TDK

ADNAN BİNYAZAR - M. ÖZTEKİN

YAZIN VE BİLİM DİLİMİZ

Adnan Binyazar - Metin Öztekin

Yazın ve Bilim Dilimiz

Türk Dil Kurumu Yayınları

KALİTE MATBAASI, ANKARA - 1978

ADNAN BİNYAZAR - METİN ÖZTEKİN

YAZIN VE BİLİM DİLİMİZ

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

TDK TANITMA YAYINLARI
RADYO ve TV KONUŞMALARI DİZİSİ : 13

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 440

ÖNSÖZ

Ankara Radyosu (TRT-II), 7 Ocak — 4 Nisan 1975 tarihleri arasında (13 hafta) «Dilimiz» adlı bir program düzenledi. Program, yazın ve bilim dilimizin gelişmesini saptamayı amaçlıyordu. İçeriğiyle, dinleyicilerin büyük ilgisini çekti ve onlardan destek gördü. Dinleyicilerin gönderdiği yüzlerce mektup, programın yönlendirilmesinde özellikle etkili oldu. Bu mektuplarda dilimizin önemli sorunlarına değiniliyordu. Böylece, yazın ve bilim dilimizin sorunları yanında, gelen mektuplardaki sorunlara da değinildi. Bu yönden, dilimizin tüm sorunları bu açık oturumlarda bir kez daha ele alınmış oldu. Buna eleştirel değerlendirme de diyebiliriz.

Programda, tanınmış yirmi dört sanat ve bilim adamı, görüşlerini belirttiler, dinleyicilerin sorunlarını yanıtladılar. Bu tartışmaların sonucunda, yazın ve bilim alanında yalın, anlaşılır bir Türkçenin doğduğu somut olarak ortaya kondu. Terimler yönünden de çok kısa zamanda önemli gelişmelerin olduğu saptandı. Toplumun, dil sorunlarıyla yakından ilgilendiği gerçeği bir kez daha vurgulandı. Genel sınırlarıyla dil devriminin amacı da bu idi.

Dil devrimiyle vardığımız bu sonuçları bantlardan yazıya geçirmek kuşkusuz yararlı olacaktı. Kitap bu amaçla hazırlandı.

Adnan Binyazar — Metin Öztekin

TÜRKÇEM

BENİM SES BAYRAĞIM!

F. H. DAĞLARCA

İ Ç İ N D E K İ L E R

VII — OKULLARIMIZDA DIL OĞRETIMI

VIII — BİLİM DİLİMİZ

IX — GÜLMECE VE TAŞLAMA DİLİMİZ

X — ROMAN DİLİMİZ

XI — ÖYKÜ DİLİMİZ

- I -

KÜLTÜR DİLİMİZ

- Toplum - dil ilişkisi
- Dil ve ulusal bütünlük
- Dil - düşünce ilişkisi
- Kültür - dil bağlantısı

Oturuma katılanlar

- Prof. Dr. Doğan AKSAN
- Doç. Dr. Bozkurt GÜVENÇ
- Prof. Dr. Nusret HIZIR

TOPLUM - DİL İLİŞKİSİ

ADNAN BİNYAZAR — Sayın Bozkurt Güvenç, dil - toplum ilişkileri konusunda görüşlerini açıklar mısınız?

BOZKURT GÜVENÇ — Dil, bir topluluğu «toplum» yapan temel öğelerden birisi, belki de en önemlisidir. Dilimizi bileni bizden, bilmeyeni yabandan sayarız. Bu ayrım, yalnız Türkçede değil, başka dillerde de yapılmaktadır. Bu bakımdan toplumla dil arasında çok yakın bir ilişki vardır. Dil, bir başka açıdan toplumsal yapı ve ilişkilerin bir yapıştırıcısı, bir çimentosudur. Kişiler, kurumlar, gruplar, kuşaklar arasındaki ilişkiler dille kurulur, dille yürütülür, gelişir, kimi zaman da bozulur. Dil, dilcilere göre, dilin bilimini yapanlara göre: «Bir simgeler dizisi yardımıyla, bir anlam aktarmasıdır.» Her konuşma çabasında, her dil olgusunda bir şeyleri anlatmağa çalışırız. «Bir anlam aktarma» çabamız vardır. Bir şeyler aktarmak için konuşuruz, anlamak için de dinleriz. Öyleyse, her dil olgusunda en az bir «veren» ve en az bir de «alan» olması gerekir. Eğer, alıcı yoksa, o zaman dil kendisiyle konuşuyor demektir. Buna da «düşünce» diyoruz. Düşünce, kişinin bir dil hazinesi aracılığıyla, kendi kendine konuşmasıdır denebilir. Bir anlam aktarmak isterken, karşımızdakine seslenirken, bu işimizi el kol hareektleriyle kolaylaştırmaya çalışırız. Bir yandan onun kulağına seslenirken; el kol hareketlerimizle, yüzümüzle, ayak hareketlerimizle, bedenimizle onun gözüne de seslenmeye çalışırız. Bunu her zaman bilinçli yap-

mayız. Ama her kişi, her verici, bunu bilinçaltında bütünleştirmektedir. Bu bütünleşme, ne denli iyiyse, yüksekse; anlatma da o denli iyi olur.

A. BİNYAZAR — Acaba, bu işaretlerin çok olması, o dilin, konuşma yönünden anlatım olanaklarının azlığına bir kanıt olabilir mi?

B. GÜVENÇ — Kanımca olamaz. Gerçi bugünkü çağdaş dillere baktığımızda, örneğin, çok gelişmiş olan dillerden biri İngilizce. Bu dili konuşan toplumlar, özellikle Britanya adalarında yaşayanlar el kol hareketlerine pek başvurmazlar. Bu, bir eğitim işidir; bu, bir dil işi değildir. Yalnız, toplumlara baktığımızda, kimilerinde bu hareketlerin çokça; kimilerinde pek kullanılmadığını görüyoruz. Yani bir kişilik sorunu yanında, bunun bir de kültürel yanı var. Kimi kültürler, bu hareketleri daha çok besliyorlar. Örneğin, Akdeniz çevresindeki kimi toplumlara bakarsanız bunlar, coşkulu kişilerdir. Kimi toplumlarda yine görgü, eğitim işi bu. Elbette kültürle kişilik arasında da bir ilişki var. Ufak tefek ayrımlarla, bunun ruhsal bir yanı olmakla birlikte, toplumsal bir yanı da var sanıyorum.

Dil ve ulusal bütünlük

A. BİNYAZAR — Sayın Aksan, az önce dilin ulusal bütünlüğü sağlama yönünden etkisine bir cümle ile değinildi. Bu konudaki görüşlerinizi açıklar mısınız?

DOĞAN AKSAN — Söze, şöyle bir örnekle girmek istiyorum: Bir yabancı ülkede haftalarca ya da aylarca tek başınıza kaldığınızı düşününüz. Yalnızca, dilinizi zihninizde kullanıyorsunuz. Fakat bir anda, diyelim ki, bir sokak gezintisinde birden yanı başı-

nızda dilinizi duyuyorsunuz. O andaki duygularınız, bana kalırsa, yalnız dilinize olan bağlılığınızla değil; ulusunuza bağlılığınızla da açıklanabilir. O anda siz Türkçenin özlemiyle birlikte, Türk olduğunuzu da duyarsınız. Bilmem, Sayın Güvenç, ileri sürdüklerinizi destekler nitelikte oldu mu?

B. GÜVENÇ — Çok güzel bir örnek oldu, ben bunu yaşadım Sayın Aksan! Yüksek öğrenimim sırasında birkaç yıl yurdumdan uzaktaydım. Birtakım ruhsal sıkıntılarım vardı. Doktorlar da bunun «sıla özlemi» olduğunu söylüyorlardı. Bir üniversitede tek başımaydım, tek Türk'tüm. Derken bir yurttaşımız geldi. İki buçuk üç gün durmadan dinlenmeden konuştum. Bunun sonunda bütün sıkıntılarım geçti. «Sıla özlemi» giderilmişti. O konuşma beni iyileştirdi diyebilirim. Onun için çok yerinde bir örnek verdi Sayın Aksan.

Dil-düşünce ilişkisi

A. BİNYAZAR — Şimdi de dille düşünce konusunda Sayın Nusret Hızır'ın görüşlerine başvuralım.

NUSRET HIZIR — Efendim, dille düşünce arasındaki ilinti, karmaşık bir ilintidir aslında bakılacak olursa. Bir sorun, çözülmüş değildir. Öyle görüşler vardır ki, onlara göre, «dilsiz düşünce söz konusu olabilir», öyle görüşler vardır ki, «dilsiz düşünce sözkonusu olamaz.» Şimdi bu durumda yapacağımız, dil ile düşünceyi eşdeğer kabul etmek. Çünkü birlikte gitmektedirler. Kimi deneylerden görüyoruz ki; düşünce, dile dayanarak gelişebilmektedir. Bundan dolayı, bu konu günümüze dek çözümlenmediğine göre, dil ile düşünceyi eşdeğerli sayacağız.

Şimdi toparlayalım demek istediklerimizi. Mademki, bu sorun günümüze dek çözümlenmemiştir ve mademki öte yandan, ancak anlamlı olan dil parçaları düşünceyi temsil edebilmektedir, öyleyse, şimdilik dil ile düşünce arasında bir temel eşdeğerliği kabul edeceğiz. Üstelik bu bir varsayımdır. Onu da unutmayalım.

A. BİNYAZAR — Sayın Aksan, dilbilim açısından nasıl yorumlanıyor bu dil-düşünce bağlantısı?

D. AKSAN — Bildiğime göre, dilbilimcilerin çoğu, düşünce olmadan, dilin var olabileceğini pek benimsemiyorlar, bunu kabul edemiyorlar. Ancak, bunlardan bir bölümü, örneğin «dilsizlerin dilleri olmadığına göre düşünmüyorlar mı?» diye soruyorlar. Ama ben Sayın Hızır'a katılıyorum. Dil, düşünce kavramlarını birbirinden ayırmak, birer ayrı varlık kabul etmek zor olacaktır. Bunları eşdeğerli düşünmek, daha yerindedir sanırım.

N. HIZIR — Şimdi bu eşdeğerliği bir varsayım olarak ve oldukça güçlü bir varsayım olarak kabul ettik. Bununla birlikte «semantik» görüşü de, yani «anlam sorununu» da göz önünden kaçırmamak gereklidir.

B. GÜVENÇ — Sayın Hızır'ın bıraktığı yerden, konuyu sürdürmek istiyorum. Görüşler, anlam ve simge anlam ve işaretler üzerinde yoğunlaşıyordu. Böyle bir ilişki var gerçekten. Yalnız, bu, değişmeyen bir ilişki değildir. İşaretler, belli yerlerde, belli zamanlarda; belli anlamlar taşırlar. Fakat bu anlamlar değişebilir. Her anlamı taşıyan, yansıtan birkaç simge olduğu gibi; her simge birkaç anlama da gelebilir. Diyelim ki, ben belli bir simgeyi kullanırken, bir anlamı düşünüyorum. Eğer alıcı da aynı anlamı alıyorsa sorun çözümlenmiştir.

A. BİNYAZAR — Sayın Güvenç, burada bir örnek katmak istiyorum. Sözgelimi, Shakespeare'in şöyle bir sözü var: «Gül ne demek?... Adını başka şey koysalardı, yine gül gibi kokmayacak mıydı?» Ya da «ana» kavramını alalım. Başka bir sözcük kullansaydık «ana» yerine, ne değişecekti? Bu konuda ne düşünürsünüz?

B. GÜVENÇ — Çok güzel ve yerinde bir soru. Sanıyorum ki, sözcüklere bu değeri, bu sıcaklığı, soğukluğu, yakınlığı veren, kendi öz anlamı değil, toplumdaki değeridir. Yani «ana»ya siz ne derseniz deyin, o sözcük bugün bize «ana»nın anlam gücünü yine verir. Kanımızca, bir ön koşullama yoktur. Ama sözcüklerin taşıdığı anlamlar ve bu anlamların toplumlardaki değerleri, o sözcüklere belli nitelikler kazandırmaktadır. Sözgelimi, «gül» sözcüğü Türkçede güzeldir. Sanıyorum Farsçada da güzeldir; «gülistan», «golistan» orda da güzeldir. Ayrıca, öyle sözcükler vardır ki, o sözcük, bir dilde çok güzel olabilir; ama o sözcüğün bir başka dilde değeri olmadığı için ya da başka türlü bir değer taşıdığı için, o denli güzel ya da sıcak olmayabilir.

N. HIZIR — Bana öyle geliyor ki, bu işte şöyle bir püf noktası var. Dile bütünsel olarak bakarsak, birbirinden ayrı iki ödevini görürüz. Biri anlatmak, anlam vermek; biri de telkin etmektir. Aslına bakılacak olursa «gül»ün gülümsemesi anlamsızdır, saçmadır; birinci ödev bakımından. Fakat ikinci ödev bakımından güzeldir; çünkü, uzun yüzyıllar türlü türlü ağırlıkları içinde taşımıştır. O ulusun geçirdiği, yaşadığı birtakım deneylerin hepsini içinde taşımaktadır.

D. AKSAN — Bazı sözcüklerin taşıdıkları anlam dışında «duygu değeri» dediğimiz bir güçleri vardır. Örneğin «üvey ana» dediğimiz zaman, bundaki duygu değeri ile, ne bileyim «kutu» dediğimiz sözcüğün değeri farklıdır. Sanatçılar, daha kısa deyimiyle özellikle sanatçılar, sözcüklerin somut olan yanlarından çok bu duygu değerine ağırlık verirler. Ayrıca birtakım somutlaştırmalara da giderler. Varlıkları insana ya da insanı varlıklara yaklaştırmak yoluyla, sözcüklerin yeni olanaklarından yararlanır, anlatıma güç kazandırırlar. Böylece sözcükleri daha etkili çıkarırlar ortaya. Hatta bir bakıma diyebiliriz ki, şiiri şiir yapan da budur.

B. GÜVENÇ — Bu verdiğiniz ve üzerinde durduğunuz örnekler, galiba, toplumsal değişmeye koşut olarak dilin de değiştiğini; dildeki ağırlıkların ve değerlerin de değişebileceğini gösteriyor. Benim liseye gittiğim yıllarda, sözgelimi öğretmenlerim derlerdi ki «ciğer», «kuvvet», «adale» gibi sözler şiire yakışmaz. Ama bugünün şiirine baktığımız zaman, ozan bunların içerisinden şiire gidebilecek olanları seçiyor, kulanıyor ve de yadırgamıyor.

Kültür-dil bağlantısı

A. BİNYAZAR — Sayın Güvenç, verilen bütün bu örnekler, dilin kültürleşmedeki etkisini ortaya koymaz mı? Sayın Hızır'dan soralım, acaba bu kültür-dil bağlantısı nasıl yorumlanabilir?

N. HIZIR — Bu kültür sözcüğü kullanılınca, ben biraz irkiliyorum. Çünkü, türlü türlü anlam veriyorlar. Alman'ın «*kültür*» dediğine Fransız «civilisation» (uygarlık) diyor. Başka uluslar arasında da bunun gibi şeyler vardır. Onun için kültürden söz etme-

den önce, kültürden ne anladığımızın üzerinde durmalıyız. Kültürün ne olduğunu, herkesin kabul edebileceği bir alanda arıyalım. O da ne?.. İnsanla hayvan arasındaki ayırımı alalım. Hayvan doğar doğmaz içinde bulunduğu çevreyle uyumu, aşağı yukarı kurar. Eğer bu uyumu yapamazsa ölür.

İnsanr alalım... Doğan insan, hayvandan çok daha zayıftır. Karşılaştırılamayacak derecede zayıftır. Fakat, ona karşılık aklı vardır. Hatta doğduğu zaman bile, hafiften işlemeye başlayan bir aklı vardır. Onun için de insanda bir çaba baş gösterir. Çevresini kendine uydurmak çabası başlar.

İşte bu kültürdür. İnsan, tanımı gereğince, bir kültürel varlıktır. Bu varlık, belirli bir aşamaya gelince dil oluşuyor. Yani bu çabalar belirli bir evreye geldikten sonra; o sesler, simgeler canlanıyor, anlamlar kazanıyor, bütünleşiyor, hatta bazıları katılaşıyor. Böylece dil ortaya çıkıyor.

B. GÜVENÇ — İzin verirseniz, ben bu soruyu biraz değişik cevaplandırmayı deneyeceğim.

En ilkelinden en gelişmişine dek hayvanlarda ana ile yavru arasında bir ölçüde anlam aktarması; eğitim, öğretim vardır. Balinalar gibi, leylekler gibi. Hani «kuş ne görür yuvada, onu öter havada» deriz. Yani bir önceki kuşak, yavrusuna bir şeyler öğretiyor. Fakat sizin sorunuz şurda önem kazanıyor. İnsanoğlu yalnız kendi öğrendiklerini, kendi yaşantısının sonuçlarını değil; kendisinden önceki bütün kuşakların, kendi tarihi varlığının birikimini çocuğuna öğretebiliyor. Bir birikim var. İşte o birikimi sağlayan ve bizim kuşağımıza getiren dildir.

D. AKSAN — Sanırım konuyu biraz basitleştirerek ele almak belki daha yararlı olacak... Bir toplum

düşünelim. Bu toplum hakkında hiçbir bilgimiz olmasın. Bir dilci olarak bu toplumun dilini öğrenmeğe başlayalım. Toplumla ilgili hiçbir bilgimiz olmamasına karşılık, o toplumun yalnız söz varlığına eğilmek yoluyla pek çok şey öğrenebiliriz. O toplumun söz varlığını incelersek; o toplumun tarihi, tarih boyunca geçirdiği çeşitli değişmeleri, yaşayışı, geleneği konusunda çok geniş bilgiler elde edebiliriz.

A. BİNYAZAR — Sayın Aksan, söz buraya gelmişken, dilin Türk Toplumundaki durumuna geçebilir miyiz?

D. AKSAN — Elbette. Türkçenin, bugün «kültür dilleri» diye nitelediğimiz dillerin çoğundan eski, köklü bir dil olduğu düşüncesindeyim. Bizim en eski yazılı dil ürünlerimiz, aynı zamanda edebiyat ürünlerimizden saydığımız Orhun Yazıtları'dır. Bu yazıtlarda çok gelişmiş, sanatlı ve uzun bir gelişme dönemini geride bırakmış izlenimini veren bir dil çıkıyor karşımıza. Küçücük bir iki örnek vereyim. Göktürklerde bugünkü «gönül» sözcüğü «könül» biçimindedir. O da yine bugünkü gibi çok anlamlı, çok değişik kullanımları olan bir sözcük olarak görülür. Ayrıca bu dil arı bir dildir. Yabancı öğeleri çok az bir dildir. Türkçe anlatım olanakları çok geniş, anlatım yolları çok değişik olan güçlü bir dildir. Anadolu'da gelişen dilimizde, yabancı etkilerle ve değişik etkenlerle Türkçenin bu anlatım olanakları izlenmemiştir. Örneğin, Arapça ve Farsçanın sözcüklerini alıp, benimsemek gibi bir tutum içine girilmiştir. Bunun sonucunda, Dil Devrimine gelinceye kadar, Türkçesi olan, hem de Türkçesi canlı bulunan birçok öğenin bırakıldığı-

nı, unutulduğunu; yerine yabancı öğelerin alındığını görüyoruz. Büyük Atatürk'le girdiğimiz uygarlığa yönelme savaşımızda dilde değişiklik kaçınılmaz bir gereksinme olarak ortaya çıkmıştır. Yaşayıştaki değişiklik; yeni birçok kavramın girmesini, bunlara yeni karşılıklar bulunmasını, bu işlemin de Türkçenin olanaklarından yararlanılarak gerçekleştirilmesini gerektirmiştir.

A. BİNYAZAR — Bugünlerde güncel bir tartışma var. «Dil mi kurallardan doğuyor, yoksa kurallar mı dilden doğuyor?» gibi. Dildeki değişme birtakım kuralları zorlamıyor mu?.. Böyle bir sorun var mı acaba?...

D. AKSAN — Herhalde dünyada önce dilbilimciler, dilbilgisi uzmanları yoktu. Dil vardı, diller vardı. Bizim tanımlamamız şöyledir genellikle: Dildeki bazı eğilimler, yönelimler, dilbilgisi uzmanlarınca sonradan dil kuralı ya da dil yasası diye ortaya konmuştur. Bu bakımdan önce dil vardı. Ama dildeki kuralları ve eğilimleri de bir yana bırakamayız. Bugün bazı kavramlara karşılıklar bulunması gereksindiği anda, bazı eklere, bazı köklere yeni görevler yüklemek herhalde sakıncalı değildir. Kaldı ki, Türkçemiz sınırsız denecek kadar anlatım olanakları olan bir dildir.

A. BİNYAZAR — Sorunları şöyle bir toparlayalım. Örneğin Sayın Güvenç'ten soralım, dil-toplum ilişkilerini nasıl özetleyebiliriz?

B. GÜVENÇ — «Nasıl özetleyebiliriz?» Özetin özeti olacak herhalde. Toplumun değişmesi, gelişmesi çok daha kolaylıkla kabul ediliyor da dilin değişimine karşı kimileri duygusal bir tepki gösteriyor. Oysa toplumun değişmesini, gelişmesini istiyorsak, ka-

bul ediyorsak eğer; dildeki gelişmeleri, değişmeler de olumlu karşılamak durumundayız, zorundayız gibi görünüyor bana.

A. BİNYAZAR — Sayın Hızır, dil-kültür bağlantısını siz nasıl özetliyorsunuz?

N. HIZIR — İnsan bir kültür varlığıdır. Yaşayabilmek için, çevresini kendisine göre düzenlemek zorundadır. Bu arada çabaları sonucu birtakım değerler koyar ortaya. Bu değerler içerisinde en önemlisi dildir. Kültür aşaması belirli bir yere varınca, o zaman dil o kültürü ortaya çıkaran türlü kurumların, düşüncelerin dayanağı olmaktadır. Hepsine bir anlam vermektedir. Anlam verdiği için de, bu kurumlar, bu düşünceler belli bir kültürün verileri olabilmektedir.

A. BİNYAZAR — Sayın Aksan ...

D. AKSAN — Türkçe aslında çok zengin anlatım yolları, anlatım olanakları olan bir dildir. Kavramlar açısından zaman geçtikçe ortaya çıkan birtakım eksiklikler, dile karşı tutumumuzla, dile gerektiği ölçüde özen göstermemiş olmamızla ilgilidir. Türkçe yerine çoğu zaman yabancı sözcükleri yeğlememizle açıklanabilir. Cumhuriyet döneminde, Büyük Atatürk'le «çağdaş uygarlık düzeyine» yönelmiş bir toplum olarak, öteki uluslardan geri kalmamak için, yetişen kuşaklara yeni kavramlar vermek durumundaydık. Bu bakımdan dilimizi Türkçeleştirme ve ona yeni olanaklar kazandırma savaşımındaydık. Onun için Türk Dil Devrimi kendine özgü nitelikleri olan bir devrimdir. Yabancı sözcüklerle kuru kuruya savaşmak değil; dilin yeni gereksinmelerini karşılayacak zengin ve köklü bir kültür diline dönüştürmek savaşı olarak yorumlanabilir sanıyorum.

- II -

ŞİİR DİLİMİZ

- Şiir ve dil
- Şiir ve sözcük

Oturuma katılanlar

- Ceyhun Atuf KANSU
- Cahit KÜLEBİ
- Cemal SÜREYA

ŞİİR VE DİL

ADNAN BİNYAZAR — Sayın Cahit Külebi, şiir-dil bağlantısı konusunda ne düşünüyorsunuz?

CAHİT KÜLEBİ — Dilin şiirle olan ilişkisi elbette herkesçe bilinir. Sanat dalları çeşitli nesnelere dayanıyor. Yazın ise doğrudan doğruya dile dayanıyor. Yazın türleri içinde dil ile en çok ilgili olan, şiirdir. Elbette bir romanın, bir öykünün, bir oyunun dille ilişkisi vardır. Bunlarda da dilin yeri çok büyüktür. Dil olmasaydı, bunlardan hiçbiri olmazdı. Ama şiirde dil daha başka bir özgünlük taşıyor, görevi daha çok artıyor kanısındayım. İnancıma göre dil, şiirin söylendiği, çalındığı bir çalgıdır, bir araçtır. Öyle bir araç ki, nasıl ki müzik için türlü araçlar varsa, dil de şiir için aynı görev yapmaktadır.

A. BİNYAZAR — Sayın Kansu, toplumsal, teknolojik gelişmelere karşın, gene de halkın dil değerleriyle, beğenisiyle yaratılan bir şiir geleneği sürüp geliyor. Örneğin bir Veysel, bir Mahzuni, bir Çırakman gerek aydın kesim, gerekse köylü halkla iletişim kurabiliyorlar. Bunu nasıl açıklayabiliriz?

CEYHUN ATUF KANSU — Bence bu şiirin, son örneğini Aşık Veysel'de bulan şiirin teknoloji ile bir ilgisi yok. Neyle ilgisi var? Dille, şiir dilimizle ilgisi var. Adına halk ozanı, saz ozanı diyebileceğimiz ozan örneği, Türkiye'nin toplumsal yapısıyla koşut olarak bir zaman daha sürecektir. Nedeni de, yüzyıllardır Türkiye'de ortak bir Türkçenin tam anlamıyla kurulmamış olmasıdır. Dikkat edersek bu ozanlar, Osmanlıca dışında, «oba dili» diyebileceğimiz, tarımcı bir toplumsal yapının dilini getirmektedirler.

A. BİNYAZAR — Sayın Kansu, burada bir soru sorabilir miyim? Bugün Türkiye'de kuşku yok ki ozanlarımız büyük bir düzey yaratmışlardır. Dışarıya karşı gösterebileceğimiz çok değerli ozanlarımız söz konusudur. Buna karşın, özellikle köylü halkla bu ozanlar arasında, yani çağdaş dünyanın yetiştirdiği ozanlar arasında bir iletişim kurulabildiğini savunabilir miyiz? Eğer bu iletişm kurulmamışsa, nedenlerini neye bağlayabiliriz?

C. A. KANSU — Çağdaş ozan belli bir birikimden gelip bu dilden yararlanarak halkla ilişki kurmak isterse iki şey olacak. Ya kendisi de çağın dışında kalmış bir dillle seslenmiş olacak; ya da bu geleneği (bu gelenek ister Pir Sultan Abdal, ister Karacaoğlan, ister Aşık Veysel olsun) yinelemiş olacak.

CEMAL SÜREYA — Ben Ceyhun Atuf Kansu'nun söylediklerine bir iki şey eklemek istiyorum. Eski halk şiiri kapalı çevrelerin şiiridir. Kapalı, küçük kültürlerin şiiridir. Bunlar yıkılmıştır bugün; birtakım duvarlar yıkılmıştır. Sözgelimi, gazete girmiştir her yere, radyo girmiştir. Eğitim yaygınlaşmıştır. Demek ki, kentlerin kültürüyle, kapalı çevrelerin kültürü arasındaki ayrımlar yavaş yavaş dağılmaya başlamıştır. Belki aynı olmamıştır ama ortak noktaları belirmiştir. Bu yüzden bizim halk ozanlarında şöyle bir değişim görüyoruz: Bunlar artik büyük kentlerin kültürleriyle de yazıp söylemektedir. Onların söz değerlerinden de yararlanmaktadırlar, düşüncelerinden de. Aşık Veysel'i buna örnek gösterebilirim. Aşık Veysel, gözleri kör olduğu için okuyamazdı herhalde. Ama radyodan edindiği Cumhuriyet değerlerini savunmuştur şiirlerinde.

A. BİNYAZAR — Sayın Süreya, burada bir sözüm olacak. Örneğin Aşık Veysel'in Karacaoğlan'lardan, Pir Sultan'lardan etkilenerek yazdığı şiirler bana daha başarılı gibi görünüyor. Bu tür şiirlerinin daha doğal olduğu kanısındayım. Bu konuda ne düşünürsünüz?

C. SÜREYA — Ben de aynı kanıdayım. Aşık Veysel geleneksel bir halk şairi olarak gerçekten güzel dizeler, güzel dörtlükler düşürmüş. Hatta o şiirleri yazarken çevresinden, çevresinin duyarlığından daha çok yararlanmıştır. Oysa sizin belirttiğiniz türdeki şiirlerde, kentteki şiirlerden hareket etmiş, kentin değerleriyle söylemiştir. Böylece çevresini, sözgelimi otunu, ağacını biraz daha yalınkat geçmiştir. Geleneksel olduğu yerde daha güçlüdür Aşık Veysel.

A. BİNYAZAR — Sayın Külebi, siz bir halk ozanına, Karacaoğlan'a «bacanak» diyecek ölçüde, halk şiirine yaklaşmış bir ozansınız. Bu konuda görüşlerinizi söyler misiniz?

C. KÜLEBİ — Efendim, benim Karacaoğlan'a «bacanak» deyişim acaba yerine düşmüş mü, başarılı olmuş mu, olmamış mı, bir şey söyleyemeyeceğim. Yalnız Halk şiirine sevgi duyduğum, sizin de değerbilir belirtmenizle, bir gerçek olduğu kanısındayım. Ben şunun üstünde durmak istiyorum: Elbette sanat bir kültür, bir gelişim işidir. Halkı asla küçümsemem. Sayın arkadaşlarımın da başka yönlerden belirttikleri üzere halk kendi kültürü içinde büyük bir aşama göstermiştir. Nitekim örnek verdiniz: Veysel!.. «Eski büyük ozanlarımız gibi yazdığında daha başarılı oluyor da; kentin sorunlarına, kentin konularına döndüğü zaman başarısı azalıyor» de-

diniz. Bunun nedeni, belli bir gelişimi sürdürdüğü ve ondan yararlandığıdır. Öte yandan, dil şiirde her şey değildir belki, ama bütün şeylerin en önemlisidir. Bununla birlikte, «halkın diliyle yazmak» demek; halka seslenebilmek demek değildir. Hem bu yönden, hem de gelenekten yararlanmanın açıklanması yönünden küçük bir örnek vermek istiyorum. Adnan Saygun'un Oratoryosunu hepimiz dinleriz. Oratoryo'da iki yön var. Biri büyük geleneğimizin, Tekke musikimizin ilâhileri, öteki de Batı geleneğinin, şiir anlayışının belirtisi. Oratoryoyu dinleyenlerin çoğunluğunun özellikle o ilâhilerden büyük tad aldığı kanısındayım. Kişisel yönden ben de öyleyim. Bunu tutsanız da halka dinletseniz, halk da daha çok ilâhilerden hoşlanacaktır. Bunun nedeni, halkımızın geleneğinin gelişimi ve o gelişimin çok başarılı biçimde yansıtılmasıdır. Bugün biz ozan olarak halk şiirine ne denli yönelirsek yönelelim, hatta kimilerinin yaptığı gibi koşmaları olduğu gibi öykünelim, halk bundan hoşlanacak mıdır? Sanmıyorum. Bunun iki nedeni var. Biri, halkın bizim anladığımız teknikten uzak oluşu...

A. BİNYAZAR — Sanıyorum bunu denediler. Sözgelimi Ahmet Kutsi Tecer'ler...

C. KÜLEBİ — Evet evet.

A. BİNYAZAR — Başarılı olmadı...

C. KÜLEBİ — Olmadı!... Halk bundan hoşlanmıyor. Birincisi, okumuş, aydın ozanın teknik anlayışına halk çok yabancı. İkincisi de halkın mantığı onu hiçbir zaman benimsemiyor. Şiir her şey ama halkın mantığının, halkın eğitim düzeyinin üstüne çıkma olağanüstülüğünü gösteremez kanısındayım.

A. BİNYAZAR — Peki şimdi bizim halk şiiri beğenisiyle oluşmuş modern şiirimizle, çok sesli müzik arasında bir benzetme yapılabilir mi?

C. KÜLEBİ — Efendim, bugün bizim modern şiirlerimizle çok sesli müzik arasında bir benzerlik vardır. Eğer modern şiirimizde bir ozan halk geleneklerimizi, halkımızın anlayacağı teknik ölçülerde, onun beğenisi yönünde belirtilirse; halkımızın bundan hoşlanmaması diye bir şey olamaz. Ancak halkımız, eğer o düzeyde şiir beğenisine sahip değilse hoşlanmaz.

C. A. KANSU — Şiir, söz sanatı olduğu için, Külebi'nin dediği gibi, bir çağdaş ozan bireysellik ve özgünlük içinde bu geleneği (ki bunun özü koşma, türkü geleneğidir) çağdaş bir yorumla şiirin içine yedirirse o zaman halk bu şiire kulak verir. Müzikten de çok verir. Bunun örnekleri de vardır.

Şiir ve sözcük

A. BİNYAZAR — Şiirin önce bir sözcük işi, bir dil işi olduğu bir gerçek. Sayın Süreya, sözcük-şiir bağlantısı konusunda ne düşünüyorsunuz?

C. SÜREYA — Her sanat, kendine göre bir yöntemle gelişir. Ayrıca bütün sanatlar birbirlerinin içinden yürürler. Sözgelimi, bir şair, aynı zamanda bir portre çizebilir. Bir romancı romanına şiirsel bir tema koyabilir. Bir şair bir olayı anlatabilir. Ama yine de sanatlar arasında bir ayrım görmeğe çalışırsak, şu noktaya gelebiliriz: Söz sanatı olduğu halde romanın birimi bir olaydır, bir tiptir, bir sorundur. Şiirin birimi sözcüklerdir. Şair sözcüklere dayanarak yazar. Sözcük nedir? Sözcük aynı zamanda duygudur, düşüncedir, hayatın bütünüdür. Şunu demek istiyorum: Şair sözcüklere dayana-

rak yazar, deyince, söz salatası yapar demek değil, bu tanım. Şair sözcüklere, kendi araçlarına dayanarak; hayatı, durumu açıklamaktadır.

A. BİNYAZAR — Sayın Süreya, burada konumuzla ilgili bir örnekle, bir soruya girmek istiyorum. Örneğin, Jean Cocteau'nun şöyle bir gözlemi var. Diyor ki: «Ne masayı anlatacağım diye masa sözcüğünü kullanacaksınız; ne kuşu anlatacağım diye kuş sözcüğünü; ne de aşkı anlatacağım diye aşk sözcüğünü. Ama bütün bunları gene de anlatacaksınız.» Sanıyorum bu, şiirde sözcüğün gücünü çok iyi gösteren bir gözlem. Bunu nasıl açıklayabilirsiniz, bir ozan olarak?

C. SÜREYA — Şiirde dil, düzyazıda olduğundan biraz daha başkadır. Düzyazı için, sözgelimi bir romancı için, dil bir araçtır. Bir düşünceyi, bir durumu anlatmak için başvurulan araçtır. Şiirde dil, hem araçtır, hem de ortamdır. Şiirin bir yerde gövdesi gibidir. Kuşun kanatlaryla uçması gibidir. Bir motor gibi değildir. Bunun için şiirde dilin ayrı bir işlevi ortaya çıkıyor. Şiir, dilin kendisi oluyor bir yerde. Dilde çıkan bir yangın oluyor sözgelimi. Bir zekâ yangını, bir duyarlık yangını gibi. Bu bakımdan, sizin verdiğiniz örneği alırsak, şiirde «masa» sözcüğünün, masadan daha çok bir işlevi de olabiliyor. Masadan başka bir şeyi de anlatabiliyor. Daha esnek oluyor sözcüklerde. Sözcükler esneklikleri bakımından da birbirleriyle bir çağrışım zinciri içinde olabiliyor. Şöyle de açıklanabilir: Düzyazı yazan ya da düşünen kişinin (çünkü, düzyazı, nasıl düşünüyorsak öyledir) akılcı, yerine yerleştirici bir tavrı vardır. Şiirde ise duyarlık kökleri de olduğu için aynı zamanda, sanki düşünürken yazılmaktadır. Düşündükten sonra

değil, düşünürken. O zaman sözcüklerin birbiriyle bağlantıları ayrı olabilmektedir. «Masa» başka bir şeyi de çağrıştırabilmektedir. Sanırım Cocteau bunu anlatmak istemiş.

A. BİNYAZAR — Türkiye'de bir gerçek daha var. Ozanların dil özleşmesine katkıları çok büyük. Acaba şiirin dil özleşmesindeki bu katkısını ne yönde ele alabiliriz? Sizler ozan olarak ne gibi deneylerinizi burada söylemek istersiniz, Sayın Külebi...

C. KÜLEBİ — Bütün Türk ozanları, Türk şiirini geliştirmeğe çalışırken doğal olarak Türk dilini de geliştireceklerdir. Sorduğunuz sorunun karşılığının bu olduğu kanısındayım. Ancak burada küçük bir ayrıntıyı da belirtmeme izin verin. Bizde, dilin özleşmesinde ozanlarımızın katkılarını iki yönde ele almak gerekir. Biri salt özleşme yönünden gelişmesi, bir de dilimizin köylü diline yönelik bir kazanç sağlaması. Bunda da öykücülerimiz, romancılarımız gibi ozanlarımızın da çaba gösterdiklerini sanıyorum.

C. A. KANSU — Dil özleşmesinin çağdaş ozanlarımıza yansımasının belki birinci nedeni, halk iletişimini kolaylaştırmaktır. Şiir okumak, duyarlığı yaymak için yazılır. Öyleyse dilini sadeleştirecektir. Bu dil sadeleşmesine ozanın katılmasının bir nedenini de Cemal Süreya çağrıştırdı bana. Bu da sözcüklerin yeni çağrışımlarından yararlanmak. Ozan yeni bir şiir yaratırken sözcüklere yeni çağrışımlar ya da çağrışımı yeni olan sözcükler kullanmak ister. Sabahattin Kudret'in, Ahmet Muhip'in şiiri için ilginç bir yazısı vardı. Orada daha dil özleşmesinin ozanlara yansıması yokken, A. Muhip Dıranas bugün seve seve kullanacağımız, baştacı edeceğimiz birtakım yeni, taze sözcükleri kullanmış. Acaba

C. SÜREYA — Dilin değişmesi, yeni sözcüklerin ortaya çıkması, şairlere yeni ufuklar açmıştır. Gerçekten yeni çağrışım değerleri ortaya çıkmıştır. Hatta kafiyeyle şiir yazılsaydı şimdi, yeni kafiyeler ortaya çıkabilirdi. Hatırlarsak, hece şiirinin tıkandığı, şiir devriminin, «garip akımı»nın devinime geçtiği ilk günlerde şiir dilimizde kafiyeler tıkanmıştı aslında. Sözgelimi, bir şair kalkıyor, Yahya Kemal'in kafiyeleriyle yazıyordu. Bu belki dilimizin de bir özelliğinden ortaya çıkıyordu. Kafiyeler sınırlanmıştı. Çağrışımlar da tıkanmıştı. Çünkü şiir kendisini aşamıyordu. Yeni şiir bir yerde Türkçeleşme hareketinin hızlanmasıyla büyük atılım olanağı sağlamıştır. Şu anda aklıma geldi... Gerçekten Orhan Veli, Cahit Külebi, Fazıl Hüsnü gibi şairleri düşünürsek, bunlar, o güne kadar şiir değeri var sayılmayan birtakım sözcükleri şiire kattılar. Bu, onlar için önemli bir yakıt işlevi gördü. Bir atılım, bir iticilik sağladı onlara. Öz Türkçe ise daha sonra büyük atılımını yaptı. Ama yeni şairlerde de, onlarda da yeniden bir yakıt işlevi gördü. Yalnız burada bir noktaya değinmek istiyorum. Bunu bir eleştiri olarak da kabul edebilirsiniz. Bence şiir, konuşma dilinden çok uzaklaşmamalıdır. Konuşma dilinin çevresinde dönmeli, alacağı şeyleri ordan almalıdır. Dikkat edersek görüyoruz ki, özleşmede de dilimize girmiş sözcükler dilimizde beliriyor zaten. Yani yazı dilinde kalanlar değil de; daha çok kullanılanlar, daha esnek olanlar, çağrışım değeri taşıyanlar. Yoksa bir şiir de, yeni bir sözcük de yeni bir parıltı sağlayabilir. Ama o sözcüğün bir çağrışım değerinin kullanılarak ortaya çıkması gerek. Yazıda da bu böyle. Demek ki, Türkçenin özleşmesinde bir tutunma olmuş ki, şairlerimiz bunu

konuşma dilinden alır gibi ya da konuşma dilinden alarak şiirlerine koymaktadırlar. Bu da dilimiz için önemli bir sıçrayıştır, ondan yana yapılacak önemli bir saptamadır.

- III -

DİLDE ESKİ - YENİ ANLAŞMAZLIĞI

- Eski ve yeni sözcükler
- Batı kaynaklı sözcükler
- Babalar-oğullar

Oturuma katılanlar

- Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ
- Emin ÖZDEMİR

ESKİ - YENİ SÖZCÜKLER

ADNAN BİNYAZAR — Sayın Korkmaz, bir dinleyicimiz şunu soruyor: «Günlük yaşamda konuşmalarda, mektuplarda, aynı anlama gelen sözcüklerin sık sık kullanıldığını görüyoruz .Örneğin «durum-vaziyet», «saygı-hürmet», «sevgi-muhabbet», «düşünce-fikir», «örneğin-mesela» gibi. Acaba anlamı pekiştirmek için mi yapılıyor bu, yoksa bilmemekten mi ileri geliyor?» Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

ZEYNEP KORKMAZ — Tülrkçede aynı anlama gelen sözcüklerin kullanılması yeni bir olay değildir. İslamlıktan önceki Türkçeden zamanımıza kadar, metinler, eserler gözden geçirildiği zaman böyle aynı anlama gelen sözcüklerin kullanıldığı görülür. Türkçe bir anlamı daha iyi belirtmek için bu türlü sözcüklerin tekrarlanmasına başvurulmuştur. Biz buna dilde «eş anlamlı» ve «zıt anlamlı» sözcükler diyoruz.

Ancak burada söz konusu örneklerden günlük yaşamda «durum-vaziyet», «saygı-hürmet», «düşünce-fikir» gibi aynı anlama gelen Türkçe, Arapça sözcüklerin üst üste kullanılması başkadır. Eğer konuşan, bu sözcükleri arka arkaya getiriyorsa, bunun bir nedeni, eski sözcüklerin dilimizden büsbütün atllmamış olmasından ileri gelmektedir. Bir de kendisine, diyelim ki, «durum» sözcüğü anlatmak istediğini tam veremiyor sanısındadır. Bunu desteklemek inancı içindedir; hemen arkasından «vaziyet» sözcüğünü tekrarlamaktadır. Ancak bunlar, dilde geçiş döneminin ortaya çıkardığı durumlar olarak kabul edilebilir. Bir süre sonra yabancı

sözcükler dilden büsbütün ayıklanınca, öyle sanıyorum ki güzel Türkçemizin sözcükleri bütünüyle yerleşmiş olacaklardır.

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, sizin yaklaşımınız nedir bu konuya?

EMİN ÖZDEMİR — Ben de, Sayın Korkmaz'ın söylediklerini paylaşıyorum. Aslında sözcükleri seçme, kullanma işi; bir alışkanlık işidir. Gerçekte verdiğiniz örneklerde de açıkça görüldüğü gibi böyle sözcükleri kullanan, bunun ayrımında değildir, buna alışmıştır. Aslında yeni sözcük, onu kullananın söz dağarcığına sızmıştır. Eski sözcük de bütünüyle sıyrılıp gitmemiştir, söz dağarcığından. İkisi yan yana çatışmaktadır. Yarın, yabancı kökenli sözcük, yerini Türkçesine bırakacaktır.

Bir de şu var. Sözcükleri seçme, kullanma bir alışkanlık işidir dedim. Gerçekten konuşurken, yazarken anadili duyarlığı ile davrananlar, sözcükleri seçmede özen gösterir, bu tür yanlışlıklara düşmekten kendilerini koruyabilirler.

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, size bir başka dinleyicimizin sorusunu yöneltmek istiyorum. Sözcüklerin «geliciyim, gidiciyim», «yapıyo, ediyo» gibi kullanılmasında sakınca nedir?

E. ÖZDEMİR — Bir alışkanlık, başka bir deyişle bir özentinin sonucu olarak yorumlanabilir. Öte yandan bu tür konuşmanın asıl sakıncası, yerleşik Türkçenin kurallarının dışına düşmektedir. Anadili duyarlığını incitmedir. Bireyin yetiştiği çevrenin, aile çevresinin, okulun bunda büyük payı vardır.

A. BİNYAZAR — Yani nasıl kullanması gerek bu tür sözcükleri?

E. ÖZDEMİR — Türkçede yerleşim olduğu gibi. Bu bireysel bir kullanımdır. Genel kullanımın dışına

düşüldüğü için dinleyicimizin de dikkatini çekmiştir. Anadili duyarlığı incinmiş, sorusu da bundan ileri geliyor.

A. BİNYAZAR — Sayın Korkmaz bu söyleyişler konusunda sizin görüşleriniz nedir?

Z. KORKMAZ — Efendim ben işin aslında Sayın Özdemir'e katılıyorum. Yalnız bir iki noktada küçük bir ekleme yapmak gereğini duyuyorum. Bu türlü konuşmalar doğrudan doğruya yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrılıktan ileri gelmektedir. Bilindiği gibi yazı dilimiz belli bir biçimde, dili bir bakıma duraganlaştırmıştır. Konuşma dili ayrıca bölgelerimize göre de değişir. Bütün bunlar Anadolu bölgesinde yaşayan ağızlarla, yazı dili arasındaki söyleyiş ayrılığından ileri gelmektedir. Bir ses değişimidir. Bir yanlışlık yoktur. Olağandır. Dilde böyle olaylar vardır. Ancak, eğer biz yazımızda ve konuşmamızda bölgelerdeki ağızları esas olarak alırsak, o zaman yazı dilini kurtarma olanağı elden kaçar.

E. ÖZDEMİR — Şimdi bu bir ağız ya da söyleyiş sorunu gibi görünüyor ama, kimi durumlarda bölgesel kullanımın dışında da görüyoruz bunu. İstanbul'da yetişmiş bir kimseyi düşünelim. O da konuşurken «geliciyim, gidiciyim» ya da «geliyo, gidiyo» biçiminde konuşabilir. Dahası, belli bir eğitim düzeyinden geçmiş kişilerde de rastlanabiliyor bu tür yanlışlıklara. Elbette, yapısal yönden yazı dili ili konuşma dili arasında ayrılıklar vardır. Eğer bir ağzı yansıtmıyor, bir özentiye dayanıyorsa, burada bence anadiline gereken özeni göstermeyişin bir örneği yatıyor.

Z. KORKMAZ — Bu noktada çok haklısınız. Yalnız bölge ağızlarıyla konuşanlarda değil, İstanbul ağzını

kullananların kimilerinde de buyurduğunuz örnekler var. Daha ince sanılır böyle konuşmak. Dilde bu olay vardır. Biz buna «en az çaba kuralı» diyoruz. Ancak kendi diline özen gösteren bir kişi, bu türlü etkilerden dilini kurtarmalıdır.

Batı kaynaklı sözcükler

A. BİNYAZAR — Bu iki mektuptan sonra, bir gazetede çıkan başka bir mektuba da değinmek istiyorum. Programımızı ilgilendirdiği için üzerinde durmak yararlı olacak sanırım.

«Bizde bir öz Türkçe akımı var» diyor bir okur. «Acaba başka ülkelerde de öz İngilizce gibi akımlar var mı?» Gölcük'ten gelen mektubu gazete şöyle yanıtlıyor: «Var, örneğin İngilizcede çok sayıda Fransızca sözcükler vardır. Onlar da bu sözcüklerden kurtulmağa çalışıyorlar.» Sanırım iki yıl önce Fransa, dışardan gelen sözcüklere bir bakıma gümrük koydu. Her ülkede dil özleşmesi olduğu da bir gerçek. Bu konuda bizi aydınlatabilir misiniz Sayın Korkmaz?

Z. KORKMAZ — Efendim, bunu yalnız Fransa, İngiltere açısından değil, bütün ülkelere göre ele almak, belki daha yerinde olacaktır. Önce öz Türkçe akımı deyimi üzerinde durayım. Bu, bizde kullanılan bir deyimdir. Aslında bunu «dili özleştirme akımı» diye kullanmak çok daha yerinde olur. Başka ülkelere gelince... Eğer bir ulus dilini, yabancı dillerden kurtarma gereğini duyuyorsa. o zaman diline gereken özeni göstermektedir. Bunun örneklerini Almanya'da. Macristan'da, İsrail'de ve daha başka ülkelerde de görüyoruz. Avrupa ülkelerinde dilleri özleştirmek akımları daha çok bu ulusların dillerine girmiş olan Latince sözcükleri arıtma gere-

ğinden ortaya çıkmıştır. Bizde de aynı nitelikte, bir başka gerekten doğmuştur. Arapça ve Farsçanın dilimizi çok kaplamış olmasından, dilin kurallarını bile zorlayacak duruma gelmesinden doğmuştur. Bunun üzerinde ayrıca, genişçe durulabilir. Burada özellikle şunu belirtmek istiyorum. Dili özleştirme akımının yalnız bize özgü bir davranış olmadığıdır. Başka ülkelerde de buna benzer, buna koşut akımların da doğmuş olduğudur.

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, siz Türk Dil Kurumunda, «Batı'dan gelen sözcüklere karşılıklar bulma yarkurulu»nda da çalışmıştınız. Bu deneylerinizin, bü gözlemlerinizin ışığında, Batı'dan gelen sözcükler, daha yayılıp kökleşmeden, Türkçe ile karşılamak konusunda ne gibi önerileriniz vardır?

E. ÖZDEMİR — Dilimizin bugün karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi Batı'dan gelen sözcükler sorunudur. Bugün her alanda, her kesimde, tecim, askerlik, moda; kısacası, toplumun her kesiminde Batı'yla olan sıkı ilişkilerimizden ötürü, akın akın sözcükler girmektedir. Gerçekte dilimiz Arapça, Farsça sözcüklerden arınmış; başka bir deyişle Osmanlıca yenilgiye uğraşmıştır ama bugün de böyle bir sorunla karşılaşmışızdır. Bu konuda ne yapabiliriz, ne yapılmalıdır... Osmanlıca yenilmiştir. Osmanlıca, anadili bilincinin uyanması; Türkçe düşünme, Türkçe deyimleme bilincinin oluşmasıyla yenilmiştir. Aynı bilinç, Batı'dan gelen sözcüklere karşı gösterilirse kuşkusuz bunlar da, Türkçe birimlerle, Türkçenin öz değerleriyle karşılanabilir. Öte yandan dergilerde, gazetelerde bu doğrultuda etkinlikler gösterilmeli. Kuşkusuz devlet örgütümüze de büyük görevler düşmektedir. Batıdan gelen sözcüklere, Türkçe karşılıklar yaratıl-

ması yolunda gerekli çabalar, gerekli emekler yatırılmalı. Bunun yanında, üniversitelerimizde de bilim ve bilgi dallarının Türkçe terimleri yapılmalı, kullanılmalıdır. Özellikle belirteyim, Türkçemiz sözcük sayısı yönünden değil ama olanakları yönünden, sözcük yapma olanakları yönünden zengin bir dildir. Eğer Türkçenin olanaklarından yararlanılmak istenirse, bu olanaklar işletilirse Batı'dan gelen her sözcüğe bir karşılık yapabilir, yaratılabilir. Çiçeği burnunda bir örnek vereyim. Batı'dan gelen bu sözcüklere karşılıklar arıyorduk. «Alternatif» sözcüğüne «seçenek» dedik, «seçmek» kökünden yola çıkarak. Bu, yazı diline girdi; bugün büyük bir dolaşım kazandı. Şöyle düşünüyorum: Bilim dallarının, sanat dallarının türlü kesimlerinde böyle bir seferberlik başlatılırsa; bunu devlet örgütleri de arkalarsa, sanıyorum Batı'dan gelen sözcükler karşısında da bir yengi, bir utku kazanabiliriz. Bu kavramları dilimizin öz değerleriyle karşılayabiliriz.

Z. KORKMAZ — İzin verirseniz, bu konuda ben de biriki şey eklemek istiyorum. Burada uygulanacak yöntem, bana göre, o yabancı sözcükler hangi yolla Türkçeye çevrilmelidir? Çeşitli yollar denenebilir. Bunlardan birisi, çeviri yoludur. Bir sözcük ne anlama geliyor? O sözcüğün asıl anlamını, görevini saptayıp, sonra ona uygun Türkçe bir sözcük yaratmak. Ya da o anlamı, o görevi karşılayacak bir türetme yoluna başvurmak. Az önce Sayın Özdemir bir örnek verdiler: «Alternatif» yerine «seçenek» denilmesi. Bu, çok güzel bir örnek olarak karşımıza çıkıyor. Bu yolu yalnız bir değil, başka uluslar da denemişlerdir. Hangi yolla olursa olsun, yabancı sözcüklere Türkçe karşılık-

lar bulmak, birinci derecede önemli bir iştir. Eğer bu işi önemsemezsek otuz yıl, kırk yıl sonra karşımıza Osmanlıca-Türkçe çarpışmasına benzer bir başka sorun çıkacaktır.

Babalar - oğullar...

A. BİNYAZAR — Sayın Korkmaz, özellikle dil konusunda babalar-oğullar arasındaki anlaşmazlıktan sözedilir. Bir eski-yeni tartışması, Tanzimattan bu yana güncelliğini yitirmemiştir. Toplumsal değişim açısından bu durum nasıl değerlendirilebilir? Hatta eskiye göre halkla aydın arasında bir iletişimin kurulduğu da gerçektir. Bunlar hangi temel etkenlere dayanıyor? Bizi aydınlatabilir misiniz?

Z. KORKMAZ — Bir eski yeni çatışması olağandır bence. Yalnız günümüzde değil, eski dönemlerde de karşımıza çıkan bir durumdur bu. 1932 yılından sonra Dil Devrimi yaptık. Toplum yapımızda da kökten bir değişiklik olmuştu. Bu, tarihsel koşulların ortaya çıkardığı bir toplumsal değişmedir. Bir kültür değişmesidir. Toplum yapısında böyle bir değişme olunca; ister istemez dilde de bir değişme ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu, kuşaklar arasında hem düşünce hem de dil yönünden birtakım anlaşmazlıklar doğmuştur. Bunu, eski kuşaklarla, yeni kuşakların dilden çok, düşünce ayrılıklarına, köklü toplumsal değişmelere bağlamak daha yerinde olur kanısındayım. Yalnız bugün değil, taa XIV. yüzyılda bile aynı durumu görüyoruz. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra, burada Oğuzcaya dayalı bir yazı dili kurma çabası içine girdiler. İlk gelişlerinde bir yazı dili geleneği de getirmişlerdi. Fakat bu yazı dili geleneği, Orta Asya yazı dilinin etkilerini taşıyordu. Oğuzca XIII. - XIV. yüzyıllarda Anadolu'da yazı diline girme çabasına başlayınca, artık

eski kalıntıların temizlenmesi istendi. Böylece yeni kuşaklar eski dili yavaş yavaş beğenmemeye, anlamamaya başladılar. Hatta o eski dil için bir deyim kullandılar: «Olga, bolga dili» dediler. Daha önce yazılmış eserleri yenileştirmeğe, dillerini değiştirmeğe çalıştılar. Benzer durumu Dil Devrimi'nin uygulanmasından sonra da görüyoruz. Yeni kuşakların; yeni bir kültürün, yeni toplumsal koşulların etkisiyle elbette ona uygun bir dile de gerekleri vardı. Dil Devrimi'yle de yapılan budur. Burada bir eski kuşak-yeni kuşak anlaşmazlığı çıkmışsa, bu çok olağandır. Geçiş döneminin ortaya çıkardığı geçici bir durumdur. Bir süre sonra bunlar da ortadan kalkacaktır.

E. ÖZDEMİR — Bana öyle geliyor ki, bu babalar-oğullar sorunu, Sayın Korkmaz'ın da dedikleri gibi baştan beri var. Toplumun her kesiminde var olan bir sorun; yalnız dile özgü değil. Yaşamada, bakış açısında, bilim alanında hep böyle. Dil Devrimi'nden sonra, bu «Babalar-oğullar anlaşamaz oldu» sözü, bence gerekçesiz bir yakınma. Gerçeği yansıtmayan bir yakınma. Çünkü, sanıyorum babalarla oğullar arasındaki anşmazlık dilin her kesiminde ortaya çıkmıyor. Özellikle terimler alanında ortaya çıkıyor. Babalar Osmanlıca terimlerin içinde yetiştikleri için, diyelim ki baba «müselles» olarak öğrenmişse; oğul «üçgen» deyince şaşırıyor. Ya da «açı» olarak öğrenmemişse, açıyı duyunca ürperiyor. «Şiryan» olarak öğrenmişse, «atardamar» sözcüğünü anlamsız buluyor. Şimdi bunun için önemli olan, oğulların babalara doğru gitmesi değil; babaların oğullara yönelmesidir. Osmanlıda oğulların sesi çıkmıyordu, rahat rahat Osmanlıcayı öğreniyorlardı.

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, bir noktaya değinmek istiyorum. Özellikle konuşma dilinin olanaklarından yararlanılmasının bu çatışmaları, bu zıtlıkları ortadan kaldırmada etkisi olmuş mudur?

E. ÖZDEMİR — Kanımızca, yazı alanında, özellikle Dil Devrimi'nden sonra romanda, öyküde, şiirde, oyunda büyük bir doku değişikliği olmuştur. Dil Devrimi, Türkçenin konuşma dilindeki söz değerlerini gün ışığına çıkarmıştır: Deyimlerini, atasözlerini, söylencelerini. Yazarlarımız halktan aldıklarını, halka vermeyi amaçlıyorlar bugün. Yani dillerini, halk diliyle emiştiriyorlar. Bu da ister istemez yanımıza hem öz yönünden bir «halkçı öz» getiriyor; hem de dil açısından halk dilimizin bütün renklerini yansıtıyor. Artık «yazı dili» ile «konuşma dili» arasındaki açıklık, gittikçe, özellikle yazınsal ürünlerde kapanıyor.

- IV -

ELEŞTİRİ VE DENEME DİLİMİZ

- Argo sorunu
- Eleştiri ve deneme dili

Oturuma katılanlar

- Hikmet DİZDAROĞLU
- Nüzhet ERMAN
- Prof. Dr. Suut Kemal YETKİN

ARGO SORUNU

ADNAN BİNYAZAR — Asıl konuya geçmeden, gelen mektuplara bir göz atalım. Bir dinleyicimiz şunu soruyor: «Argo, giderek özellikle gençler arasında yaygınlık kazanıyor. Örneğin «boş geç», «ne yazar», «sınıfta çaktım» gibi söyleyişlere sık sık rastlıyoruz.» Sayın Yetkin, kültür dilimizin oluştuğu bir dönemde bu argo sorununu nasıl açıklarsınız?

SUUT KEMAL YETKİN — Gerçekte argo, sürekli bir dil değildir. Her dönemin, her çağın, zamanın bir argosu vardır. Ömürsüz bir dildir. 1900'lerin gençliği, 1950'lerin gençliği, içinde bulunduğumuz zamanın gençliği birtakım argoları kullanabilir. Fakat zamanla bu argo, değerden, sürümden düşer. Böyle bir dönemlik sözcükleri ortaya sürmek bence doğru değildir.

A. BİNYAZAR — Eğitim açısından bu argonun durumu nedir? Sayın Dizdaroğlu bu konuda ne düşünürsünüz?

HİKMET DİZDAROĞLU — Eğitim açısından argonun şu özelliği vardır... Okul, toplumun küçük bir örneğidir. Toplumlardaki birtakım oluşumlar orada da kendisini gösterir. Bu nedenle öğrenciler kendi arasında konuşurken, ister istemez, birtakım olaylara, durumlara özel adlar verirler. Bir çeşit argo kullanırlar. «Sınıfta kaldım» demezler; «çaktım» derler. «Öğretmen» demezler: Erkekse başka bir ad tekrarlar; bayansa «karı» sözcüğünü bile kullananlar görülmüştür. Bu, eğitim bakımından elbette olumlu değildir. Ancak, argoyu tümüyle de dilden çıkaramayız. Bir Batılı yazarın dediği gibi, «Pazara gittiğiniz zaman, orada ortaya atılan söz-

cüklerin toplamı, Fransız Akademisinin bir yılda ortaya koyduğundan daha çoktu.» Argonun olumlu yanları da vardır. Ve bunu olumlu biçimde kullanan yazarlarımız da olmuştur. Ama Sayın Yetkin'in de belirttikleri gibi, ömürlü değildir. Bundan yetmiş yıl öncesinin argosunu, bugün anlayamayız.

A. BİNYAZAR — Kayseri'den aldığımız bir mektupta da, «Günlük konuşma dilinde kimi sözcükler yanlış söyleniyor. Örneğin «mahzur» yerine «mahsur», «tenkid» yerine «tenkit», «sükut» yerine «süküt»... deniyor. Hatta kimi zaman Türkçe sözcüklerde de yapılıyor bu. Sözgelimi «etkilemek» — «etki etmek» gibi. Bu tür yanlışlıklar nasıl önlenebilir?» Bu soruyu da sayın Dizdaroğlu'ya yöneltelim.

H. DİZDAROĞLU — Dinleyicimizin bu konudaki düşünceleri doğrudur. Gerçekten, gerek yabancı kaynaklı sözcükleri, gerekse Türkçe sözcükleri yer yer yanlış kullanıyoruz. Bunun örnekleri çok... «Nüfuz» yerine «nüfus» deniyor, «porte» yerine «portre» deniyor; «Ali» yerine «âlî» deniyor; «prestij» yerine «perestiş» deniyor ve uzuyor bu. Bu, iki nedenden doğuyor. Birisi, bu sözcüklerden bir bölüğünün yabancı kaynaklı; Doğu'dan ya da Batı'dan olmasıdır. Bunların yanlış söylenmesini önlemek pek kolay değil. Çünkü, doğru söyleyebilmek için eski harfleri bilmek gerekir. Eski harflerin hangisinin uzun, hangisinin kısa olduğunu bilmek gerekir. Bu da bilinemediğine göre, ister istemez yanlış söylenecektir. Sonuçta, bu tür sözcükler dilimizden yavaş yavaş silinecektir. Ancak, kendi öz malımız olan sözcüklerin yanlış kullanılması, hiçbir yönden bağışlanamaz. Ne yapmalı, bunun önüne geçmek için?.. Önce, olumlu örnekleri bol

bol okumak gerekir. Okudukça, dili iyi kullananların konuşmalarına dikkat ettikçe böyle yanılgılardan kurtulma olanağı vardır. Ama Batı ya da Doğu kaynaklı sözcükleri yanlış kullanmanın önüne geçilmesi, bugün için artık çok güçtür. Osmanlıcanın grameri öğretilmedikçe de bunun önüne geçilemez.

A. BİNYAZAR — Sayın Dizdaroğlu bunların Türkçelerini kullanmak bir çözüm yolu değil midir?

H. DİZDAROĞLU — En doğrusu budur. «Mahzur»u «mahsur» diye söyleyebiliriz. Oysa «sakınca» deyince bu yanlış kendiliğinden önlenmiş olur. «Porte» yerine «genlik, kapsam, alan, önem derecesi» terimlerini kullanacağımız zaman, bu yanlış kendiliğinden düzelir. O bakımdan, yabancı kaynaklı sözcüklerin söylenmesini önlemenin en doğru yolu, varsa Türkcelerini kullanmaktadır.

A. BİNYAZAR — Burada sözkonusu sözcüklerden biri de «etki etmek»ti. «Etkilemek» sözünü «etki etmek» biçiminle kullanmak, Osmanlıcanın mantığıyla düşünmek olmuyor mu acaba? Sayın Yetkin, bu konuda ne söylemek istersiniz?

S. K. YETKİN — Efendim, bu bir alışkanlıktır. Osmanlıca düşünmek alışkanlığından yüzde yüz kurtulmak bir anda kolay değil. Bu alışkanlık sonucu «tesir etmek» biçiminde düşünüldüğü zaman «etki etmek» deniyor. Bu da yavaş yavaş ortadan kalkacaktır hiç şüphesiz.

A. BİNYAZAR — Yani bu, Türkçe düşünmek gerçeğini mi ortaya koyuyor?

H. DİZDAROĞLU — Elbette yazan ya da söyleyen, onun Osmanlıca biçimini düşünüyor. Osmanlıca düşünüyor, Türkçe yazıyor. Ama bu da Türkçe olmu-

yor. Oyleyse Türkçe düşünüp Türkçe yazmak en doğru yol.

A. BİNYAZAR — Sayın Erman size de Bilecik'ten mektup yazan bir dinleyicimizin sorusunu yöneltmek istiyorum. Dinleyicimiz «İstiklâl Marşı'na, «ulusal düttürü»; hostese «gök konuksal avrat» gibi karşılıklar bulunduğu söyleniyor. Bu doğru mudur?» diye soruyor. Sayın Erman, öz Türkçe akımını baltalamak için uydurulmuş bu kullanımlar konusunda ne düşünüyorsunuz?

NÜZHET ERMAN — «Ulusal düttürü», «gök konuksal avrat» gibi deyimleri biz ancak mizah dergilerinde görebiliyoruz. Ben, bir sanat eserinde bu deyimlere şimdiye kadar rastlamadım. Bu, dilimizdeki olumlu gelişimi baltalamak, alaya almak, hafife almak isteyenlerin uydurmalarıdır. Abartmadır, yanlıştır. Israrla duracağım; kandırmadır, kandırmağa çalışmadır. Bunun biraz önce de söylediğim gibi, dilimizdeki olumlu gelişmeyi baltalamak isteyenlerin dedikoduları olarak kabul etmek gerekir. Yine de tereddüte düşen olursa, bunlar Türk Dil Kurumunun sözlüklerine bakabilirler. Elimizde bulunan diğer sözlüklere de bakabilirler. Bunların uydurma olduğunu, gözleriyle de görebilirler. Önemli olan, kelimelerin herkes tarafından benimsenmesidir.

ADNAN BİNYAZAR — Sayın Dizdaroğlu, bu sözcüklerle ilgili bir anınızı okumuştum. Yeri gelmişken onu bize özetleyebilir misiniz?»

H. DİZDAROĞLU — Gerçekten bu konuda ilginç saydığım bir anım var. Bundan birkaç yıl önce Adana'ya gitmiştim bir konuşma için. Bulunduğumuz yerde gazeteciler, öğretmen arkadaşlar vardı. Dil

sorunları üzerinde konuşuyorduk. Hiç unutmuyorum, bir arkadaş, bana şunları söyledi: «Efendim, ben Dil Devrimi'ne inanmışım, Türkçeyi seviyorum. Ancak, öyle birtakım sözcükler var ki, bunların savunulması güç; nereden geldiklerini, nasıl yapıldıklarını da bilmiyoruz. Bu durumda zorluklarla karşılaşıyoruz.»

Sordum: «Hangi sözcükler bunlar?»

Dedi ki: «Yok 'gök konuksal avrat', 'ulusal düttürü', 'öz-itişimli götürgen' (yani otomobil), 'tüttürgeç' (yani ağızlık)...»

Ben yüzüne baktım. «Bunları hiç sözlükte aradınız mı?»

«Hayır» dedi. «Öyle söylüyorlar. Sözlükte varmış.»

Dedim: «Yol kolay, hemen sözlüğe bakarız, var mı, yok mu?» Sözlüğü getirttik, açtık. «Ulus» maddesinde, «ulus, ulusal, ulusçuluk» ve türevleri var. Fakat «ulusal düttürü» yok. «İstiklâl» sözcüğünü açtık, elbette yine yok. «Hostes» maddesinde de aynı özellikleri gördük. O zaman sordum: «Hani?» dedim, «sözlükte varmış, siz öyle diyordunuz!...»

«Efendim, dedi, «Bana öyle söylediler. Demek ki, beni de aldatmışlar!..

İşte... Gerçek budur Dil Devrimi'nin karşısında olan birtakım kimseler, kullanılmayan, türetilmemiş sözcükleri, varmış gibi öne sürerler. İşin gerçeğinden haberi olmayanlar da buna inanırlar!..

Eleştiri ve deneme dili

A. BİNYAZAR — Şimdi asıl konumuza geçelim. Sayın Yetkin, bir eleştiri, bir deneme dilimizin oluştuğu, geliştiği kanısında mısınız?

S. Y. YETKİN — Bizde eleştiri, özellikle deneme, edebiyatın çok yeni türleridir. Gerçi eleştirinin geçmişi daha eskiye gider. Ama gerçekte bu eleştiri de çok yenidir. Örneğin, Tanzimat, Servet-i Fünun dönemlerinde eleştiri diye bir şey yoktu, takrizler vardı. Kitabın baş kısmında tanınmış bir yazar, onu okuyuculara tanıtır, onu över. Buna eleştiri denmez. Zamanımızda eleştiri, eskiye göre gelişmiştir Ama gerçeği söylemek gerekirse, bugün de eleştiri olgunluğa varmış değildir. Eleştiri için birtakım koşullar gerekir. Eleştirmenin çok tarafsız olması gerekir. Eleştirmenin gerçek anlamıyla kültürlü olması gerekir. Oysa, bir insanın kendi yapısından dışarı çıkması çok güçtür. Eleştirmenin işi, eserledir; yazarla değil. Oysa, bizim eleştirmenlerimiz eseri bırakarak, doğrudan doğruya yazarla uğraşır. Yazara *müthiş sempatisi* vardır ya da *antipatisi* vardır. O duygu gözünün önüne gelir. *Objektif* (nesnel) olacağına, ya veriştirir, ya göklere çıkarır.

A. BİNYAZAR — Peki, Sayın Yetkin eleştiri dilimizin gelişmesi içinde bu öznellik ortadan kalkabilir mi?

S. K. YETKİN — Şimdi... Eleştiri nesnel olabilir mi?.. Kanıma göre nesnel olamaz. Yalnız, nesnel olmağa çabalar. O çabayı gösterir, eğer yetenekliyse... Batı dünyasında eleştirinin kendine göre bir dili vardır. Bu dil bir kere, eski deyimiyle pek «âlimane» olmaz. Çünkü o, bilimsel denilen dille yazılırsa; onu herkes okumaz. Günlük dilimizle, açık olarak ve incelediği şairin, yazarın, romancının içine gi-

rerek; onu anlatmağa, dostça anlatmağa çalışmak, asıl eleştiri budur. Bunun da kendine göre bir dili vardır: O da halkın dilidir. Halkın, geniş yığının anlayabileceği bir dildir. Yoksa, bugün bile bizde görülen, öyle geniş yığının anlamadığı bir dille, pek bilgince diyeyim, yazılmış yazılara eleştiri denmez. Denmemesi gerekir. Çünkü, eleştiri her şeyden önce geniş yığına seslenmelidir.

A. BİNYAZAR — Sayın Dizdaroğlu, siz eleştiri dilimizin gelişmesi konusunda birtakım yazılar yazdınız. Hatta bir konuşmanızda da bundan söz etmiştiniz. Bu gerçeği örneklerle gösterebilir misiniz?

H. DİZDAROĞLU — Bizde gerçek anlamıyla eleştiri Cumhuriyet'ten sonra başladı. Ondan önceki dönemde tartışmalar vardır, saldırılar vardır, kavgalar, paylamalar vardır. Bunlar genellikle ya övgü ya da yergi niteliğindedir. İşte bir örnek: Recaîzade Ekrem Bey, birisinin yazdığı «Çiçek Demeti» adlı şiir kitabını okuyor, inceliyor ve izlenimlerini şöyle belirtiyor:

«Çiçek Demetiniz *müsted'atını* vermiştiniz. Ben de memnuniyet ve takdir ile okudum. Hadaik-i efkâr-ı şairaneden bercide olan bu *şukûfedesti deste-i letaifi* kim beğenmez.»

Bu işte Edebiyatıcedide döneminden bir eleştiri örneği. Dil bakımından anlaşılmaz durumda, hele bugünkü kuşak için. İçeriği yönünden de hiçbir şey söylemiyor... Bu övgü. Bir de bugüne atlayalım, aradan bir yüzyıl aşarak. Bir yazarımızın, Suut Kemal Yetkin'in Yahya Kemal üzerine yazdığı yazıdan bir küçük parça:

«Yahya Kemal, sanatının en olgun çağında birçok eleştiriye uğramış, devrim dışında ve geçmiş zaman içinde yaşayan bir sanatçı olarak suçlan-

dırılmıştır. Bu çift yargının doğru olup olmadığını anlamak için ilkin 'devrim dışı' ve 'geçmiş zaman' deyimleri üzerinde durmak gerekir.»

Şimdi bu örneklerde görüleceği gibi, Recaîzade Ekrem işin yalnız dışında kalıyor. Birtakım duygularını belirtmekle ve övgülerle yetiniyor. Sonraki eleştirmenlerimiz yapıtın içine giriyorlar, gördükleri özellikleri yansıtmağa çalışıyorlar.

Bir kez, yüzde yüz nesnel eleştiri yoktur, olamaz. Nedeni şu: Çünkü, bir sanat yapıtı karşısındayız. O ister istemez bizi etkileyecektir; olumlu ya da olumsuz yönden. Öyleyse nesnellik söz konusu değil. Ancak bilimsel açıdan değerlendirebiliriz onu. Yansız değildir eleştirmen. Nesnel demek, yansız demek anlamına gelmez. Bizi etkileyen bir yapıt karşısında olduğumuza göre ister istemez etkileniyoruz. Ve nesnellikten bir ölçüde uzaklaşıyoruz ama yalnız kendi duygularımızı doğru sayarak işe girmek uygun olmuyor.

A. BİNYAZAR — Sayın Yetkin, siz Nurullah Ataç'ın yakın arkadaşlarındansınız. Ataç'ın da eleştiri ve deneme dilimizin oluşmasında büyük katkıları var. Bu konudaki gözlemlerinizi, izlenimlerinizi söylemek ister misiniz?

S. K. YETKİN — Özetleyeyim... Nurullah Ataç, doğuştan diyeceğim, bir eleştirmen değildir; bir denemecidir. Denemeye, eleştiriye kendine özgü bir dil getirmiştir. Bu da kendisiyle konuşmak. Kendisiyle konuşur gibi bir hava içerisinde ele aldığı konuyu gözden geçirmiştir. Aramızda çok tartışmalar geçmiştir. Ben yazmışımdır, o cevap vermiştir. Ne o kızmıştır, ne ben. Ataç'ı göz önünde tutarsak, eleştirinin ve özellikle denemenin kendine özgü bir dili olduğu anlaşılır. Böyle yüksekten atan bir

davranışla değil; içtenlikle, kendisiyle konuşuyor, kendisini eleştiriyormuş gibi, kendisine bir soru soruyormuş gibi... İncelediği insanlara ve konulara cevap vermeğe çalşırdı.

A. BİNYAZAR — Sayın Yetkin, Ataç'ın dili, oldukça doğal bir dil. Ama Ataç'a öykünenlerde bu dil, çok yapmacık oluyor. Bu nasıl açıklanabilir?

S. K. YETKIN — Bu çok doğaldır. Çünkü, Ataç konuşurken de böyleydi. Bir tartışmaya girin kendisiyle, ya da bir söyleşi içinde olsun, dogmatik diyeceğim bir dille tartışmazdı. Daldan dala atlar, bir çizgi üzerinde yürümez, hafif dalgalarla, bir söyleşi havası içinde konuşurdu. Yazışı da oydu. Yani ikilik yoktu. Kimi insan konuşmasında böyledir. Yazıda resmi bir dil kullanır gibidir. Bunun tam tersine de rastlanır. Nurullah nasılsa, nasıl konuşursa, öyle yazmıştır.

H. DİZDAROĞLU — Bu konuda bir küçük noktayı belirtmek isterim: Ataç'ın doğal oluşunun, ona benzemek isteyenlerin de ondan uzaklaşmasının nedeni üzerine. Ataç doğal yazıyordu, içtenlikle yazıyordu. İçinden geldiği, söyleşir gibi, kendini eleştirerek yazıyordu. Öbürleri, onun gibi yazmak isteyenler öykünüyorlar. Öykünmek başka, içtenlik başka. Elbette öykünmekle içtenlik bağdaşmayacaktır. O nedenledir ki Ataç gibi yazmak isteyenler, hiç de sevimli olmadılar. Hatta Ataç'a zararları oldu. «Demek, Ataç böyle yazıyor» diye yanlış kanıya varanlar oldu.

A. BİNYAZAR — Burada şu yok mu?.. Aslında her yazar, kendi dilini yaratır.

H. DİZDAROĞLU — Elbette, en doğrusu bu!..

A. BİNYAZAR — Sayın Erman, eleştirel düşünüşle, dil arasında nasıl bir bağlantı kuruyorsunuz?

N. ERMAN — Bilindiği üzere dil, yeni deyimiyle bir iletişim aracıdır. Bu iletişimin tam olması her şeyden önce dilimizin herkes tarafından anlaşılır olmasına bağlıdır. Bir toplumun düşünürleri, yazarları; yazmak isteyip de sözcük kıtlığı yüzünden yazamadıklarını; yarattıkları, türettikleri sözcükleri kullanarak sağlamağa çalışırlar. Dilsel gelişimin dışında kalmış hiçbir düşünür, hiçbir yazar olamaz, düşünülemez. Bunun gibi bir eleştirmeci, bir denemeci de düşünülemez. Kişilik kazanmış her yazar gibi, her denemeci ve eleştiricinin de kendine özgü bir sözcük yapısı, sözcük seçme, deyim kullanma ustalığı vardır. Sözcük düğümü özelliği vardır.

Sözcükleri kullanma, bulma yerine anlatma kişisel bir tutumdur. Örneğin, denemede önemli olan zaten konu değil; bu konuya değişik bir bakış açısı getirmektir. Bu değişik bakış açısı ise, her şeyden önce o denemecinin bilinçli bir dil ustası olmasına bağlıdır. Bunun karşısında o dilin de; yazarın, düşünürün doğmasında etkisi vardır. Bu karşılıklı etki, besleyiş, sırt sıvazlamak zaman içinde sürer gider. Bunu ikilem, karşılıklı alışveriş olarak kabul edebiliriz.

- V -

BASIN VE YAYIN DİLİ

- Batı'dan gelen sözcükler
- Yanlış kullanımlar
- Basın ve yayın dilimiz
- Dil bilinci
- Ağız öykünmesi

Oturuma katılanlar

- Fikret OTYAM
- Turgut ÖZAKMAN

BATI'DAN GELEN SÖZCÜKLER

ADNAN BİNYAZAR — Bugünkü konumuza geçmeden önce, bize yöneltilen soruları değerlendirelim. Bir dinleyici şu soruyu soruyor: «Osmanlıca sözcüklerin çoğuna Türkçe karşılıklar bulundu. Ama bu arada Batı'dan birçok sözcük giriyor dilimize: «Reyon» «fiks», «kuvaför», «global», «poliüretan», «şampuan», «revizyon», «konsantre» gibi. Sayın Özakman bu konuda ne düşünürsünüz?

TURGUT ÖZAKMAN — Yabancı sözcükler, o dilin, yabancı bir dile tanıdığı kapitülasyonlardır. Batı emperyalizmine vaktiyle toprağımız üzerinde yer vermiş, sonradan bunu kaldırmışsak; bugün de yabancı sözcüklerin de dilimize girmesini mutlaka önlemeliyiz. Ama bunu radyo nasıl önler, gazete nasıl önler, çetindir soru!.. Türk dilinin sınırına yeni bir terim, yeni bir sözcük, yeni bir kavram geldiği zaman; uyanık yazar, uyanık bilim adamı dilinde buna bir karşılık arayarak sözcüğü kamuoyuna ilk kez Türkçe olarak sunabilir. Fransa'da yapıldığı gibi, Almanya'da yapıldığı gibi. Yalnız bu konuda radyoda böyle bir çalışmayı yapacak kurul, bir kuluş olmadığı için, her metin yazarının, her yapımcının kendi başına sözcük türetmesi gibi bir kargaşalığa yol açacak davranışları da önceden engellemek, bu işi bir düzene kavuşturmak gerekir kanımca.

A. BİNYAZAR Böylece siz radyo ve televizyonda, yabancı sözcüklere karşılık bulacak bir örgütün, bir kurulun bulunmasını öneriyorsunuz...

T. ÖZAKMAN — Evet, zaten genellikle bütün dil sorunu için radyoda böyle bir kurulun olmasını çok gerekli, çok yararlı buluyorum.

Yanlış kullanımlar

A. BİNYAZAR — Bir mektup da Çanakkale'den gönderilmiş. Dinleyicimiz şu sorunun açıklanmasını istiyor: «Bugünlerde özellikle radyoda, televizyonda «neden olmak» sözü sık sık geçiyor. Daha önce değinildiği gibi, «etki etmek»te, «kuşku etmek»te söz konusu olan yanlışlık bu kullanımda da söz konusu değil midir?» Sayın Otyam, dinleyicimizin bu sorusunu nasıl karşılayabilirsiniz?

FİKRET OTYAM — Yanlıştır elbette... Benim bir ressam arkadaşım vardı. Yazı yazmayı da çok seviyordu. Bir gün benden sözlük istedi. «Ne yapacaksın sözlüğü?» dedim. «Lâzım» dedi. Baktım, önce birçok Arapça, Farsça sözcüklerle dolu sanat yazısını yazmış, ondan sonra sözlüğü alıyor, karşılığını buluyor, çiziyor, Türkçesini yazıyor. Böylelikle bir arı dil havasına sokmağa çalışıyor yazısını. Bu yazı bir dergide çıktı. Gülmekten bayıldım. Çünkü bu, az önce söylediğimiz örneklerde olduğu gibi bir yazı olmuştu. Sözcükler yerine oturmadığı, karşılıklarını tam bulamadığı için, bir garip yazı dili çıkmıştı ortaya!.. Bu zararlıdır. Düşünerek yazmalı. Her sözcüğü yerine oturtarak yazmalı.

T. ÖZAKMAN — Osmanlıca düşünüp de, bunu sonra çevirip, işte öz Türkçe diye kamuoyuna sunmak, yutturmaca oluyor. Türkçe düşünmek, Türkçenin cümle yapısına saygı göstermekle, böyle bir çeviri anlatım karşısında kalmayacağımız kanısındayım.

Basın-yayın dilimiz

A. BİNYAZAR — Şimdi asıl konumuza geçelim. Sayın Özakman az önceki mektupla uzaktan da olsa bir ilgisi var. Türkçe düşünmeyi yaratmada etkili olmak için radyonun tutumu ne olmalıdır?

T. ÖZAKMAN — Radyonun, program yazarının önce kendisini eğitmesi gerekiryor. Türkçe düşünmeyi kazanmış radyo yazarı, programını, yöneldiği dinleyiciye göre nasıl bir sözcük dağarcığı ile sunacağını, nasıl bir cümle yapısı içerisinde sergileyeceğini iyi ölçer. Bunu dinleye dinleye alışan dinleyici de, düşüncesini Türkçe kalıplar içerinde belirlemeğe kolayca alışmış olur. Sözcüklerle, cümlelerle düşündüğümüze göre, ki her sözcük eğer bir kavramın sesiyse, bir düşünceyi belirliyor, aktarıyorsa dinleyicide bu alışkanlık kendilerinden oluşur.

A. BİNYAZAR — Özellikle radyo için bunun önemini nasıl açıklayabiliriz?

T. ÖZAKMAN — Televizyon susar, gazete okunur, biter. Ama radyonun yayını sürer. Kırk milyona ulaşan, en yaygın, en etkili, güçlü kitle haberleşme aracı bugün radyo. Gereğinden çok güçlü bir yayın aracı. Eve böylesine rahatça girmiş, günün her saatinde baskı yapan bir gazete gibi sürekli çalışan bir yayın aracı Türkçeyi yanlış kullanırsa, bir süre sonra bu ülkede de Türkçe, yanlış kullanılmağa başlar.

A. BİNYAZAR — Sayın Otyam, özellikle Türkçe düşünmeyi gerçekleştirme yönünden çok yanlışlar yapılıyor. Bunun için gazete, nasıl bir tutum takınmalıdır?

F. OTYAM — Sayın Özakman'ın radyo için söylediklerine katılıyorum. Aynı sorunlar, aynı dertler, aynı çıkmazlar basın için de ortada. Konuyu, olayı, haberi anlaşılır biçimde okucuya vermek. Halkımızın, son rakamlara göre tahmin ediyorum yine yüzde kırktan çoğu okuma yazmadan yoksun. Şimdi, kime sesleniyoruz?.. Bir belirli çevreye. Okuması, yazması olana. Ama okuma yazma bilenler içinde de çeşitli kültür düzeyinde okuyucular var. Bir gazetenin bütünü olarak, konuları bir dil birliği içinde yansıtmaktan yanayım.

A. BİNYAZAR — Bilindiği gibi dilimiz bir özleşme sürecindedir. Acaba dilimizin özleşmesinde basının, gazetenin görevi ne olabilir?

F. OTYAM — Gazetenin görevi, bu işin en yetkili kurumu, diyelim ki Türk Dil Kurumunun büyük çalışmalardan sonra ortaya çıkardığı sözcükleri haberde, makalede, röportajda, fıkrada yerine oturtarak kullanmak olmalıdır. Yetkili kurumun ortaya çıkardığı sözcükleri halkın tutacağı, seveceği, anlayacağı biçimde kullanmalıyız, derim.

A. BİNYAZAR — Dil özleşmesi konusunda, radyoya ne gibi görevler düşüyor Sayın Özakman?

T. ÖZAKMAN — Radyo, kanımca gazetelerden daha bağımlı. Çünkü bu derece etkili bir yayın organının birinci görevi anlaşılır olmak. (Sanıyorum, gazete de buna bir dereceye kadar uymak zorunda.) Eğer bir radyo yazarı kendi türettiği ya da kamuoyunda henüz gelişmemiş bir sözcüğü kullanırsa, birinci derecedeki görevine aykırı olur bu. Öyle sözcükler var ki, kısa sürede kamuoyunca yumuşatılıyor, anlaşılıyor, benimsenir duruma geliyor. Radyo bunu rahatlıkla kullanabilir. Yalnız radyonun bir

sorunu daha var; okur yazar olmayana da sesleniyor. Bu yüzden söz dağarcığını zenginleştirme olanağına sahip değil. Dar bir sözcük dağarcığı ile dinleyiciye yönelecek; bilgiyi, haberi öyle aktaracak. Eğer anlaşılır olmakla, bu dar sözcük dağarcığını bir araya getirirseniz; radyo yazarının karşısındaki büyük sorun ortaya çıkar. Ama bugün radyo yazarları bu dar çerçeve içinde çok güzel seçerek, ayıklayarak, Türkçe düşünerek, bilgiyi Türkçe sözcüklerle yansıtmayı becerebiliyorlar çoğunlukla.

A. BİNYAZAR — Sayın Özakman, sözcük dağarcığını zenginleştirmek yönünden radyoyu daha sınırlı saydınız...

T. ÖZAKMAN — Evet.

A. BİNYAZAR — Acaba bu yönde bir umut yok mudur? Gerçekten sözcük dağarcığını zenginleştirici bir araç değil midir radyo?

T. ÖZAKMAN — Dil sorununun çözümünü yalnız radyoya, yalnız gazeteye yüklersek umut az bence. Şurda sormak gerekir. Okullar ne güne duruyor? İlkokulda, ortaokulda, lisede, üniversitede dil bilinci eğer yeterince verilmiyorsa, elbette radyo yazarı dar bir sözcük dağarcığı ile baş başa kalacaktır. Ama bu arada, kolay anlaşılır yeni sözcükleri cümlelerinde yerli yerine oturtarak, ağır ağır halka sunabilir. Birtakım örnekler olmuştur. Ama, siz eğer beş bin yıldan beri buğday üreten Türk köylüsüne, buğdayın nasıl üretileceği hakkında bir program yapmak istiyorsanız; ona, bildiği sözlerin dışında, yeni sözlerle yönelirseniz, büsbütün oyun dışı kalırsınız.

A. BİNYAZAR — Sayın Otyam, siz okuması yazması az olan yurttaşlarımızın bulunduğu bölgelere de gidiyorsunuz. Yazılarınızdan o anlaşılıyor. Acaba radyonun, gazetenin kullandığı öz Türkçe sözcüklere, halk arasında rastladınız mı?

F. OTYAM — Çok... Bu su götürmez bir gerçek. Elbette en geniş kitle haberleşme aracı radyonun, gazetenin etkisi yüzde yüz burda. Geçenlerde Güneydoğu Anadolu Bölgesine gitmiştim. Dikkatimi çekti. Artık pek kalem kullanmıyorum, ses alma aracını seçiyorum. O sesleri kâğıda dökerken birçok yeni sözcüğe rastladım. Örneğin: «olay» diyor adam. İşte o sözcüklerden birkaçı: Yasa, durum, araç, sınır, başbakan, subay, seçim, savaş, okul, sorumlu, umut, yönetici, tutum, oturum, savcı, verim, uyuşmak, işçi gibi. Eskiden «amele» derdi; şimdi «işçi» diyor. «Hadise» derdi «olay» diyor. «Kanun» demiyor çoğu; «yasa» diyor. E, bunlar neden geldi oraya? Üstelik bunların çoğunun okuması yazması yok. Sanırım radyonun etkisi bunlar.

A. BİNYAZAR — Evet, oysa şöyle genel bir kanı var: «Öz Türkçe sözcükleri daha çok aydınlar kullanıyor» deniyor.

F. OTYAM — Benim verdiğim örnekler, bunun tam tersi. Şaşırdım, sonsuz kıvanç duydum bundan.

Dil bilinci

A. BİNYAZAR — Sayın Özakman bu konuda geniş deneylerinizin olduğu kanısındayım. Az önce de konuştuk; Basın Yayın organlarında çalışanların bir dil bilincine erişmiş olması gereklidir, kuşkusuz. «Dil bilinci» kavramı üzerinde durmuştunuz. Bu kavramdan neyi anlayabiliriz?

T. ÖZAKMAN — Önce, Türkçe sözdizimini... Eğer Türkçe sözdizimini biliyorsa o yazar, çok sıkıntı çekmeden düşüncesini kolaylıkla yansıtabilir. Birinci koşul bu. İkinci, önüne gelen yeni sözcükleri, elbette bir ayıklaması gerekecektir. Diyelim ki bir sözcük geldi, mutlaka kullanmak zorunda değildir. Sayın Otyam bize çok umut verici birtakım örnekler getirdi. Cesaret verici, yüreklendirici şeyler bunlar. O zaman böyle sözcükleri yerlerine koyar. Zaten bu sözcüklerin hepsi kullanılmaktadır. Yabancı sözcükler ister Doğu, ister Batı kaynaklı olsun; önemli değil, yeter ki bir süzgeçten geçirilsin. Ancak, dili yapan, az önce dediğim gibi tek başına ne radyo, ne gazete... Yasaların dili var. Eğer bir yasayı haberde, programda kullanacaksa radyo yazarı, yapacak çok şey vardır o zaman. Radyo yazarının bir başka sorunu daha var. Her program genel dinleyici için hazırlanmıyor. Çocuğa, köye işçiye yöneliyor... Yöneldiği dinleyicinin özelliğini hesaba katmak zorunda.

A. BİNYAZAR — Birtakım dil katlarını göz önünde bulundurması mı gerek?

T. ÖZAKMAN — Evet evet... Şimdi ilkokul öğrencisinin bir eğitim düzeyi var. Okulda kullandığı sözcükler var. Bu sözcüklere yaslanmak, dayanmak zorundasınız.

A. BİNYAZAR — Belki bir sözcük sınırı var?..

T. ÖZAKMAN — Gibi... Şimdi çocuklara «Bu Haftaki Üniteniz» diye öğretiliyor ilkokulda. Biz «üniteyi», «birim» diye anlatırsak evde; her gün yeni bir kavram öğrenmenin yorgunluğu içindeki o körpe çocuk, ünite ile birimin ilişkisini bulana dek aylar geçer. Oysa, eğitim planlamasında «birim» denmiş

olsaydı, radyocu için hiç sorun yoktu. O da «birim» olarak kullanırdı.

A. BİNYAZAR — Sayın Otyam, sizin de deneylerinizin olduğu bir alana gelmek istiyorum. Acaba köylerimizde kullanılan birtakım sözcükleri daha yaşanır, daha canlı duruma getirmek dil bilincinin güçlenmesinde yardımcı olabilir mi?

F. OTYAM — Elbette. Nitekim birçok yazarımız, ozanımız zaman zaman halkın yüzyıllardır kullandığı sözcüklere dayanıyorlar. Bu, bölge bölge değişiyor. Burada yazara düşen başlıca görev; inançtır. Yazara düşen: «Ben yapacağım. Bu benim halkıma, dilime karşı namus borcumdur!..» inancıdır. Konuyu buradan ele alınca her şeyden önce anlaşılır olmak gerekir. Halkımızın okuma yazma oranı, kültür düzeyi belli. Doğu'da, bundan üç beş yıl önce, kaldığım otele öğrenciler geldiler, lise öğrencileri. Ellerinde birtakım dergiler vardı. Dediler ki: «Abi, sen bu adamları tanır mısın?» «Tanırım» dedim. «Biz bunları öğrenmek istiyoruz. N'olur, bizim anlayacağımız gibi yazsınlar şunları!..» E, kültür kökeni belli. Onların karşısına yepyeni konular çıkıyor. Günümüzün konuları, çağımızın soruları bunlar. Ama bu yazılar arı dille de yazılmış olsa öyle kapalı, öyle dolambaçlı, öyle anlaşılmaz ki, çıkamıyor çocukcağız işin içinden. Bir de yine son gezimde köylerde dolaşırken sordum: «Radyodan en çok ne dinliyorsunuz?» Zaman zaman haberleri dinliyorlar. Kendileri ile ilgili konuları dinliyorlar. Ama «Bazı bazı anlamıyoruz» diyorlar. Ya hızlı okunduğundan ya da anladığım kadarıyla açık, yalın bir biçimde sunulmadığından. Ancak, bu dediğim bölge, haberleşme araçlarından oldukça yoksun. Bunları da düşünmek gerekir. Akla bir

soru gelebilir. Bu tutum, düzeyi düşürür, bayağılaştırır mı?.. Asla!.. Bunu, nice ustalıkla yapan, eski deyimle erbab-ı kalem var. bir de «devrik cümle» çok kullanılıyor. Halkı o da şaşırtıyor.

A. BİNYAZAR — Aslında «devrik cümle» bilindiği üzere konuşma cümlesidir.

F. OTYAM — İşte, çok oldu mu, yerine oturmadı mı uçup gidiyor.

A. BİNYAZAR — Haklısınız, ustalık isteyen bir iş. Aslında kimi yazarlar da «devrik cümle»yi nasıl kullanacaklarını bilmiyorlar. Biçimsel düşünüyorlar sanıyorum.

Ağız öykünmesi

A. BİNYAZAR — Şimdi Sayın Özakman'a önemli saydığım bir sorum olacak. Köylü ağzına, bölge ağızlarına öykünerek hazırlanan programlara rastlanıyor. Bu ne ölçüde uygundur?

T. ÖZAKMAN — Bu, iki açıdan incelenebilir kanımca. Birinci, seçtiğimiz sözcükler... «Ocakbaşı» diye bir programımız vardı. Yıllarca sürdü. Amacı da köyün gündelik sorunlarına el atmak, onlara çözüm getirmekti. Bu programı hazırlayanlar içinde yeni sözcükleri köye ulaştırmak isteyenler de vardı. Diyelim ki, «şart» yerine «koşul»; «hafıza» yerine «bellek» sözcüklerini kullandılar. Sonra da Ankara'ya yakın bir köyde, bir küçük araştırma yapıldı; bu program yayımından sonra gerçekten dinleyici bulan, sıcak bir programdı. Gidiliyor ve soruluyor. İşte deniyor ki biz «koşul» dedik, bu ne demek sizde?» «Valla» diyorlar, «Biz koşum diyoruz, siz koşul diyorsunuz.» «Bellek» için de diyorlar, «Biz bununnun bellemek olduğunu anladık ya siz ne demek istediniz?» Oysa böyle sözcüklerin bir hazırlık evresi

olabilir. Diyelim ki, programdaki öğretmen bey, «bellek» sözünü kullanınca, karşısındaki: «Ne demek istedin öğretmen bey?» diye sorabilir, karşılığını alabilirdi. Ama böyle durumlarda bilgiçliğe kaçmadan, konuya sıcak, saygılı bir biçimde eğilerek; hani «bellek»in «bellemek»ten geldiği çok çok kısa sunulabilirdi...

Bölge ağzı kullanmanın sakıncalarına gelince... Yine köye yönelik programlarda aktörlerimizin çok kendine özgü, hiçbir çevremizin ağzına benzemeyen, soyut bir ağzı vardır. «Geliyorum» yerine «geliyom» deyince, işte bu köylü ağzı oldu sanıyorlar. Bizim o yıllarda hem gelen mektuplardan, hem kendi ilişkilerimiz sonucu öğrendiğimize göre köylü, bu öykünmeden nefret ediyor. Kendini küçültülmüş, horlanmış görüyor. Bunun herhalde başka yolu vardır. Niçin bu soyut, garip, köylüye de çok ters gelen tutum? Köylüye basmakalıp İstanbul Türkçesi ne denli ters ise, köylüyü öykünmek için yarattığımız o yapay dil de öyle uzak ona.

F. OYTAM — Bir şey eklemek istiyorum. Sayın Özakman'ın söylediği gibi, Anadolu ağzı diye bir uyduruk dile rastlanıyor. Nerenin ağzı olduğu belli değil. Geniş bir topluluğa seslenirken, değil konuşmalarda; türkülerde bile yapay ağıza karşıyım.

A. BİNYAZAR — Turgut Özakman, bir yazısında: «Genç yapımcıların, Osmanlıca ile Türkçe arasında kişiden kişiye değişen, toplumdan kopuk bir radyo dili yerine; tutarlı bir anlatım yolu bulunduklarını» öne sürüyor. Sayın Özakman, genç yapımcılar, acaba bunu nasıl gerçekleştirdiler? Gözlemlerinizle bu konuyu açıklayabilir misiniz?

T. ÖZAKMAN — 1964-1965'te TRT ilk programcılarını alıp hizmetin içine getirdi. Bunlar gerek okul dışı,

gerekse okul içi eğitimleri yüzünden, daha başka etkilerle de değişik üsluplara sahip olabilirlerdi. Ancak bu arkadaşlar arı oğulu gibi bir arada yaşadılar. Birbirlerini kırmadan, yakından, çok güzel denetlediler. Radyonun birinci görevinin anlaşılmak olduğunu çabucak kavradılar. Birbirlerini çok kolay uyardılar. Birbirlerine saygı gösterdiler. Sonunda, ne Osmanlıca Servet-i Fünuncusu oldular; ne de halka ters gelen yeni bir anlaşılmazlığa düştüler.

A. BİNYAZAR — Sayın Otyam, zaman zaman sık kullanılan birtakım sözcükler var: «Halka saygılı radyo, halka saygılı gazete» gibi... Acaba radyo ya da gazete halka nasıl saygılı olur?

F. OTYAM — Seslendiği halkın gözü, kulağı, yüreği olmakla; sorunlarına doğru namusluca eğilmekle; insanlarını iyi tanımakla...

T. ÖZAKMAN — Radyo, devletin milyonlarca liraya oluşturduğu bir büyük kurum. Bu kurum, eski zengin konaklarında her akşam bir fasıl heyetinin, hanendelerin ve sazendelerin katıldığı, *taam*'ın pek neşeli yenmesi için kurulmuş bir organ değildir. Devletin amacı, radyonun amacı, halkı yalnızca eğlendirmek değildir. Bunun için milyonlarca harcanmaz. Önemli olan eğitici görevidir. Yalnız bunu çok saygılı bir dille yapacaktır. «Şimdi sana bilmediğin bir şeyi ben öğretiyorum...» havasına büründüğü zaman, zaten amacına ulaşmaz; saygısızlık etmiş olur. Ancak kitle zaman zaman hafifi, kolayı, ucuzu seçebilir. Ona vereceği ödünde, cimrilik derecesinde tutumlu olacak. Saygının temelinde bu iki öğe yatıyor derim.

- VI -

ÖZLEŞEN DİLİMİZ

- Sözcüklerin yeri
- Dilde gelişme, özleşme
- «Uydurma dil»
- Terim sorunu
- «Yaşayan dil»

Oturuma katılanlar

- Ömer Asım AKSOY
- Emin ÖZDEMİR

SÖZCÜKLERİN YERİ

ADNAN BİNYAZAR — Asıl konuya geçmeden önce, gelen mektupları gözden geçirelim. Bir dinleyicimiz şunu soruyor: «Programınızı başından beri izliyorum. Şunu öğrenmek istiyorum: Yabancı bir sözcüğün yerine bulunan Türkçe sözcük her zaman eski sözcüğün anlamını tam verebiliyor mu? Örneğin «hal» sözcüğünün Türkçe karşılığı «durum»-dur. Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabından, «hal» sözcüğünün geçtiği bir tümceyi Türkçeleştirelim. «O halde millet nedir?» tümcesi, «O durumda ulus nedir?» biçiminde çevrilince, «durum» sözcüğünün tümcedeki kullanılışı uygun olur mu? «Hareket etmek» yerine «devinmek», «kadar» yerine «denli»yi kullanırsak, «Tren ne zaman devinecek?», «Süte gelen zam ne denlidir?» mi diyeceğiz. Bu sözcüklerin tümcede kullanışları yerinde midir?»

ÖMER ASIM AKSOY — Her yabancı sözcüğü, bir tek Türkçe sözcükle karşılamak düşüncesi yanlıştır. Yabancı sözcüğün çoğu zaman birçok anlamı olur. Nitekim bir Türkçe sözcüğün de birden çok anlamı olabilir. Size bir örnek vereyim: Arapçada «nakil» sözcüğü, «evi nakletmek» örneğinde; «taşımak»la karşılanır: «Evi taşımak.» «olayı nakletmek» yerine «olayı anlatmak» diye söylenir. Bir «hesap nakletmek» söz konusu olunca «hesabı geçirmek» deriz.

Türkçeden de bir örnek vereyim... Dilimizde «çalmak» sözcüğü pek çok anlam belirtir. «Çalgı çalmak» vardır; «eşya çalmak vardır, yani «hırsız-

lık» yoluyla... «Kapı çalmak» vardır; «yoğurt çalmak» vardır; «ağıza bir parmak bal çalmak» vardır; bakır kaba konan yemekler için «bakır çalmak» vardır... Görüyorsunuz ki «çalmak»la anlatılıyor. «Şimdi bunun yerine bir tek yabancı sözcük bulalım, «çalmak»ı anlatsın» dersek, yanlış düşünmüş oluruz. Işte bu düşünceyi göz önünde tutarak, soru soran arkadaşımıza diyeceğiz ki: Yabancı bir sözcüğü Türkçe ile karşılamak gerektiğinde, bir tek sözcüğe bağlı kalmayacaksınız. O tümcenin içerisindeki yabancı sözcük hangi anlama gelmişse, o anlamı karşılayacak bir Türkçe sözcük bulacaksınız. «O halde millet nedir?» tümcesinde «halde» yerine «durum» demeniz gerekmez; «Öyleyse millet nedir?» diye karşılayabilirsiniz. Ya da bu sözün, daha önce geçen düşüncelerden sonuç çıkarılacağına göre: «Bütün bu düşüncelere göre, millet nasıl tanımlanır?» gibi bir tümce kullanacaksınız.

A. BİNYAZAR — Türkçe düşünme yöntemini benimsemek gerek. Yoksa bir çeviri anlayışıyla konuya eğilmek, yanılgılara yol açabilir, değil mi?

Ö. A. AKSOY — Evet, evet, özetle bu oluyor. Yabancı bir sözcüğün karşılığını bulacağım diye değil; Türkçe düşünmeğe göre tümceyi kurmak gerek.

A. BİNYAZAR — Dinleyicimizin sorduğu «devinmek», «denli» sözcükleri üzerinde de durur musunuz?

Ö. A. AKSOY — «Devinmek» de öyle... Şimdi bu sözcük «hareket etmek»in ancak bir anlamını karşılayabilir. «Hareket etmek» sözü «Tren hareket etti» tümcesinde, «Tren devindi» diye karşılanmaz; «Tren kalktı» denir. «Hareket etme»nin başka kullanışları da var. Diyelim ki, «Saat kaçta hareket

edeceksiniz?» biçiminde bir sorumuz var. «Saat kaçta devineceksiniz?» denmez; «Saat kaçta yola çıkacaksınız?» denir. Başka bir örnek vereyim... «Bu hareketinle gönlümü kazandın» tümcesinde, «Bu devinişle...» denmez; «Bu davranışınla...» denir.

Görülüyor ki, bir «hareket» sözcüğünün karşısında; Türkçe «kalktı», «yola çıktı», «davrandı» gibi, tümcesine göre, daha çeşitli sözcükler var. «Denli» için de öyle... Dinleyicimiz mektubunda diyor ki: «Süte gelen zam ne denlidir» mi diyeceğiz? Elbette öyle demeyeceğiz. «Süte ne ölçüde zam geldi?», «Ne oranda zam yapıldı?» biçiminde söyleyeceğiz. Türkçe düşündüğümüze göre, tümceyi de Türkçe kuracağız. Çeviri yoluna gitmeyeceğiz.

Dilde gelişme, özleşme

A. BİNYAZAR — Teşekkür ederim Sayın Aksoy, asıl konumuza geçelim şimdi... Sayın Özdemir size şunu sormak istiyorum: Bugün Türkçenin gelişmesinde karşılaşılan başlıca güçlükler nelerdir? Bunun yanında gelişme, özleşme açısından dilimiz nasıl bir aşamaya varmıştır?

EMİN ÖZDEMİR — Gelişen ve özleşen dilimizin birtakım güçlüklerle karşılaştığı doğrudur. Bu güçlüklerin başında, kimi kişilerin alışkanlıklarını yenememesi gelmektedir. Birtakım eski sözcüklere alışmış olanlar, gelişen ve özleşen dilimizde ortaya çıkan yeni söz değerlerini yadırgamaktadırlar. Güçlük burada taplanıyor, burada düğümleniyor. Ancak, her alışkanlık gibi zamanla bu karşı çıkış da değişiyor. Bir zamanlar yadırgadıkları, benimsemedikleri, doğru bulmadıkları sözcükleri giderek onlar da kullanmağa başlıyorlar. Sözgelimi, bir zamanlar

«muhacir» derken, bugün «göçmen» diyorlar; «mektep» derken, bugün «okul» diyorlar, «muallim» derken bugün «öğretmen» diyorlar. Demek ki, dün, alışkanlıklarından ötürü karşı çıktıkları bu sözcükleri duya duya, okuya okuya, göre göre eski sözcüklerden sıyrılıyorlar. Öyleyse, buradan bir gerçek çıkıyor ortaya. Dil Devrimi'yle, başka bir deyişle, gelişen ve özleşen dilimizde oluşan yeni söz değerlerini ilk duyduğumuzda yadırgamamız doğaldır. Yadırgamak doğaldır; ama yadsımamak gerekir. Değişkenlikten ötürü birtakım tedirginlikler olabilir. İnsan alıştığı bir eşyayı değiştirirken bile sıkıntılara katlanır. Gündelik bir örnek vereyim. İnsan içtiği, alıştığı sigaranın türünü bile değiştirse sıkıntı duyar. Konuştuğu sözcükler için de bu böyle.

Gelişen ve özleşen dilimizin karşılaştığı bir başka güçlük de, beğeni sorunu. Kimilerine göre eski sözcükler ya da Batı kaynaklı sözcükler güzel, yenileri çirkin oluyor!.. Diyelim ki, «müddeiumumî» sözcüğünü sevimli bulanlar, karşılığı olan «savcı» sözcüğünü çirkin sayıyorlar. Ya da «yargıç» sözcüğünü çirkin, «hâkim» sözcüğünü sevimli buluyorlar. Oysa, sözcüklerde çirkinlik, güzellik diye bir ölçüt olamaz. Bu, kişiden kişiye değişir. Birimizin çirkin bulduğunu, bir başkası güzel sayabilir. Bunların dışında, gelişen ve özleşen dilimizin karşılaştığı güçlüklerden biri de, kimilerinin bilgiç gözükme eğilimidir. Kendi dilimizde öz karşılıkları varken, anadilimizin öz değerleri varken; bunların yerine yabancılarını kullanıyorlar. Demek ki, Dil Devriminin karşılaştığı temel güçlükler içerisine bu özentiyi, yabancı sözcüklere düşkünlüğü de katabiliriz. Bunlara bir de Batı'dan akın akın gelen

sözcükleri eklersek, dilimizin karşılaştığı güçlükleri bir ölçüde özetlemiş oluruz. «Bugün gelişen ve özleşen dilimiz hangi evrededir?» sorusuna gelince... Biraz önce saydığım, sıraladığım güçlükler giderek azalmıştır, baskıları kalkmıştır ortadan ya da baskıları azalmaktadır. Bugün Türkçe düşünme, Türkçe yazma, Türkçe deyimleme, Türkçe belirleme eğilimi artmıştır. Toplumda anadili bilinci uyanmıştır. Daha kestirme bir karşılık gerekirse; dilimiz, yabancı dillerin baskısından sıyrılmış; öz sesine, öz değerlerine kavuşmuştur bugün.

«Uydurma dil»

A. BİNYAZAR — Sayın Aksoy, size birkaç yönlü bir sorum olacak. Gelişen ve özleşen Türkçeyi «uydurma» sözcüğüyle aşağılamak isteyenler, gerçekte bir çelişkiye düşmüyorlar mı? Aslında dilin mantığında yok mudur uydurmacılık? Gelişen, özleşen dilin karşısına Osmanlıcayı çıkaranlar, bu dilin de birçok uydurma sözcükten oluştuğunu bilmiyorlar mı?..

Ö. A. AKSOY — «Uydurma» sözünü bugün kötü anlamda kullanıyorlar. Aslında «uydurma»nın iyi bir anlamı da vardır. «Bu kapıya anahtar uydurdum» demek «uydurma» sözünü kötü anlamda kullanmak değildir. Ama «uydurma» sözcüğü ile yanlış, beğenilmeyen, istenmeyen, kötülenen bir kavramı anlatmak istiyorlar. Aslında diller, uydurulan sözcüklerle oluşur. Ama bu demek değildir ki, insanlar her çağda akıllarına gelen sözcükleri uydurur, onlarla konuşurlar. Elbette hayır...

Evet diller aslında uydurularak türemiştir. Ama gelenekle, zamanla yerleşen, anlam kazanan sözcükler ve bu sözcüklerin türeme biçimi yerleş-

miştir. İşte «uydurma» diye kötülemek istedikleri sözcükler, dilin yerleşmiş kurallarına göre yeniden ve yeni anlam belirtmek için ortaya çıkarılmaktadırlar.

A. BİNYAZAR — Kimileri gerçekten aşağılamak için kullanıyorlar bu «uydurma» sözünü. Ama bu sözcükleri kendileri de rahatlıkla kullanıyorlar. Bu çelişkinin temelindeki gerçek nedir?...

Ö. A. — AkSOY — Az önce Sayın arkadaşım Özdemir değindi. İnsanlar alışkanlıklarını kolay kolay bırakamazlar. Yenilik karşısında tepki gösterenler çoktur. İşte, yeni bir sözcük ortaya atıldığı zaman da «uydurma» diye bunu kötülemek, eski alışkanlıklarını sürdürmek isterler.

A. BİNYAZAR — Sayın Aksoy yeri gelmişken «uydurma» açısından Osmanlıcaya da değinir misiniz?..

Ö. A. AKSOY — Osmanlıcanın Türkiye'de kullanış biçimi pek çok uydurma sözcükle doludur. Eskiler bunu, eski sözcüklerde belirtmişlerdir. Şemsettin Sami'nin *Kamus-u Türkî*'sini açarsanız sayfa başına, bu sözcük uydurmadır anlamına gelen; «müvellettir, galattır» açıklamalarına rastlarsınız. Bunlar arasında Arapçada anlamı büsbütün başka olan, ama Türkçede kendimize göre bir anlam verdiğimiz sözcükler vardır. Az önce arkadaşım «mektep» sözcüğünü andı. «Mektep», Arapçada «yazıhane», «yazı masası» demektir. Arapçada «riyazi» sözcüğü, aslında «beden hareketlerini iyi yapan kişi», «sporcu» anlamındadır. «İdrar», sözcüğünün Arapçada asıl anlamı «bol süt vermek», «bol yağmur yağmak» tır. Biz bunu ne anlama kullanmışızdır?..

A. BİNYAZAR — Osmanlıcadaki karışıklık gerçekten içinden çıkılır gibi değil...

Ö. A. AKSOY — Üstelik bunu yalnızca Arapça sözcüklerle sınırlandırmamışız. Son zamanlarda Batı kaynaklı sözcüklere bile uygulamışız. Söz gelimi «fabrikatör», «garantör» buna iki örnektir.

Terim sorunu

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, gelişme, özleşme yönünden dilimiz çok ileri adımlar attı kuşkusuz. Bir kültür dili olma yönünde de gelişiyor. Teknik alandaki yabancı sözcükler bile Türkçeleriyle karşılanıyor. Terim sözlüklerimizin sayısı nerdeyse elliyi bulacak. Buna karşın, Batı aktarmacılığından yana olanlar var. Bu görüşte olanlar hangi açılardan yanılıyorlar sizce?

E. ÖZDEMİR — Önce terim kavramı üzerinde kısaca durmak gerekir. Terimler, bilim, sanat ve teknik kavramları karşılayan sözcüklerdir. Dilin amacı, dilin görevi, bilgileri taşımak ve yaymaktır. Şimdi biz halkımızı bilgili kılma, onun kültür düzeyini yükseltme ve geliştirmeyi amaçladığımıza göre; bilgiyi en açık, en kolayca yaymayı görev sayacağız. Batı'dan gelen terimleri olduğu gibi benimseme kolay bir yoldur. Sözgelimi «reaktör», «projektör» deriz. Bu, çok kolay bir yol. Ama «reaktör» sözcüğü halkın kafasında bir çağrışım yaratmaz. Ama diyelim ki, bunun yerine «yansıtaç» desek; «yansıtmak»tan yararlanarak bu aygıtın, bu aracın hem görevini, hem de kendisini anlayabilir, değerlendirebilir. «Projektör» için de durum aynı. «Işıldak» dediğimiz zaman, kolayca anlayabilir. «Regülatör» diyoruz, bunun yerine «düzenleç» desek, çok daha kolay kavrayabilir. Öyleyse, burada bir gerçek çıkıyor ortaya; dil, bilgilerin taşıyıcısı ve yayıcısıdır. Bilgilerin taşıyıcısı ve yayıcısı olduğuna göre, çok

açık, çok aydınlık olması gerekir. Terimleri Türkçenin öz değerlerinden yaratma yerine, Batı'dan gelenleri benimsemek isteyenler; bir kez dilin bu işlevine inanmıyorlar. Kişi, ancak bir dilde açık seçik düşünebilir. O da, anadilidir. Eğer bir Türk düşüncesi oluşturacaksak, bir Türk kültürü oluşturacak; bu, kendi dilimizin değerleriyle olacaktır.

A. BİNYAZAR — Peki, Sayın Özdemir, Batı'dan gelecek sözcükleri karşılamak için, kaynaklarımızı nasıl biçimleyebiliriz? Bu kaynaklar neler olabilir?

E. ÖZDEMİR — Türkçenin öz değerlerine yönelmeden, Batı'dan gelen sözcükleri olduğu gibi benimseyenlerin bir orta malı gerekçeleri, bir dayancasız gerekçeleri var. Diyorlar ki, «Bunun Türkçede karşılığı yoktur, Türkçe, anlatım olanakları yönünden kısırdır, sınırlıdır. İster istemez bunu benimseyeceğiz. Bu, öteki dillerde de böyle...» Oysa, Türkçe, anlatım olanakları yönünden çok zengin bir dildir. Söz yapma, söz yaratma yolları oldukça zengindir. Şöyle söyleyebilirim... Batı'dan gelen sözcüklerin tümünü, Türkçenin söz yaratma olanaklarından yararlanarak karşılayabiliriz. Bunlar hangi yollar olabilir? Bir kez, yeni söz değerleri yaratma. Diyelim ki «grayder» sözcüğünü halk, kendi bulduğu bir söz değeriyle karşılıyor; iki sözcüğü birleştiriyor «yoldüzler» diyor. Demek ki, Batı'dan gelen sözcükleri karşılamanın başında, Türkçeden sözcük üretme, sözcük yaratma geliyor.

A BİNYAZAR — Sanıyorum bu Türkçe sözcüklerin çağrışım gücünün çokluğundan da doğuyor.

E. ÖZDEMİR — Kuşkusuz, onu da söyleyebiliriz. Türkçemizin bir özelliği, hem türegen olması; kaynak, kök, ek yönünden yeterli olması; hem de çağrışım gücünün baskın olması.

Asıl değinmek istediğim nokta şurası... Türkçe, bilim dili olma yönünden, uzun yıllar bir yana atılmış, işlenmemiş. Ya Osmanlıcaya dadanmışız, ya Batı'dan gelen sözcükleri olduğu gibi benimsemişiz. Acaba Türkçede buna ne denir? Buna nasıl karşılık aranabilir? Böyle bir yolu seçmemişiz. Oysa, bugün dilimizin kaynakları, olanakları gün ışığına çıkmıştır. Üzerinde konuştuğumuz, bu «gelişen ve özleşen dilimiz» sorunu; başka bir deyişle «Dil Devrimi» Türkçenin bu güzelliklerini, zenginliklerini ortaya çıkarmış.

Neler bu kaynaklar? Düne değin halk dilinin değerlerine hiç yönelmemişiz, bugün onu tanımışız. Türkçenin ekler düzeni yeni bir açıdan ortaya konmuş. Artık bugün, genç kuşağın bilim adamları, yalnız kendi alanlarının bilimsel ürünlerini saptamakla kalmıyorlar; kendi alanlarının terimler dizgesini de yaratıyorlar. Artık Türkçe düşünme, bir alışkanlık kazanmış.

«Yaşayan dil»

A. BİNYAZAR — Sayın Aksoy, kimileri yaşayan dilin korunmasını, Türkçenin gelişmesinde yeterli görüyorlar. Bu konudaki görüşlerinizi özetleyebilir misiniz?

Ö. A. AKSOY — Evet, sık sık yaşayan dil korunmalıdır diyenler var. Ama yaşayan dilin tanımını yapmak zordur. Yaşayan dil nedir? Bildiğiniz gibi, dil bir yerde durmaz. Sürekli gelişme, ilerleme gösterir. Bir gazeteyi açınız, içerisindeki üç yazarı ayrı ayrı okuyalım. Aynı kavram için her üçünde de, ayrı ayrı sözcüklerin kulanıldığını görürüz. Ya da cümle yapısı bakımından, birinin eskiye bağlı, birinin yeni, birinin daha da yeni yazılmış olduğunu gö-

rürüz. Onun için, aynı günde çıkmış bu yazılardan hangisinde yaşayan dilin kullanıldığı kesinlikle belirlenemez.

A. BİNYAZAR — Sayın Aksoy, sanıyorum, «uydurma dil» kavramı gibi, bu «yaşayan dil» de asıl anlamında kullanılmıyor.

Ö. A. AKSOY — Evet, evet «yaşayan dil» dediklerinde neyi anlatmak istedikleri anlaşılmıyor.

E. ÖZDEMİR — Ben de bir şey eklemek istiyorum. Herkes kendi dilini ölçü alıyor, onu yaşayan dil sayıyor. Kaldı ki, dilbilim açısından da bu «yaşayan dil» savı pek geçerli değil. Dilbilimde «ölü dil» kavramı vardır da; «yaşayan dil» kavramı yoktur. «Gelişen ve değişen dil» kavramı vardır. Bence eğer «yaşayan dil» kavramına bir anlam yüklemek gerekirse, «Dil Devrimi'nin oluşturduğu gelişen ve özleşen dil» diye tanımlamak, sağlıklı bir tutum olur.

- VII -

OKULLARIMIZDA ANA DİLİ ÖĞRETİMİ

- Anadili sevgisi ve Türkçe öğretimi
- Yazın öğretimi
- Anadili öğretimi
- Dil etkinliği
- Anadilinin etki gücü
- Yazın öğretiminde yöntem

Oturuma katılanlar

- Hikmet DİZDAROĞLU
- Emin ÖZDEMİR
- Sami N. ÖZERDİM

ANADİLİ SEVGİSİ VE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

ADNAN BİNYAZAR — Bugün, okullarımızda anadili sevgisini aşılamada tutulan yol ve Türkçe öğretimi üzerinde duracağız. Asıl konuya geçmeden, sorulan soruları yanıtlamaya çalışalım. Adana'dan mektup yazan bir dinleyicimiz, bize şu soruyu yöneltiyor: «Yabancı sözcüklerin yerine Türkçelerini kullanmayı çok istiyorum. Ama bir türlü *itimat, tespit etmek, cemiyet, müracaat, hakikî, selâhiyet, davet, tetkik, tahsisat, masraf, tahsil* (öğretim)... gibi sözcüklerin yerine hangilerini koyabileceğimi bilemiyorum. Bu konuda aydınlatabilir misiniz beni?» Bu dinleyicimizin sorusuna nasıl karşılayabiliriz Sayın Özdemir?

EMİN ÖZDEMİR — Hemen belirteyim, bu sözcüklerin Türkçe karşılıkları vardır. Örneğin, «tespit etmek» yerine «saptamak»; «itimat» yerine, «güven»; «cemiyet» yerine, toplum; «selâhiyet» yerine, «yetki»; «tahsisat» yerine, «ödenek»; «masraf» yerine, «gider»; «tahsil» yerine, «öğretim» denebilir. Ancak şu gerçeği de belirtmek gerekir... Bunların karşılıkları yeni bulunmuş değildir; öteden beri dil içinde dolaşımda olan sözcüklerdir. Bunları kendi söz dağarcığımıza katmanın, kullanabilmenin yolu, kullanmağa çaba göstermektir. Bir de üşengenlik vardır; bir yabancı sözcüğün Türkçesi varmıdır, yok mudur diye sözlüğe bakmaktan kaçınırız, üşeniriz. Bunun için de yabancı sözcükler dilimizde sürer gider. Bu sayın dinleyicimiz böyle bir gereksemeyi duyduğuna göre, sözlüğe sık sık başvursa, bu sözcükler zamanla söz dağarcığına yer-

leşir. Hem yazılarında, hem konuşmalarında kolaylıkla kullanırlar bu sözcükleri.

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, sanırım herkesin, sık sık sözlüğe başvurma olanağı yoktur. Örneğin herkesin evinde sözlük var mıdır? Bu beni düşündürür... Acaba daha başka bir yol önerebilir misiniz?

E. ÖZDEMİR — Kuşkusuz okurken, konuşurken, dinlerken, bu sözcüklerin kullanımına özen göstermek gerekir. Radyo dinliyoruz, radyoda bu sözcükler nasıl kullanılıyor; gazete okuyoruz, gazetede ne biçimde kullanılıyor... Asıl söylemek istediğim, eski sözcüklerden sıyrılma işi de, yeni sözcükleri kullanma işi de bir alışkanılkla başlar. Alışkanlıksa çaba göstermekle sağlanır.

A. BİNYAZAR — İkinci mektup da Malatya'dan. Bir Bayan dinleyicimiz soruyor: «Amcam, Ankara'da Türk dili ve edebiyatı dalında öğrenim yapmıştır. Fakülte anılarını anlatırken sık sık, 'Bir Divan şiirini birkaç ay okurduk da, sözgelimi Yunus Emre, Karacaoğlan gibi ozanlar üzerinde birkaç dakika bile durmazdık diyor. Böyle bir Türk dili ve edebiyatı öğrenimi konusunda ne düşünürsünüz?» Sayın Dizdaroğlu, dinleyicimizin bu sorusunu nasıl karşılarsınız?

HİKMET DİZDAROĞLU — Türk dili ve edebiyatı öğreniminde, canlı kaynaklardan yararlanmak, somut ve olumlu örnekler vermek çok yararlı sonuçlar doğurur. Bizde yazın deyince, genellikle Divan yazını anlaşılır. Sayın dinleyicimizin belirttiği gibi fakültelerde yıllar boyu Divan ozanları tanıtılır. Asıl kaynağımız, halk kaynağımız savsaklanır. Dinleyicimizin düşüncesine katılıyorum. Bizim için

önemli olan Divan yazını değil, Halk yazınıdır, masalları, öyküleri, şiirleri, atasözleri, bilmeceleri, oyunları ile (bununla Karagöz, ortaoyununu anlatmak istiyorum) bir bütün olan Halk yazınımız hareket noktası kabul edilirse, yazınımız bu temele dayandırılarak ileriye götürülürse, birtakım çıkmazlardan kurtulmuş oluruz. Geçerliğini, canlılığını yitirmiş olan metinlerin, bugün üzerinde uzun süre durmak hiçbir yarar sağlamaz. Tersine insanı güzel yapıtlardan soğutur, uzaklaştırır. Eğitimin bir ilkesi vardır: Bilinenden bilinmeyene doğru, yakından uzağa doğru gitmek. Oysa biz tersini yapıyoruz bugünkü öğretmde. Uzaktan yakına doğru gelmeğe çalışıyoruz. Yakın çevremizi tanımıyoruz, uzağa gidiyor, divan yazınından bugüne gelmeğe çabalıyoruz.

A. BİNYAZAR — Sayın Dizdaroğlu'nun açıklamalarına bir katkıda bulunmak ister misiniz Sayın Özdemir...

E. ÖZDEMİR — Sayın Dizdaroğlu'nun söylediklerini paylaşıyorum. Özellikle üniversitelerde bu edebiyat öğretimi ile bir alışkanlığı, bir geleneği sürdürüyoruz. Düşünelim ki, edebiyat öğretmeni yetişiyor, bugünkü deyişle söyleyelim Türk yazını ve dili öğretmeni oluyor; ama Türk yazınını bütün evreleriyle, bütün ürünleriyle tanımıyor. Tanımayınca da, öğretmen olduğu zaman, az sonra tartışacağımız konuda da olduğu gibi, öğrendiği dilime ağırlık veriyor. Böylece anadili öğretimindeki bölük pörçüklük sürüp gidiyor.

Yazın öğretimi

A. BİNYAZAR — Mektupta sorulan soru bizi tartışacağımız konuya götürüyor. Sayın Özerdim, Falih

Rıfkı Atay 1953'lerde yazdığı bir yazıda: «Edebiyat Fakültesi dışında Türk çocuklarına, Divan Edebiyatını okutamıyacağımız» görüşünü ileri sürüyor. Bu görüşe katılır mısınız?

SAMİ N. ÖZERDİM — O yazı yayımlandığı zaman okumuştum. Üstelik kendi düşüncelerime, büyük bir yazarın desteğini bulduğum için sevinmiştim de. Edebiyat bir bütündür. Türk edebiyatı başlangıçtan bugüne çeşitli evrenlerden geçmiş olmasına karşın yine bir bütündür. Bu bütünü bozamayız.

Divan edebiyatı lisede okutulacaktır. Ben okutulmasından yana olmadığım halde söylüyorum. Okutulacaktır ama Türk edebiyatının bütünlüğünün içinde Divan edebiyatının yerinin ne olduğunu anlayabilmek için okutulacaktır; bir karşılaştırma öğesi olarak. Yine Divan edebiyatının ne olduğu üzerinde fikir vermek için, birtakım örnekler de gösterilecektir. Büsbütün kaldırılma anlamı yok bunda.

A. BİNYAZAR — Sayın Ozerdim, sorunu açmak istiyorum. Türk yazını tarihsel bilgi vermek için mi okutulsun diyorsunuz?

S. N. ÖZERDİM — Bilgi vermek ve edebiyatın tümü ile bağlantı kurabilmek için. Çünkü, edebiyat toplumun aynasıdır bir ölçüde.

H. DİZDAROĞLU — Küçük bir katkıda bulunabilir miyim?.. Sayın Özerdim önemli bir noktaya değindi. Gerçekten bir ulusun yazını bir bütündür. Bu bütün içinde yabancılaşmış dönemler bulunabilir. Bu nemek değildir ki programlarda o dönemler kaldırılmalı. Ancak arkadaşımızın da çok güzel belirttikleri gibi, bunun ölçüsünü saptamak gerekir. Türkçenin gelişimi içerisinde, Türk yazınının gelişimi içinde Divan yazanının yeri ne ola-

caktır? Bu nokta saptanmalı. Bana kalırsa buna, lise sınıflarında en çok bir dönem yer ayırmalı. Metinlerden hareket edilecek, belli başlı Divan koşuk biçimleri verilecek. Buradaki estetik özellikler, benzetme öğeleri tanıtılacak; Divan yazını hakkında kısa, öz, topluca bilgi vermekle yetinilecektir. Bundan ötesi bir uzmanlık konusu olur ki, lise, bilindiği gibi bir uzmanlık kurumu değildir.

A. BİNYAZAR — Sayın Ozdemir, sanırım siz de bu konuya değineceksiniz...

E. ÖZDEMİR — Ben de şunları söylemek istiyorum. Lise sıralarında Divan yazınına ağırlık vermek demek, bir yerde öğrenciyi, özellikle edebiyat öğretiminin amaçları açısından birtakım çıkmazlara itelemek olur. Yazın öğretimimizin bugün saptadığı temel amaçların arasında okumayı sevdirme, doğru konuşturma, doğru yazmanın kurallarını sezdirme, anadili bilinci uyandırma var. Şimdi böyle olunca Divan yazınının ürünleri ile lise sıralarındaki öğrencinin hem yaşı, hem gereksinimleri, hem de ilgisi arasıda bir duvar beliriyor. Bu duvarı aşamayınca, öğrenciye okumayı da yazmayı da konuşturmayı da bütünüyle tattıramıyoruz. Ama bu demek değil ki Divan yazının Sayın Özerdim'in, Sayın Dizdaroğlu'nun belirledikleri gibi, lise sıralarından kaldıracağız. Salt bugün tanıması ve dünün yazınını örnekleriyle anlaması yönünden. Yoksa tadına varması yönünden değil.

A. BİNYAZAR — Sayın Özerdim, sanıyorum siz konuşmanızı bitirmediniz.

S. N. ÖZERDİM — Bitirmedim ama değerli arkadaşım benim söyleyeceklerimi söylediler. Yalnız şunu ekleyeyim. Sevgili dinleyicimizin sorusuna dayanır-

sak, orada sözünü ettiği öğretmenin sorumluluğu ortaya çıkar. Bu öğretme yalnızca kişisel beğenisini doyurmak için ya da öğrenciye bu beğeniyi aşılamak için uzun süre bir ozandan söz etmiştir. Bu bir çeşit *propoganda* olur. Divan şiirini, eskinin propogandası durumundan çıkarmak gerekir. İsteğim bu.

Anadili öğretimi

A. BİNYAZAR — Şimdi şöyle bir sorun var. Sayın Dizdaroğlu, siz yıllarca edebiyat dersleri okuttunuz. Okullarımızda bugün anadili öğretiminde tutulan yol nedir? Eleştirilecek yönleri nelerdir? Bu konu üstünde durur musunuz?

H. DİZDAROĞLU — Anadili öğretiminde çıkış noktası, Türkçenin güzelliği, sevimliliği, sıcaklığı olmak gerekir. Ancak uygulamada bu özelliklerin yeterince gerçekleştirilmediğini görüyoruz. Nedeni de şu: İlkokuldan yüksek öğretime uzanan evredeki basamaklar arasında kesintiler var. İlkokulda, ortaokulda anadili öğretimine bir ölçüde özen gösterilmektedir. Bu dili sevdirmek için olumlu örneklere kitaplarda yer verilmektedir. Liseye geçince durum birdenbire değişiyor. Arada bir kopukluk oluyor. Bir başka deyimle, öğrenci anadilinden uzaklaşıyor, bir çeşit yabancılaşmaya uğruyor. Öyleyse ne yapmamız gerekir? Bu öğrenim basamakları arasındaki birliği sürdürmek, kopukluğu ortadan kaldırmak gerekir. Nasıl yaparız? Lise ders kitaplarına da ilkokulda, ortaokulda olduğu gibi, anadili sevgisini, bilincini, beğenisini geliştirecek parçalar koyabiliriz. Bu parçalar şiir, öykü, deneme, anı... olabilir. Kısacası, yaratı ürünlerinin tümü olabilir. Önemli nokta, bunların anadili bi-

lincine varmış kişilerce ve amaçla yapılmış olmasıdır. Oysa, kimi kitaplarda anadili bilincini yok edecek, körletecek, zayıflatacak parçalar yer almaktadır. Hatta Türkçenin karşısında yer alan parçalar da vardır bugün kitaplarda.

Dil etkinliği

E. ÖZDEMİR — Benim de bir eklemem olacak. Şimdi önce şu anadili etkinliklerini bir açıklığa kavuşturmak gerekir. Anadilinden ne anlıyoruz? Öğretimsel açıdan anadili denince şu ana etkinlikleri anlıyoruz: Konuşma, yazma, okuma, dinleme. Genellikle ilk ve ortaokulda bu etkinliklere belli bir oranda yer verilmesine karşın, lisede buna yer verilmediği az önce anlatıldı. Liseyi bitiriyor, bakıyorsunuz, bir konuşmayı dinliyor, anlayamıyor. Halkın deyişi ile «kara cümle»den yoksun.

Bu nereden geliyor? Biz yazın öğretimine bir bilgi yığını olarak bakıyoruz. Birtakım söz sanatları üzerinde, yaşamsal değeri, kullanılma değeri olmayan bilgiler veriyoruz.

A. BİNYAZAR — «Bilinenden bilinmeyene; yakından uzağa gitmek» eğitimin temel ilkelerinden biri. Anadili öğretimi için çağdaş metinlerden başlayarak eskilere doğru gitmeyi önerenler var. Sayın Özdemimir'in, Sayın Dizdaroğlu'nun değindikleri «anadili öğretimindeki bütünleşme»yi ne yönden gerçekleştirebilir bu yöntem, Sayın Özerdim?

S. N. ÖZERDİM — Hemen Sayın Özerdim'in bıraktığı yerden alayım... Bu bir çelişki gibi görülür. Zaman sırası bakımından, dünden bugüne değil de, bugünden düne doğru gidilmesi bir çelişki gibi görülebilir. Ama değildir... Çünkü, öğrencinin edebiyatla bugünkü çevresi, toplumu arasında bir bağ kura-

bilmesi için bu yöntem daha mantıklıdır. Tarih derslerinin de böyle olması daha uygun gibi geliyor bana. Tarih örneğini vermem yadırganmasın, konu dışına çıktığım sanılmasın. Az bilen ya da hiç bilmeyen öğrenci, birdenbire İsa'dan binlerce yıl geriye gidiyor. Bilmediği bir yerde, eski deyimle bilmediği bir zamandaki olaylarla karşılaşıyor. Bu da çok soyut geliyor öğrenciye. Oysa yakından geriye doğru gidilse daha iyi uyarlanır.

Edebiyatta da böyle. Her şeyden önce bugünkü dil, bugünkü toplum yaşayışı, bugünün edebiyatında yansır. Öğrenci bugünden başlarsa yazına karşı doğal bir ilgi duyacaktır. İstenen de ona bu ilgiyi verebilmek.

A. BİNYAZAR — Sayın Özerdim çağdaş metinlerden başlayan bir anadili öğretimini savunuyor. Bu konuda siz ne düşünürsünüz Sayın Dizdaroğlu?

H. DİZDAROĞLU — Bu bir zorunluluktur, şu nedenlere dayanır. Öğrenci önce çağının yazın ürünlerini ne denli iyi tanırsa, ilgisi de, sevgisi de o ölçüde artar. Geriye doğru basamak basamak gidildikçe, öğrenci yazınsal ürünler arasındaki bağıntıyı sezinlemeye başlar. Öğretmenin ve metinlerin yardımıyla elbette. Oysa dünden, birkaç yüzyıl öncesinin ürünlerinden başlayarak, öğrenci soyut bir çevre içine düşecektir. Öyleyse ilkin günümüz yazınından hareketle, Divan yazınını, ondan önceki Türk yazınını daha iyi kavratabilme olanağını kazanmış olacağız.

A. BİNYAZAR — Sayın Dizdaroğlu, öğrencinin yaşamla bağlantı kurmasında da önemli bir etken midir bu?

H. DİZDAROĞLU — Elbette... Çünkü, dediğimiz gibi, çağdaş metinler, öğrenciyle yaşam arasında bağ-

lantı kurar. Bugünün gereksinmeleri başkadır. Divan yazınının güzellik anlayışı ile XX. yüzyıl Türk ozanının güzellik anlayışı arasında büyük ayrımlar vardır. İşte öğrenci çağdaş yazın ürünlerinden eskiye doğru gittikçe bu ayrımları, özellikleri tutarsızlıkları, çelişkileri daha kolayca görecek, anlayacaktır.

Anadilinin etki gücü

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, tutarlı bir anadili öğretiminin kültürel yabancılaşmayı ve yozlaşmayı önleyebileceği kanısında mısınız? Anadili bunu nasıl önleyeblir?

E. ÖZDEMİR — Kişiliği oluşturan etkenlerin başında kuşkusuz anadili gelir. Anadili hem düşün evrenimizi hem de duygu evrenimizi oluşturur. Başka bir deyişle, kişiliğin mayasını kuran da, geliştiren de anadilidir. Eğer kişide anadili bilinci uyanmışsa, anadili duyarlığı diriyse, yabancı etkilere karşı kendini kolaylıkla koruyabilir. Öte yandan kişi ancak bir tek dilde rahatlıkla düşünebelir. O da anadilinde, okullarımızda eksik olan, belirlediğiniz gibi, anadili duyarlığını geliştiren bir eğitimden çok, bilgi yığınına ağırlık verilmesidir. Burada bir gerçeğin de altını çizerek özellikle belirtmek gerekir... Anadilini ustalıkla kullanmak, bir alışkanlık işidir; bir bilgi işi değildir. Öyleyse, «okullarımızda anadili öğretimi hangi doğrultuda olmalıdır?» sorusuna verilecek bir karşılık da şudur: Alışkanlığı, anadilini ustalıkla kullanabilecek bir alışkanlığı geliştirecek nitelikte olmalıdır.

Yazın öğretiminde yöntem

A. BİNYAZAR — Sayın Özerdim, bu dil ve edebiyat öğ-

retiminin bir bilgler yığını olmaktan kurtarılması neye bağlıdır? Nasıl bir yol önerebilirsiniz?

S. N. ÖZERDİM — Eskiye bağlı edebiyat öğretmenleri. eski edebiyatın geleneği olan söz oyunlarına değer veriyorlar. Hatta Cumhuriyet sonralarındaki kimi ozanlarımızda bile bu söz oyunlarına rastlıyoruz. Bir lise edebiyat kitabında şöyle bir soru görmüştüm... Önce bir şiir veriyor... Şiirden tek dize kalmış usumda «Leylekler ezberliyor Zerdüşt'ün kitabını.» Sonra soru geliyor: «Leylekler neden Zerdüşt'ün kitabını ezberliyor?» Bir öğrenciye edebi yat öğretmek demek, ona bilmece sormak, onu bilmeceye alıştırmak değildir. Onu, yarın için iyi düşünen, iyi okuyan, iyi yazan biri olarak hazırlamaktır. Kafasını eskimiş, bayatlamış bilgilerle doldurmak değildir...

E. ÖZDEMİR — Benim de bir sözüm var. Bu tutumdan ötürü, edebiyat öğretimini gereksiz bilgiye, söz sanatlarına yöneltmekten ötürü... Sanıyorum bize özgü bu. Edebiyat sözcüğü, yanlış, hor bir anlam kazanmış. Biraz şöyle doğru, düzgün cümlelerle konuşmağa başlasın bir kişi; karşısındaki hemen «Bırak şu edebiyatı» diyebilir. Bu da şurdan geliyor. Öğretimde, edebiyatı yaşamdan koparmışız, kullanımdan koparmışız. Kuru söz, süslü söz, boş söz durumuna sokmuşuz. Oysa yaşama yönelik bir edebiyat öğretimi, ağırlık merkezi olmalı eğitimimizde.

A. BİNYAZAR — Sayın Dizdaroğlu, edebiyat öğretimini bilgiler yığını olmaktan kurtarmanın yolları ne olabilir sizce?

H. DİZDAROĞLU — Çok kötü bir alışkanlığımız var: ezbercilik! Bu ezbercilik bir yıkım oluyor okullarda.

Öğretmenler ve öğrenciler sanıyorlar ki, bilmek demek, ezberlemek demektir. Oysa yazın, öteki bilgi dalları içinde ezbere en az yer verenidir. Öyleyse, güzel örnekler seçilecek, bunların üzerinde düşündürücü, kavratıcı sorular verilecek. Böylece o metnin içeriğinin kavratılmasına çalışılacaktır. Bu yolla yazın öğretimini bir ölçüde çıkmazdan kurtarabiliriz.

A. BİNYAZAR — Bugün de yapılan aşağı yukarı bu değil midir?

E. ÖZDEMİR — İki noktayı belirteceğim, Sayın Dizdaroğlu gibi. Bu bir biçimsel benzeyiştir. Gerçekten metinler üzerinde sorular veriyoruz. Metnin içeriği, yapısı, diliyle ilgili. Ama bir kez üzerinde çalışılacak metin çok önemli. Duygu, düşünce yönünden öğrencinin ilgisini çekmelidir seçilecek metin.

İkinci önemli nokta, sorular birtakım bilgileri belletmeye değil, öğrenciyi eleştirel düşünüşe yöneltecek nitelikte olmalı. Onun beğenisini geliştirmeye yaramalı. Bunu bir yönüyle dille yapacak Demek ki, öğrenciyi dil açısından, düşünsel yönden, beğenisini geliştirmesi yönünden geliştirmeye yönelecek bu sorular. Eğer sorular bunu gerçekleştiriyorsa, o zaman edebiyat öğretimi kendiliğinden amacına ulaşmış olacaktır.

Ayrıca kitaplara alınan metinlerden amaç, bir yerde o metnin kaynağına, bütününü okutmaya yöneltmektir. Öğrencide okuma alışkanlığını doğurmaktır. Gerçekte öğrenciye bu alışkanlık, bu beğeni kazandırıldı mı, sorun kendiliğinden çözümlenmiş olur.

H. DİZDAROĞLU — Tanınmış yazarlarımızın, ozanlarımızın anılarına baktığımızda onların bir gerçeği

belirttiklerini görüyoruz... Zorla, baskıyla okutulan metinlere karşı duydukları çekingenlik, soğukluk! Tersine, kendiliklerinden okudukları, beğendikleri yapıtlar yüzünden verimli bir yola yönelmişlerdir.

S. N. ÖZERDİM — Bir gözlemimi daha ekleyeyim. Belki tamamlayacaktır bu düşünceleri. Yine bir lise edebiyat kitabını karıştırdığım zaman, en son şiir örneğinin Orhan Veli Kanık'tan alındığını görünce şaşırdım. Orhan Veli 1950'de öldü. Aradan bunca zaman geçti. O günden bu yana dünyaca tanınmış, birçok dile çevrilmiş, ödüller almış ozanlarımız, öykücülerimiz, romancılarımız yetişti. Öğrenci, eğer yalnız kitabına bağlanırsa, bunları tanımadan liseyi bitirecektir. Durum budur.

- VIII -

BİLİM DİLİMİZ

- Spor terimleri sorunu
- Bilim dilinin özleşmesi
- Bilimsel çalışmaların yönü, amacı
- Üniversitelerdeki durum
- Teknik dil

Oturuma katılanlar

- Doç. Dr. Bozkurt GÜVENÇ
- Prof. Dr. Mehmet AKÇAY
- Dr. Aydın KÖKSAL

SPOR TERİMLERİ SORUNU

ADNAN BİNYAZAR — Bugün ele alacağımız konuya geçmeden, gelen mektupları bir gözden geçirelim. Bilecik'ten gönderilen mektupta spor terimleri üzerinde durularak şu soruna eğilmemiz isteniyor: «Her alanda bir özleştirme çabası sürüp gidiyor. Ama. sanırım sporla ilgili sözcükler bunun dışında kalıyor. Örneğin bol bol kullanılan *deplasman, performans, etap, smaç, konkurhipik, kros, final, antranör...* sözcüklerine de karşlıklar bulma düşünülmuyor mu? Bu tür sözcükler gün geçtikçe de çoğalmaktadır. Bu konuda beni aydınlatmanızı dilerim.» Sayın Bozkurt Güvenç, bu konuda ne düşünürsünüz?

BOZKURT GÜVENÇ — Dinleyicimizin hakkı var. Gerçekten de spor yarışmalarında, ilişkilerinde bu tür yabancı kaynaklı sözcüklere bolca rastlanıyor. Üstelik gün geçtikçe de artıyor. Çünkü spor karşılaşmalarında dış ülkelerle birlikte çalışıyoruz, onlarla yarışıyoruz. Kimi spor dalları Türkiye'ye yeni girmektedir. Başlangıçta, bu alanın kendi terimlerini, kendi dilini ortaya koyabilmek güç iş. Zamanla birtakım çalışmalar yapılacaktır. Buna inanıyorum. Fakat *futbol. atletizm* gibi dilimize artık yerleşmiş olan yabancı kaynaklı sözcüklerin kolayca değişebileceğini sanmıyorum. Ama dinleyicimizin üstünde durduğu, örneğin «performans» yalnız yabancı bir sözcük olmakla kalmıyor; dinleyicide, seyircide, okuyucuda bir anlam da yaratmıyor. Böyle sözcüklerin Türkçelerini aramakta,

bulmakta ve kullanmakta yarar olduğu kanısındayım.

A. BİNYAZAR — Peki, Sayın Güvenç, spor dalındaki (yabancı) sözcüklerde de bir özentinin etkisine inanıyor musunuz?

B. GÜVENÇ — Kimi sözcüklerin Türkçesini kullanmak varken, «performans»da rastladığımız gibi yabancı kaynaklısını söylemek bir özentidir. Başlangıçta bu hoşgörülebilir. Ama artık bir şeyler yapmanın zamanı da gelmiştir.

A. BİNYAZAR — Elimizde bir mektup daha var. Mersin'den yazan bir dinleyicimiz de, «Kadınların süslenmesiyle, boyanmasıyla ilgili araçların hemen hemen tümünün adı Türkçe değil. *Rimel, Maskara, ruj, oje, fondaten, pudriyer, losyan, parfüm*... bunlardan birkaçı. Bu sözcüklerin de kullanılması sakıncalı değil midir?» diye soruyor. Sayın Aydın Köksal, dinleyicimizin bu sorusunu nasıl karşılarsınız?

AYDIN KÖKSAL — Böyle bir soruya, bu sözcüklere kuşkusuz «hayır» demek isterdi gönül. Ama moda evrensel, uluslararası bir görünümde bugün. Öteki alanlara göre mode ile ilgili terimlerin niçin Türkçe olmadığını anlamak, biraz daha kolay. Bu arada giyim kuşam devrimimizle birlikte, bu değişiklik sırasında çok sayıda terim girmiş olabilir. Aslında sporun birçok dalında da aynı durum var. Ama güreş terimlerinin çoğu yerli. Daha çok Batı kültürüne yönelmemiz sonucu, onlardan aldığımız terimlere eğer bir karşılık getirmemişsek, çok sayıda yabancı sözcüğe rastlıyoruz. Burda bir ölçüde direnmek, Türkçeyi savunmak, önerilerde bulunmak gerekir. Hele özenti olsun diye, kendini deği-

şik göstermek sevdasıyla bilgiçce kullanılan birtakım terimleri topluca hoşgörmemeliyiz.

B. GÜVENÇ — Acaba araya girebilir miyim... Bu evrensel sözcükler yalnız Türkçeye değil, başka diller de giriyor. Bunda gelişmiş sanayilerin etkisi büyük. Dünyada belli başlı moda merkezleri var. Sanıyorum ki biz yapsaydık bunları, adları Türkçe olacaktı. Böyle bir sorun da çıkmayacaktı.

Bilim dilinin özleşmesi

A. BİNYAZAR — Evet, şimdi asıl konumuza geçelim. Sayın Dr. Mehmet Akçay'a yöneltelim şu soruyu: Bilim dilinin özleştirilmesi neden zorunludur? Bu alanda hangi aşamaya varabildik?

MEHMET AKÇAY — Bu önemi büyük sorunun altından kalkmak, belki benim için güç olacak. Çünkü dil uzmanı değilim. Konuyla ilgilenmem şöyle olmuştur. Ta öğrenciliğim sırasında bir gün «Ali ve Celile'nin vefatı» diye bir haber görmüştük gazetede. Sonra öğrendik ki, bu ölenler kişi değil, terimlermiş. O zaman özellikle dilekçelerde, diyelim ki «Belediye Riyaseti Âliyesine», «Ankara Vilâyeti Celilesine» biçiminde başlıklar kullanılırdı. İşte beni özleştirme ile ilgilendiren olay, ilkin bu oldu. Daha çok kendi dalımda, tıp alanında özleştirme için çalıştım.

Dil bir düşünme, bir anlaşma aracıdır. Konuşan kimselerin anlaşması söz konusudur. Fransızlar konuşurken Fransızca, Türkler de Türkçe kullanırlar; ancak öyle anlaşılabildikleri için. Her dilde anadili, sonradan öğrenilen dilden güçlüdür. Çünkü doğuştan başlayarak, o sözcüklerin içinde yaşaya yaşaya, onların geniş anlamını kavrayan kişi; o dili sonradan öğrenenlerden daha çok anlam ve-

rir, sözcüklere. Sözcükler ona göre daha çok anlam taşır. Bu yönden daha iyi anlaşabilmek için özellikle bilim dilinde anadile eğilmek zorunluğu vardır. Bu düşüncemi daha iyi belirtebilmek için birtakım örnekler verebilirim. Öğrenciliğimiz zamanında tıp dili şuydu: «Asab-ı muherrike-i nuha-i şevkinin karn-i kuddamisinden huruc ederler.» Biz böyle öğrendik. Ama desek ki, «Hareket sinirleri, omuriliğin ön boynuzundan çıkarlar.» Bunu kim anlamaz?..

Bir başka örnek... «Ev'iye cevranı deme hizmet eden teşekkülattır.» Türkçesi: «Damarlar kan akımına yarayan oluşumlardır.»

Bir örnek daha vereyim: «Tansiyon arter cidarlarının cereyanı deme mukavemeti ile mütenasiptir.» Anlamı: «Kan basıncı, damar duvarlarının kan akımına gösterdiği dirençle orantılıdır.» Şimdi ister misiniz eski terimlerle kalalım?

A. KÖKSAL — Burada izin verirseniz söze girmek istiyorum. Acaba bu terimler atılırken, günümüzün tıp dilinde bu kez Latin kaynaklı sözcük kullanılmıyor mu?... Sizin eğiliminiz bu değil ama, birçok meslektaşınız Fransızcasını, Latincesini ya da İnglizcesini kullanmıyor mu?... Tıp Dergisi'nin yalnızca başlıklarına baktığımızda görüyoruz ki Osmanlıca terimlerin yerini bu kez Batı kökenli sözcükler almış.

M. AKÇAY — Bu da gösteriyor ki, bilim dilinde özleşme zorunluluğu vardır.

A. BİNYAZAR — Sayın Güvenç, bilim dilinin özleşmesi, toplum bilimler alanında daha yoğun gibi görünüyor. Bunu nasıl açıklarsınız?

G. GÜVENÇ — Bilim dilinin amacı yalnızca bilim adamına yönelik değildir kuşkusuz. Bilim, toplumsal

bir süreçtir. Toplumsal amaçlar taşıyan bir olaydır, bir yapımdır. Beklenir ki, umulur ki, bilimsel veriler, topluma dağılsın, yayılsın, hizmet etsin. Amaç yalnızca bilim adamının yetişmesi değil, bilimsel ürünlerin topluma da kolaylıkla sunulmasıdır.

Şimdi özellikle toplum bilimleri alanında topluma verilen nedir? Düşün ürünleridir, kavramlardır, yeni yorumlardır. Eğer bilim adamı bu işini yaparken, bu hizmeti topluma sunarken, toplumun anlamayacağı bir dil kullanırsa; kendisi toplumdan soyutlamış, ayrılmış bir duruma düşer. Belki kendisi yetişebilir, ama topluma hizmet edemez.

M. AKÇAY — Toplum bilimleri konusnnda belirtilenler, öteki bilimlerde de artık öyle olmaya başladı, sanıyorum. Bugün halkı sağlık açısından uyarmak gerektiğinde eğer halkı yeterince aydınlatamazsak, ne yarar sağlanır? Bir yarar sağlanmak istenirse, dilin özleşmesi gerekir.

B. GÜVENÇ — Toplum alanında bu özleşme biraz daha erken başladı. Çünkü toplum, tarihsel bir olgudur. Toplumsal değişmenin dile etkisi olduğu gibi, dildeki gelişmeler de toplumsal gelişmeyi etkilemektedir, hızlandırmaktadır. Toplum bilimci tarihe baktığı zaman, özellikle kendi tarihine baktığı zaman bir halk dili, aydın dili ikilemesi görüyor. Bir bilim dili, günlük dil ikilemesi görüyor. Sonra bunun sakıncalarını görüyor. Toplum bilimci bu sorunlarla daha iç içe olmuştur. Bu yönden toplum bilimlerindeki dil özleşmesi belki biraz daha erken başlamıştır.

Bilimsel çalışmaların yönü, amacı

A. BİNYAZAR — Sayın Güvenç, bir noktaya daha kısa-

ca değinir misiniz? Eskiden bilim adamları bu tür çalışmaları yaparken genellikle aydınlara yönelirlerdi Bugün bilim adamlarının halkın birikimlerine yöneldikleri görülüyor. Bu nasıl açıklanabilir?

B. GÜVENÇ — Çok genel bir düzeyde şöyle açıklayabiliriz, Son on yıl öncesine dek ülkemizde bilim, daha çok «nakl-i ilim» yoluyla yapılıyordu. Başkalarından alınarak, aktarılarak yapılıyordu. Bu, işin kolay yönüydü. Ama son zamanlarda anlaşıldı ki, böyle bir yolla elde edilen bilime güvenilmez. O, topluma kolaylıkla mal edilemez. Çünkü eğitimin ana kurallarından birisi de yaparak, yaratarak öğrenmedir. Öyleyse bilimi yalnızca yaymak değil, yapmak gerekir. Yaratıcı bir bilgiyi değerlendirmek gerekir. Bu da ancak topluma dönmek, oradaki konulara eğilmekle, araştırmakla olur.

Bu ilişkilerin kurulabilmesi, yürütülebilmesi, geliştirilebilmesi için de dil sorunu çok önem kazanıyor.

Üniversitelerdeki durum

Bugün üniversitelerimizde iki genel eğilim var. Birincisi Türkçeleşme eğilimi, öteki Türkçe kaynakların kıtlığı gibi gerekçeler ileri sürerek yabancı dilde yüksek öğrenim yapılması eğilimi. Bu bir kolaylık sağlayabilir başlangıçta. Ama Osmanlı dönemindeki gibi, bütün sakıncaları da birlikte getirecektir Bu okulları bitiren gençlerimiz uzun süre topluma yararlı olamayacaklardır. Çünkü konuştukları, öğrenimlerinde belledikleri dili, çevrelerinde anlayacakların sayısı son derece azdır. Bunu söylerken bağnazlığa da düşmemek gerek. Şu ayrımı yapmayı yararlı görürüm. Yabancı dilin öğretimine karşı değilim, ama yabancı dille eğitime

karşı olmalıyız. Bir dil, bilim dili olarak kullanılırsa gelişir, yayılır. O zaman ona sahip çıkabiliriz. Ama bir başka dille eğitim yaptığımızda farkında olmadan bir kültür sömürgeciliğine araç bile olabiliriz.

Teknik dil

A. BİNYAZAR — Sayın Köksal, bugün bilim dilinin yanında bir teknik dil de yaratmak zorundayız. Gerek bilim, gerekse teknik alandaki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulamazsak, ilerde ne gibi tehlikeler bekler bizi?

A. KÖKSAL — İlkin tekniği, tıpkı aile, eğitim, gelenek, sağlık, çevre, devlet, din, sanat gibi öteki toplumsal kurumlardan biri olarak ele alırım. Bunca çok toplumsal kurum arasında birinin ağırlığı nicedir, sorusu da akla gelebilir. Her geçen gün teknik adı verdiğimiz kurumun daha etkileyici bir gücü olduğu, daha önem kazandığı ortaya çıkmakta. Artık teknik toplumun her yerinde, sözcükleriyle, terimleriyle...

Bütün kurumlar kuruluşlar arasında bir eşgüdüm sağlayarak, teknik terimlerin, sözcüklerin Türkçelerini yaratmak, kullanmak zorundayız. Bunu başaramazsak bu alanlardaki gelişmeleri kendi kültürümüze katamayız.

B. GÜVENÇ — Buradaki yöntem de şu olabilir. Bir masabaşı değil, bu teknik araçları, aygıtları kullananlara başvurulabilir.

Askerlik görevim sırasında bir olayla karşılaştım. Teknik bir el kitabını çevirmeye çalışıyordum. Çok güçlük çektim. Bu aygıtları onaran bir işyerine gittim. Baktım ustalar, çıraklar her parçaya

bir ad vermişler. Bu adlar Türkiye çapında geçerliydi. Bu bir bakıma araçla tanışmaya, kullanmaya bağlıdır. O araç yaşamımıza girdikçe sorunun çözümü kolaylaşacaktır.

A. KÖKSAL — Teknik alanda Türkçe sözcükleri kullanmazsak ne olur?.. Tek sözcükle şu tehlike doğar: Bat kaynaklı bir Osmanlıca hortlar!

- IX -

GÜLMECE VE TAŞLAMA DİLİMİZ

- Gülmece ve taşlama dilimiz
- Toplumsal tavır ve gülmece
- Dilin gelişimi ve gülmece
- Ozanlarda ve yazarlarda gülmece geleneği
- Divan ve Halk yazınında yergi
- Gülmece ve çağdaş yazın

Oturuma katılanlar

- M. Sunullah ARISOY
- Ceyhun Atuf KANSU
- İsmail KARAAHMEDOĞLU

ADNAN BİNYAZAR — Asıl konuya geçmeden önce gelen mektupları yanıtlayalım. Diyarbakır'dan gönderilen bir mektupta şu soruyu yanıtlamamız isteniyor: «Kimileri, *teşekkür ederim* yerine *mersi* diyor. Hatta hem *teşekkür ederim*, hem *mersi* diyenler de var İkisini birden kullanıyorlar. Radyoda bile rastladım buna. Böyle bir kullanımın uygun olmayacağı kanısındayım. Bu konuda beni aydınlatır mısınız?» Sayın Sunullah Arısoy, dinleyicimizin bu sorusunu nasıl yanıtlayabiliriz?

M. SUNULLAH ARISOY — Sayın dinleyicimiz, gerçekten önemli bir soruna değiniyor. «Mersi» Türkçe değil, «teşekkür» de Türkçe değil. Bunları, Türkçede, en iyisi «sağolun» sözü ile karşılamak. Ama «sağolun» demede kimi yerde güçlük çekiliyorsa; «mersi» yerine «teşekkür ederim» demeyi yeğlemek gerekir.

İSMAİL KARAAHMEDOĞLU — Ben bir iki söz eklemek istiyorum. «Mersi» sözcüğü Fransızca, «teşekkür» sözcüğü Arapça olduğuna göre, bu iki sözcüğün yazın ve konuşma alanımızda kesinlikle kullanılmaması gerekir. «Sağol» sözcüğü sık sık kulanılırsa bu sağlanabilir.

A. BİNYAZAR İstanbul'dan da bir mektup var. Bir dinleyicimiz, birtakım mağaza adlarına değinerek şunu soruyor: «Büyük kentlerde, çoğunlukla, mağazaların adları yabancı sözcüklerden oluşuyor. Acaba bu yola neden gidiliyor? Kuşkusuz, Türkçede sözcük kıtlığı yok. Bu nasıl önlenebilir? Sorumu

yanıtlamanızı dilerim.» Sayın Ceyhun Atuf Kansu, dinleyicimizin bu sorusunu nasıl karşılayabiliriz?

CEYHUN ATUF KANSU — Dinleyici yerden göğe haklı. Bu yabancı kökenli mağaza adları bir öykünmeden, bir özentiden, bir çağrışımdan ileri geliyor. Sanki mağazanın, dükkânın alnına yabancı bir ad yerleştirilirse, kendi mağazasının da, Batıdakilere benzeyeceğini sanıyor. Bunları, bu adları kaldırmak zorla olmaz. Dil bilinciyle, dil sevgisiyle olur. Bir de mağaza sahipleri gibi, oralardan alışveriş edenlerin de bu adlara bir eğilimleri vardır. Eğer alıcılar da bu adlardan hoşlanmazlarsa, belki o zaman bu adlar yavaş yavaş değişir.

A. BİNYAZAR — Şimdi asıl konumuza geçelim. Sayın Karaahmedoğlu, ilk soruyu size sormak istiyorum. Gülmece ve taşlama yönünden çok yetenekli bir halkımız var. Güncel fıkralar bile bunu yansıtıyor. Böyle olmasını hangi temel nedene bağlayabiliriz?

Gülmece ve halk

İ. KARAAHMEDOĞLU — Bu soruyu yanıtlamadan önce bir açıklama yapacağım. Nasrettin Hoca yaratılarının özgün bir yapısı vardır. Bu, eşi bizde ve yeryüzünde bulunmayan, Hoca'ya özgü bir yazın türüdür. Bu türe, Arapça karşılığıyla «fıkra, letâif» diyememeyeceğimize göre, Türkçe bir ad aradık, T.D.K. Terim Kolu Başkanlığı «güldüşün» sözcüğünü önerdi. «Güldüşün» sözcüğü konuşmamda sık sık geçerse, bunu «fıkra» yerine kullandığımı söylemek isterim.

Gazete güldüşünleri günceldir. Halk güldüşünleri, onun yaratıcıları halk arasında büyür ve gelişir, ömrü daha uzundur. Halk, ayyaşlıkla ilgili güldüşünleri «Bekrî Mustafa»ya; dalkavuklukla

ilgili olanları «İncili Çavuş»a; katı din kurallarına direnme güldüşünlerini «Bektaşi»ye; halkın yaşayışının ortak izlerini, ortak gerçeklerini «Nasrettin Hoca»ya söyletir.

Halk yaşayışının en özgür düşünme, en özgür söyleme yolu güldüşün alışverişidir. Halk, şakalaşmayanı, gülmeyeni soğuk bulur. Asık suratlı derebeyilere direnmenin; Timurların tekerine taş koymanın en ince yolu, bir taşlama, bir yergi, bir güldüşün söyleme içtenliğini doğurmuştur. Düşünce özgürlüğünün en gelişkin, en bilinçli, en anlamlı yansıma alanı, halkın ortaklaşa gülüşerek anlaştığı güldüşün dilidir. Bu dil, tüm yazın türlerini etkiler. Halkımızın uslamlama, yargılama yeteneğinin en canlı, en anlamlı görüntüsü güldüşünlerde belirir.

Toplumsal tavır ve gülmece

A. BİNYAZAR — Sayın Kansu, Türk insanının davranışını belirleme yönünden Nasrettin Hoca fıkralarına değinir misiniz?

C. A. KANSU — Nasrettin Hoca tümüyle Türk insanın davranışını elbette belirlemez. Bir tarihsel kesimden gelir Nasrettin Hoca, ama bugüne erişmesinin bir anlamı var. Karaahmedoğlu'nun önerisine de uyalım güldüşün sözcüğü için. Hoca'nın güldüşünlerinde göze çarpan özellik, bir yandan kendisinin, bir yandan da Türk halkının özellikleridir. Ama dediğim gibi Türk halkının özelliklerini belirlemede Nasrettin Hoca tek değildir. Bunun yanına Bektaşi güldüşünlerini koyacağız; taşlamalı şiirleri, Karagöz'ü, Ortaoyunu'nu koyacağız. Ne var ki, Nasrettin Hoca'nın Türk halkının birtakım ortak özelliklerini ortaya çıkardığını görüyoruz. Bili-

yorsunuz, o, aslında bir köylüdür. Kasabaya gelmiş bir köylüdür. Burada üç özellik var. Aşağı yukarı kasabaya inmiş köylünün özellikleri bunlar. Birincisi, Nasrettin Hoca büyük ölçüde bir «köylü usu» kullanır. Usunu yönetir. İkincisi, o döneme göre bile Nasrettin Hoca layiktir. Üçüncüsü, çok önemli bir özelliği de, o, zorbalığa karşıdır. Bir de hocanın ilişkileri var. Çarşı pazarla ilişkisini alalım. Bu, Nasrettin Hoca'nın gündelik yaşantıyla ilişkisini belirler. Dikkat ederseniz, güldüşünlerinin çoğu da sokakta, çarşıda, pazarda, ortalık yerlerde geçer. Vurgulamak istediğim bu. O, çoğunlukla açık havada, güneş altındadır. Bu açıklık onun dili için de geçerli. İşte, burada sorumuza tam karşılık aramaya geliyorum. Türk halkının davranışını belirleyen başlıca özellik nedir? Türk halkı, hele köylü, sözcükleri çok yalın kullanır. Köylünün konuşmasını bilirsiniz. Kısa tümceler, çok öz ve yalın bir söyleyiş. Nasrettin Hoca'nın güldüşünlerinde bu özelliği kolaylıkla görüyoruz. Ayrıca güldüşünleri kısa kısadır. Bu, «kısa keseyim» anlayışıyla yapılmamıştır. Bu kısalık, dilinin yapısından ileri gelmektedir.

Dilin gelişimi ve gülmece

İ. KARAAHMEDOĞLU — Bu konuya ben de eklemeler yapmak istiyorum, izin verirseniz. Türkçenin öz varlığını, gerçek kimliğini yüzyıllar boyunca okur-yazar olmayan Türk halkı korumuş. Atasözleri, türküleri, bilmeceleri, masalları, manileri, güldüşünleriyle kulaktan kulağa, kuşaktan kuşağa aktara aktara Türkçenin söz dağarcığını dolu ve diri tutmuştur. Osmanlı kafasına göre Türkçe bir «avam dili, okur yazar olmayanların, bilgisizlerin, eğitim-

sizlerin dili» olarak görülmüş. Türkçenin darlığından, yetersizliğinden, anlamsızlığından, kabalığından yakınarak halkı Arapça, Farsça sözcüklere imrendirmeye çalışmışlar. Türkçenin dilbilim kurallarını yıkarak, yabancı kurallarla dilimizi bozmuşlar, karma bir dil yaratmışlar. Dilbilim kitapları incelenirse, Türkçemizi «fasih Türkçe, orta Türkçe, kaba «Türkçe» diye bölümlemişler. Bu görüşe 1917 yılında Mustafa Kemal karşı çıkmış. Buna bir kaynak da verebiliriz. A. Dilaçar'ın *Atatürk ve Türk Dili* adlı kitabının 41. sayfasında bu açıklanır.

Nasrettin Hoca en doruktaki «fasih Türkçe»-nin en altındaki «kaba Türkçe» diye nitelenen köylü diliyle, halk diliyle güldüşünlerini mayalamış. Kaba sayılan Türkçeyi, kalemin ucuna getirilemeyen Türkçeyi yedi yüzyıl yaşattıktan sonra, Atatürk'ün de önderliğiyle bilimsel yörüngesine oturtmuştur.

A. BİNYAZAR — Özet olarak, «gülmecenin gelişmesiyle, dilin gelişmesi arasında bir koşutluk vardır» diyorsunuz siz.

İ. KARAAHMEDOĞLU — Evet...

A. BİNYAZAR — Sayın Arısoy, Nasrettin Hoca'dan gelen, Karagöz'le, Ortaoyunuyla da sürekli olarak canlılığını koruyan bir «ince söyleme» gücümüz var. Bugün çağdaş yazarlarımızda da bunu görüyoruz. Ozanlar, yazarlar neden böyle önce gülmeceye, taşlamaya başvururlar? Özellikle şiir alanımızı bu açıdan bir gözden geçirir misiniz?

Ozanlarda ve yazarlarda gülmece geleneği

M. S. ARISOY — Bildiğiniz gibi ozanlar, yazarlar, toplumun gözü, kulağı, yüreğidir. Düşünen kafasıdır.

Böyle olunca, toplumdaki bütün oluşumlar ozanın, yazarın dilinde, kaleminde biçimlenir ve kamuoyuna sunulur. Eğer bu yorum doğruysa, toplumun bütün acıları bütün sevinçleri, bütün mutlulukları, bütün mutsuzlukları da elbette ozanın dizelerinde, yazarın tümcelerinde belirlenecektir. Onun için ozanların, yazarların gülmeceye ya da taşlamaya başvurmaları bir bakıma toplumsal bir zorunluluktur. Ama ozandan ozana, yazardan yazara, bir olaya, bir kişiye, bir oluşuma bakış açısı ve yaklaşım ayrımı vardır. Kimisinde taşlama gücü yoğundur, gülmece gücü yoğundur. Kimi yazar vardır, o da toplumun isterlerini belirler de; gülmece yanı, taşlama yanı ağır değildir.

Şimdi şöyle kısa bir göz atalım geçmişe. Diyelim ki, Divan edebiyatının yergi türü ile, Cumhuriyet edebiyatının gülmece, taşlama türü ile, ürünleri arasında büyük ayrılıklar vardır. Bunun yanı sıra, sözgelimi, Halk edebiyatının ürünleri de, Divan edebiyatı ürünlerinin tam tersidir. Neden? Çünkü, Halk edebiyatı ozanları daha çok bir gülmece ozanı değil; taşlama, yergi ozanlarıdır. Diyelim ki, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal, Seyranî... Halkın yönetimle, yaşadığı çağla, toplum koşullarıyla çatışmasını ve kavgasını dile getirirler.

Divan ve Halk yazınında yergi

A. BİNYAZAR — Hemen hemen aynı yüzyılda yaşamış bir Divan ozanıyla, bir halk ozanından örnekler verebilir miyiz acaba?

M. S. ARISOY — Biliyorsunuz. Divan edebiyatında yergi ve taşlama ustası olarak Nef'î bilinir. Bütün Divan ozanları gibi Nef'i'nin de dili son derece ağır

bir dildir. Ama ben size küçük bir dörtlük okumağa çalışayım. Anlaşılır bir dörtlük seçmeğe de özen göstereyim ki, özellikle genç dinleyicilerimiz yadırgamasınlar.

Gireli pençe-i endişeme şemşir-i suhan
Bir mübariz taleb eyler yürürüm merdâne
Bilmem er kalmadı mı arsa-i ma'nâda dahi
Bir iki hamlede bir kahbe çıkar meydane

Anlaşılabilir birçok sözcük olmasına karşın, gene de bu dörtlüğün dediğini belirlemek, ilk okuyuşta anlamak, özellikle genç kuşak için pek kolay değil.

Osmanlıca düşündüğünden ozan, yergisini de, taşlamasını da, gülmecesini de Osmanlı diliyle yazıyor.

Daha önce yaşamış bir halk ozanının, Kaygusuz Abdal'ın taşlaması da şöyle... Halkın isterlerini anlattığı, halktan kopmadığı için bakınız şu dilin yalınlığına:

Kaplu kaplumbağalar
Kanatlanmış uçmağa
Kertenkele derilmiş
Diler kırım geçmeye

Kelebek ok yay almış
Ava şikâra çıkmış
Donuzları korkutur
Ayıları kaçmaya

Böyle sürüyor, en sondan da iki dörtlük okuyayım:

Deve hamama girmiş
Dana dellaklık eder
Susığırı natır olmuş
Nöbet ister çıkmağa

Kaygusuz'un sözleri
Hindistan'ın kozları
Bunca yalan söyledin
Girer misin uçmağa

Şimdi buradaki dil yalınlığı ile taşlama, yergi gücü halkla bütünleşmenin son derece seçkin örneklerinden biridir. Halk ozanlarında bunu kesinlikle görebiliyoruz. Bir de Cumhuriyet'den sonra yetişmiş ozanlarımızda, yazarlarımızda.

A. BİNYAZAR — Sayın Kansu, Ortaoyunu ve Karagöz'ü gülmece yönünden nasıl değerlendirebiliriz?

C. A. KANSU — Ortaoyunu ve Karagöz, Nasrettin Hoca'nın tersine Osmanlıdır. Ortaoyunu, adı üstünde «orta»ya gelir, öteki perdeye gelir. Hoca'yı anlatırken çarşı pazardan söz etmiştik ya, çarşı pazardan kahveye girer Karagöz ve Ortaoyunu. Az önce Arısoy Divan ozanından, Halk ozanından örnekler verdi. Dil yönünden bu çeşit karşıtlıklar vardır. Karagöz'de. Karagöz iki kültürün çarpışmasıdır. Biri Osmanlı, biri Halk kültürü. Hacivat Osmanlı, Karagöz halktır. Burada diller çarpışır, edebiyatlar, Divan, Halk edebiyatları çarpışır, Osmanlıca ile Türkçe çarpışır, kısaca iki kültür çarpışır. Osmanlı düzeniyle birlikte de Karagöz hemen hemen sona erer. Nasrettin Hoca gibi canlı kalamaz.

Nasrettin Hoca'nın köylü kökü, onu diliyle, öteki özellikleriyle bugüne getiriyor. Ama Karagöz böyle değil; onu yaşatmak zorundayız.

A. BİNYAZAR — Söylediklerinizden toplumsal bir sonuç çıkarıyorum. Gülmece ve taşlamanın gelişmesinde nasıl bir toplumsal yapının etkisi vardır? Gülmece ve taşlamaya halkı yönelten birikim nelerdir?

İ. KARAAHMEDOĞLU — Tüm gülmece yaratıcıları, gülmecelerini halkla birlikte kurmuşlardır. Gülmece dili, halkın tellenir ipliği, sarılır yumağı, örülür çorabı, mayalanır gölü olmuştur. Halkın gülmece tarihi, özgürce düşünme, bağımsızca gülüşme birikimi çağdaş kişilikleri besler. Halk, bireysel ve toplumsal gerçeklerini, gülerek, gülüştürerek yansıtmayı sever.

A. BİNYAZAR — Peki, halk neden birtakım sorunlarını gülerek çözümleyeceğine inanır?

İ. KARAAHMEDOĞLU — Bu, yaşama sevincinden, söyleme sevincinden, anlama bilincinden doğuyor bence. Nasrettin Hoca güldüşün göllerini halkın yitirilmez umuduyla mayalamış. Eşeklere ters binip güler yüzünü halka çevirmiş. Halkın dur dediği yerde durmuş, vur dediği yere sağlam vurmuş. Yağan yağmura çırılçıplak, batan dikene yalınayak, açlığa her günü bayrak sanarak karşı koyması, günümüz gerçeklerine de en sağlam güldüşünlerle gelip oturması, bu sorunuzun karşılığı olabilir.

Gülmece ve taşlamaya halkı yönelten birikimler kurursa neler olur? Ulusal ve evrensel gülmece düzenimiz bozulur. Toplumun acılarını güler yüzle yansıtanlar tükenir. Gerçekleri doğru söyleme güleçliğimiz yiter. Böyle günlerde büyük Türk halkının gören gözü, gülen yüzü Karagöz, Bektaşi, Nasrettin Hoca görünür. Kısaca, gülmece, yaşamanın, direncin temelidir, bence.

Gülmece ve çağdaş yazın

A. BİNYAZAR — Görülüyor ki, ulusal birikimlerimiz yönünden büyük gülmece olanaklarına sahibiz. Bu, çağdaş yazınımızda nasıl bir aşamaya varmış, nasıl bir görünüm kazanmıştır?...

M. S. ARISOY — Cumhuriyet dönemine geçmeden, bir küçük söze girmek istiyorum. Eşref, bizde, taşlama türünün çok seçkin ustalarından biridir. Dili biraz eskidir. Eskidir ama getirdiği tavır ve olaylara yaklaşım son derece ilginçtir. Eşref özellikle Abdülhamit'in kara yönetimine yiğitçe karşı çıkmış bir ozandır. Anmadan edemeyeceğm:

Pâdişâhım; bir dırahta döndü kim gûyâ vatan,
Dâimâ bir baltadan bir şâhı hâlî kalmıyor;
Gam değil ammâ bu mülkün böyle elden gitmesi,
Gitgide zulmı etmeye elde ahâlî kalmıyor.

Şimdi Cumhuriyet dönemine geçelim isterseniz. Bu alanda Cumhuriyet dönemini sanıyorum iki kesime ayırmak gerekir. Birisi şiirlerde gülmece ve taşlama. Sorunuzu karşılık, ağırlığı oraya veriyorum. Cumhuriyetin ilk yıllarından, yeni şiir akımının ortaya çıktığı zamana dek geçen dönem. Bu dönemde aşağı yukarı şu ustaları görüyoruz: Rıza Tevfik, Neyzen Tevfik, Fazıl Ahmet Aykaç, Orhan Seyfi Orhon, Namdar Rahmi Karatay, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz Çamlıbel... Bunların içinde vurgulanacak kişiler, benim değerlendirmeme göre: Neyzen Tevfik, Fazıl Ahmet Aykaç, Namdar Rahmi Karatay, Faruk Nafiz Çamlıbel.

A. BİNYAZAR — Gülmecede, düzyazı alanında da, dış ülkelerde tanınan yazarlarımız oldu.

M. S. ARISOY — Biraz şiirle sınırlandığı için sorunuz, o sınırlar içinde kalmağa özen gösteriyorum. Yoksa düzyazıda, özellikle öykü türünde, elbette bir Aziz Nesin'imiz var, hiç kuşkusuz. Bu arada Osman Cemal Kaygılı'yı sayabiliriz. Hüseyin Rahmi'yi unutamayız. F. Celâlettin'i, M. Şevket Esendal'ı, Haldun Taner'i bu alanda anmadan geçemeyiz.

A. BİNYAZAR — Cumhuriyet dönemi ozanlarından bir-iki örnek verebilir misiniz?

M. S. ARISOY — Bu alanda artık olaylara yaklaşım değişikliği başlıyor. Bu ustaların başlıcalarını da şöyle sıralamağa çalışayım: Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Suat Taşer, Ümit Yaşar, Metin Eloğlu, Orhon Murat.

Bir de birtakım ozanlarımız zaman zaman gülmece, taşlama türünde örnekler vermişlerdir. Ama onların kimliği içinde bir yergici, taşlamacı özelliği yoğun olarak bulamayız.

Az önce saydığım adlara bir ozanımızı daha eklemek gerekir. Şiiri bıraktığı için yıllardır pek anılmıyor. Ama yergi ve taşlama türünde Yeni Türk şiirinin en ilginç kişilerinden biri Selâhattin Aldanır'dı. Şiiri bıraktığı için yazdıkları sanırım unutulmakta. Benim gönlüm razı olmuyor. buna. Örnek istediniz, onun «Tavla Şampiyonu» adlı küçük bir şiiri vardır. Şöyle:

Yaşasın
Kazandınız bu partiyi de
Oyun üstüne oyun
Mars üstüne mars yaptınız
Her elde en güç kapıları açtınız

Yok ustalığınıza diyecek
Ne güzel de geliyor zarınız
Memleket gibi hep yek
Vatan gibi düşeş
Millet gibi gele

Görüldüğü gibi çağdaş ozanlarımızın taşlama ve yergi yanları genellikle toplumsal sorunlara ağıyor. Çağdaş bir yaklaşım içinde bulunuyorlar.

- X -

ROMAN DİLİMİZ

- Roman dilimiz
- Öz Türkçe ve roman dili
- Yaratım ve dil
- Toplum ve roman
- «Yaban»
- Romanda dil doğallığı
- Romanda ağız

Oturuma katılanlar

- Cevdet KUDRET
- Emin ÖZDEMİR
- Prof. Dr. Suut Kemal YETKİN

ROMAN DİLİMİZ

ADNAN BİNYAZAR — Uşak'tan gelen bir mektupta, yabancı kökenli sözcüklerin anlamı soruluyor. Önceki programlarda değindiğimiz gibi, dinleyicimize bu konuda aydınlanmak için *Türkçe Sözlük'ü* sağlık vereceğiz. Bir mektup da Balıkesir'den. Bir dinleyicimiz. «Kimi yazarlar, öz Türkçeyle şiir, roman, öykü... yazılamayacağını öne sürüyorlar. Bu görüş bana doğru gelmiyor. Siz ne dersiniz?» diye soruyor. Evet Sayın Emin Özdemir, nasıl yanıtlarsınız dinleyicimizin bu sorusunu?

Öz Türkçe ve roman dili

EMİN ÖZDEMİR — Gerçekten de zaman zaman sayıları sınırlı da olsa kimi yazarlar öz Türkçe ile roman, öykü, şiir yazılamıyacağını savunuyorlar. Ama savunmalarını sağlam bir gerekçeye dayandıramıyorlar. Bu düşünce üç yönlü bir yanlış taşımaktadır. Bu düşünce temelsiz. Öz Türkçe ayrı bir dil değildir. Özleşen, gelişen, başka bir deyişle yabancı dillerin etkisinden kurtulan Türkçemizin ulaştığı evrenin adıdır. Böyle olunca öz Türkçeyi kullanmazsa bir yazar ne şiir, ne roman, ne de öykü yazabilir.

Bu düşünceyi öne sürenler, şu açıdan de gerçeğe ters düşüyorlar. Bugün öz Türkçe kullanmadan, özleşme akımının getirdiği yeni söz değerlerine yer vermeden Türk yazını için gerçek bir değer taşıyan yazar gösterilemez. Daha açık söylemek gerekirse, bugün Türk yazınında ağırlığı olan yurt içinde ya da yurt dışında tanınmış yazarları-

mızın hemen hepsi öz Türkçeden yanadırlar; bu akımın getirdiği yeni söz değerleriyle yapıtlarını oluşturuyor, yaratıyorlar.

Bu sav, bu karşı düşünce şu açıdan da dayanıksızdır, geçersizdir. Özleştirme akımının getirdiği yeni söz değerleriyle şiirler, öyküler, romanlar, oyunlar zaten yaratılıyor, ortaya konuyor. Demek ki, bu sav, gerçeğe de yaşamın akışına da ters düşüyor. Ortaya konan yapıtlar bu görüşümüzü doğruluyor. Ayrıca özleşmenin karşısında olup da bu akımın getirdiği söz değerlerini kullanmadan yazın dünyasında adını duyurmuş tek kişi gösterilemez kanısındayım. Vardır belki, ama bunlar yazın dünyasının değerleri değildirler. Ayrıca, dildeki gelişme ile sanatsal gelişme arasında da büyük bağlantı var.

A. BİNYAZAR — Şimdi asıl konumuza geçiyoruz. Sayın Cevdet Kudret, romanda dilin önemini nasıl belirleyebiliriz?

CEVDET KUDRET — Edebiyat her şeyden önce bir söz sanatıdır. O bakımdan dil, yalnız romanın değil, bütün edebiyat dallarının temel öğesidir. Bir çiftçi için toprak, marangoz için kereste, demirci için demir neyse; edebiyatçı için de dil odur. Sanatını ancak onunla yapabilir. Bu konuda Hüseyin Rahmi şöyle diyor: «Edebiyat, amacına doğru yükselmek için çırpınacağı kanatlarının kuvvetini dilden alacaktır. Dil, sanat uçağının pervanesidir.» H. Rahmi bununla da yetinmiyor; bir başka kitabında da şöyle diyor: «Dilimizde sadeliğin gerekliliği ve önemi bilindiği gün, edebiyat başlamış olacaktır.» Bu konuda Ömer Seyfettin de aşağı yukarı aynı şeyleri söylüyor: «Millî edebiyat vücuda getirmek için, millî bir dil ister.»

Böylece karşımıza iki kavram çıkıyor: Sade dil, millî dil.

A. BİNYAZAR — Belki sözünüzün arasına gireceğim. Özellikle Ömer Seyfettin'in «millî bir edebiyat için millî bir lisanın var olması» düşüncesi bugün gerçekleşmiş midir? Bu konuya değinir misiniz?

C. KUDRET — O günden bu yana, yani 1911 yılından bu yana, gerçekleşme yolundadır. Tam anlamıyla gerçekleşmemiş saymasak bile gene de gerçekleşme yolundadır. 1911—1912 yıllarında ileriye sürülen bu görüşlere ulaşabilmek hiç de kolay olmamıştır. Eski yazarlarımız romanlarında yalnız olayları yansıtmışlar; o olaylar içindeki insanın dilini bir yana bırakmışlardır.

A. BİNYAZAR — Peki buna karşın, romancılar sanat yapmak amacıyla dilin birtakım olanaklarından yararlanmamışlar mı? Şöyle bir örnek de vermek istiyorum, sorunun asıl amacını belirleyebilmek için. Örneğin, birtakım tasvir ve tahlil bölümlerinde daha sanatlıca bir anlatım, konuşmalarda daha anlaşılır bir anlatım ilgiyi çekiyor. Bu soruna da değinir misiniz?

C. KUDRET — Eski yazarlarımız aslında gönülleriyle eski dile bağlılar. Ancak, dil onları ne olursa olsun bir yandan da zorluyor. Onun içindir ki konuşmalarda sade dile gitme zorunluğu duyuyorlar. Ama kendi ağızlarından yazdıkları tasvirlerde, alışık oldukları eski dili kullanıyorlar. Bu bakımdan kendi dillerine yabancılaşmışlardır.

Halid Ziya bu yabancılaşmayı şöyle savunuyor bir yazısında. 1899 yılında yayımladığı bir yazıda diyor ki: «Bu Arapça ve Farsça sözcük ve kurallar dilimize öyle yapışmış, onun öylesine tamamlayıcı

parçası olmuşlardır ki, onları dilimizden sökmeğe kalkışmak, ağzımızın dişlerini sökmek gibi tehlikeli bir iştir.»

H. Ziya'nın bu görüşüne karşı, halka dönük yazarlarımız hiç de aynı kanıda değiller. Ahmet Mithat Efendi, doksan altı yıl önce (1880'lerde) bu konuda şöyle diyor: «Ne yazık ki biz şimdiki halde bir dil dilencisiyiz. Kâh Acemlerin ve hele şimdi de Frenklerin kapılarını çalarak sözcük ve kural sadakası dileniyoruz. İşte bu dilencilik rezaletinden kurtulmak için kendi dilimizin düzeltilmesini gene kendi dilimizin içinde aramalıyız.»

Aynı doğrultuda yazan Hüseyin Rahmi de, «Dil bir nevî tarikat esrarı değildir. Yazılan bir eser, onun yazarı ile birkaç seçkin kimseden başkası anlayamazsa, ona dil denemez» diyerek genel olarak edebiyatta, özel olarak da romanda dil sadeliğinin önemine işaret etmiştir.

Yaratım ve dil

A. BİNYAZAR — Sayın Suut Kemal Yetkin, kuşkusuz romancı bir yaratıcıdır, roman da bir yaratma işidir. Özellikle kişi yaratmada romancı yetkinliğini daha da göstermektedir. Bu kişi yaratmada, dilin etkisi nedir? Bu konuya değinebilir misiniz?

SUUT KEMAL YETKİN — Bir roman, değerini, konusundan çok yaratma gücünden alır. Bu yaratma gücünde, ilkin sözcükler, görüntüler, dil akıcılığı, dil arılığı, kişilerin ve toplumların içlerine ışık tutma gücü, tip yaratma yeteneği gibi özellikler bulunmaktadır.

Roman ayrıca bir üslup sanatıdır. Çünkü dil bir üslup niteliği kazanmazsa, roman değerine kavuşmaz. Romancının da dil arılığı ölçüsünde, dilin bütün içerikliğini de okuyucunun gözlerinde canlan-

dırması gerekir. Burada rahatlıkla söylenebilir: «Her romancı kendi dilini yaratır.»

Paul Valéry der ki: «Şairin gücü, dil içinde bir yaratmakla kendini gösterir.»

Bu, romancı için de öyledir. Hiç bir ayrılık, ayrıcalık yoktur.

Bir de insan gördüğünü unutmaz. Burada Tolstoy'u anmak gerekir. Tolstoy görüntülere önem verir, başka benzetmeler pek yapmaz.

İşitme için de bu geçerlidir. İnsan bir ezginin notasında birçok şeyi anımsayabilir. Ama görme duyusu, bütün duyuların üstündedir, daha güçlüdür. İşte örnek olarak gösterdiğimiz Tolstoy, kişilerini, içinde olup bitenlerle birlikte canlandırmak için her zaman göze yönelik birtakım imgelere başvurmuştur. Bu duyguları, bir bakıma dille biçimleyen bir yazardır.

Toplum ve roman

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, bir yazar, «Bir toplumun şiirlerini incelemekle, o toplumun tarihini incelemeyi» bir tutuyor. Sanat ürünü olarak şiire böylesine önem veriyor. Acaba bu yazarın yargısı roman için de geçerli olabilir mi?

E. ÖZDEMİR — Bence bu yargı, şiire oranla, roman için çok daha geçerlidir. Çünkü şiir, romana göre birtakım kısıtlamalar içerisindedir. Yaygın bir tanımla şiir, dil içerisinde ikinci bir dildir. Bu bakımdan insanoğlunun yine insanoğlunu anlatmasında bana öyle geliyor ki romanın olanakları daha geniştir. Bu kez, yer, çevre, zaman, insan öğesi oluşturur roman. Bir dönemi ya da bir çağı yansıtmada bu öğelerin de büyük payı vardır. Buradan şöyle bir genellemeye de gidebiliriz. Bir yerde

romancılar, çağlarının gerçek tarihçileridir. Batıdan da, bizden de örnek verebilr bu konuda. Nitekim Balzac yapıtlarında kendi döneminin tarihini yazmıştır bir bakıma. Ama bunu bilimsel verilerle değil; sanatsal, başka bir deyişle yazınsal öğelerin içerisinde eritmiştir.

Başarısını burada tartışacak değilim ama sınırlı da olsa bizim yazınımızdan da örnekler verebilirim. Nitekim Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bir yerde Kemal Tahir yapıtlarıyla bunu gerçekleştirmeğe çalışmışlardır.

Şöyle de söyleyebiliriz... Yazar, romancı ister istemez çağının tanıklarını yapacaktır.

C. KUDRET — Birkaç ünlü romancının şu sözleri, sanıyorum ki konuyu daha açıklığa kavuşturabilir.

Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah* adlı romanında bir söz var. Der ki: «Roman bir yol boyunca gezdirilen aynadır.»

Bizim ilk dönem romancılarımız da bu sözü çeşitli biçimlerde dile getirmişlerdir: Ahmet Mithat: «Bir hikâye insanın umumî hallerinin aynasıdır.» der. Hüseyin Rahmi de: «Roman ahlâkın aynasıdır. Onun objektifi gördüğü manzarayı alır» der.

Bu tanımlamalar, demin sözkonusu olan soruyu biraz daha açıklığa kavuşturur sanıyorum.

A. BİNYAZAR — Romanı şimdi bir yansıtaç olarak aldık. Bir başka noktaya değinmek istiyorum. Bir romanın kendi dönemini aşarak bugünlere gelmesinde ya da yarınlara ulaşmasında dili temel etken sayabilir miyiz?

C. KUDRET — Bir romanın, kendi dönemini aşarak bugünlere kalabilmesinde çeşitli etkenlerin payı vardır. Dil de bu etkenlerden biridir. Ama yalnız

dil, bir romanın yaşaması için yeterli değildir. Yabancı dilde yazılmış bir roman Türkçeye nasıl çevriliyorsa, dili eskimiş bir Türk romanı da bugünkü dile çevrilebilir. Sözgelimi, Halid Ziya'nın romanları, bunun en ilgi çekici örnekleridr. Bunlar Cumhuriyet döneminde ilkin yazarın kendisince, daha sonra da başkalarınca birkaç kez bugünkü dile çevrilmiştir; okunup durmaktadır.

Hikâye ve roman için böyle bir şans, böyle bir olanak var. Ama şiir için aynı şeyi söyleyemem.

A. BİNYAZAR — Sayın S. K. Yetkin'in Halid Ziya ile yakınlığı var. Halid Ziya 1945'lerde, kendi deyimiyle romanını «sade dil»e çevirdi. Okunmasında bu tutumunun büyük bir katkısı olmuş mudur?

S. K. YETKİN — Halid Ziya, romanlarını bugünkü Türkçeye çevirmeğe çalışmakla daha çok okuyucu bulmuştur. Ama acaba bu romanlar eskisi gibi mi kalmışlar, eski özelliklerini yitirmemişler midir?

Şu ilkeyi göz önünde tutmak gerekir. Romancı yazarken, yaratırken; dilini de birlikte yaratır. İçeriğini o dilin gücüyle verir. Yıllarca önce yazdığı, yarattığı bölümleri yeni dile aktarmak. ona yeni bir kılıf geçirmek demektir. Bunun için başarı sağlanamaz. Eser, özgürlüğü tümüyle yitirir.

E. ÖZDEMİR — Dildeki gelişmeye ayak uydurabilmek için buna zorlanmıştır. Romanlarını okuyucuya indirgemek istemiştir. Daha çok okunmak, daha çok duyulmak istenmiştir. Yaşamak istemiştir. Bu, bir zorunluluk.

Burada bir noktayı açıklığa kavuşturmak istiyorum. Sayın Kudret dediler ki: «Bir romanın yarına kalırlığını hazırlayan türlü öğeler vardır. Kişi, zaman, konu öğesi vardır kuşkusuz. Dil de bunlardan biridir.» Kanımca bu öğelere oranla

dilin daha bir ağırlığı var. Şundan ki, konuyu da, düşünceyi de, kişiyi de yaratmada dil ana etken oluyor. Zaten Sayın Kudret de sözlerinin başlangıcında: «Edebiyat her şeyden önce bir söz sanatıdır. O bakımdan dil, yalnız romanın değil, bütün edebiyat dallarının temel öğesidir» dediler. Bu noktanın altını çizmek istiyorum.

S. K. YETKİN — Ekleme yapmak istiyorum... Dil yaratma demek, kişi yaratma demektir. Romanın kahramanını, onun duygularını, düşüncelerini yaratmak demektir. Bu doğal bir şeydir. Çünkü dil, düşünceden, duygudan soyutlanamaz. Onun içindir ki dil yaratmakla, kişi yaratmak ikiliğini bir'e dönüştürmek gerekir kanımca.

«Yaban»

A. BİNYAZAR — Güncel bir konuya gelmek istiyorum. Bilindiği gibi, Y. K. Karaosmanoğlu, *Yaban* romanında Anadolu'ya yöneldi. Ama dil yönünden Anadolu'nun dil verilerini ne ölçüde değerlendirdi? Bu konuya değinir misiniz?

Roman'da dil doğallığı

E. ÖZDEMİR — Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanıyla Anadolu'ya yöneldiği kanısındayım. Ancak dil yönünden Anadolu insanının, köy insanının dilini yakaladığı, dilini yansıttığı kanısında değilim. *Yaban*'daki kişilerin konuşmalarına bakalım. Kişilerin başında emireri Mehmet Ali gelir. Mehmet Ali köylü gibi konuşmaz. Sözcükleriyle, cümle örgüsüyle, onun yerine yazar konuşur. Zeynep Kadın'da da aynı konuşmayı görmeyiz, Salih Ağa'da da...

Anadolu insanının dilini yakalamak demek; söz örgüsüyle, deyimleriyle, atasözleriyle, söylen-

celeriyle, onun dilini bütünüyle tanımak demektir. Bunun için de yazarın, bu insanlarla içli dışı olması, köken olarak bunların arasından çıkması gerekir.

Nitekim o kökenden gelen kimi romancılarımız Anadolu insanını çok daha iyi tanıtıyorlar. Burada genellemeye giderek söylüyorum bunu. Ama bol örnek verebiliriz. *Yaban'da* emireri Mehmet Ali'den söz ettim. Bir başka romanımızda da, *Yorgun Şavaşçı'da* da bir emireri vardır: «Kör Şaban». Bu ikisini karşılaştırdığınız zaman, Kör Şaban'ın söz örgüsü, bakarsınız o bölge insanının doğallığını, sıcaklığını bütünüyle yansıtır.

Bunun dışında romanın yazıldığı dönem de kuşkusuz çok önemli. *Yaban* 1932'lerde gün ışığına çıkmıştır. 1932'lerde halk dilinin verimleri bizde yeni yeni değerlendiriliyordu. Halk ağzının yarattığı söz değerleri gün ışığına çıkamamıştı. Ancak bu yolda yazan romancılar daha sonra halkın söz değerleriyle, kendi anlatımlarını birleştirmeyi amaçlamışlardır. Böylece bugün Türk romanında Anadolu insanının diliyle, romancının dili emişmiştir Bunu somutlayan, doğrulayan birçok örnek sayılabilir.

S. K. YETKİN — Emin Özdemir'in söyledikleri ana çizgileriyle doğru. Yalnız bu noktaya bir aydınlık getirmek gerekir.

Genel olarak, bir köylünün kendine göre duyuşu; düşünüşü, mantığı, sağduyusu vardır. Bunu konuşmalarından anlarız. Fakat gerçekçi olmak için, tam o köylünün karakterini yansıtmak için, onu köylü şivesiyle konuşturmak bütünüyle yanlıştır. Bu olmaz; çünkü eser, yazarının diliyle yaşar. Büyük romancılar bunu hep böyle yapmıştır.

Romanda «ağız» sorunu

C. KUDRET — Cumhuriyet dönemine kadar bizde sanatçılar, çoğunlukla «mutlu azınlık» dediğimiz zümre içinden yetişmiştir. Adları bile bunu gösterir. Ziya Paşa, Samipaşazade Sezaî, Recaîzade Mahmut Ekrem, Nabîzade Nâzım, Uşşakîzade Halid Ziya gibi. Edebiyat bu «zade»lerin elindeydi. Bunlar Anadolu'yu ya hiç bilmezler ya da herhangi bir nedenle gittikleri zaman Anadolu'yu bir şehir uşağı gözüyle görürlerdi.

İstanbul Türkçesinin yazı dili olduğu kuralı, bugün yavaş yavaş geçerliliğini kaybetmeğe başlamış. İstanbul Türkçesi yerine Türkiye Türkçesi edebiyatımıza yerleşmiştir. Ama Sayın Yetkin'in dediği gibi şive taklidinin aşırılığı bugün bir tartışma konusudur. Şiveyi olduğu gibi vermek değil, belki bir sözcük, belki bir cümle kıvrımıyla bunu sezdirmek zor değildir. Nitekim Refik Halit, *Memleket Hikâyeleri* adlı kitabında böyle yapmıştır. Başarılı olduğu kanısındayım.

E. ÖZDEMİR — Söylenenlere, izin verilirse, şunu da eklemek istiyorum. Türk romanının dilinin, insanımızın diliyle birleşmesi iki etkenle açıklanabilir. Birincisi, konu yönünden romanımızın haritası değişmiştir. Sayın Kudret'in dediği gibi. Bir de yazar haritamız değişmiştir. Türkiye'nin her yöresinden, Türk yazınına ağırlık koyan yazarlar çıkmıştır.

Burada bir de ağız sorunuyla dil sorununu ayırmak gerekir. Ağız sorunu bence pek önemli değil; önemli olan sözdizimidir, deyimlerdir, söz dağarcığıdır. Şimdi yazarların söz dağarcığı halkın söz dağarcığından giderek oluşuyor. Böyle bir oluşum, böyle bir bütünleşme var.

A. BİNYAZAR — Sayın Yetkin, son bir soru yöneltmek istiyorum size. Bir dil beğenisi, dil estetiği yaratmak bugünkü romancının da önemli kaygılarından biri midir sizce?

S. K. YETKİN — Önemli kaygılarından biri olmalıdır. Çünkü genel olarak dilde olsun, roman dilinde olsun, bu musiki denen şeyi görmemezlikten gelemeyiz. Şair gibi değil elbette. Ama romancının da üslubu, arı dili, sözcüklerin uyuşumu içinde gelişirse hem okunması zevk verir, hem okundukça onun insanca duygular uyandırması bakımından büyük yararı olur.

- XI -

ÖYKÜ DİLİMİZ

- Öykü dilimiz
- «Dilimizi unutmayın!»
- Dilin yalınlığı
- Öykücüler
- Dil ve öykü
- Şiirsel dil ve öykü
- Çağdaş öykücüler

Oturuma katılan

- M. Sunullah ARISOY

ÖYKÜ DİLİMİZ

ADNAN BİNYAZAR — Asıl konuya geçmeden, gelen mektuplara bir göz atalım. İstanbul'dan mektup yazan bir dinleyicimiz günümüz yazarlarının roman ve şiirlerini okumak istediğini belirtiyor. Ayrıca bizden, kimileri, hangi yapıtları okuyabileceğini soruyor. Dinleyicimize biz, dergi ve gazetelerin kitap sayfalarına başvurmasını salık vereceğiz. Aradıklarını bu sayfalarda bulacağı kanısındayız.

Bir dinleyicimiz de Niğde'den yazıyor ve şunu soruyor: «Bir yazarımız, 'özgürlük' sözcüğünün 'hürriyet'in, 'uygarlık' sözcüğünün de 'medeniyet'-in karşılığı olmadığını ileri sürüyor. Beni aydınlatır mısınız bu konuda?» diyor. Biz, dinleyicimize, bu konuda Türkçe sözlüklere başvurmasını duyuracağız. Orada bu sözcüklerin tanımını çeşitli boyutlarıyla görecek. Türkçe düşünüş yönünden uygarlık ve özgürlük sözcüklerinin anlam yönünden daha geniş kapsamlı olduğu kanısını edinecektir.

Tokat'tan bir dinleyicimiz de Türk askerlerine neden «Mehmetçik» dendiğini soruyor. Dinleyicimizin sorusunu da şöyle karşılayabiliriz. Mehmetçik, askerlerimize, Türk toplumunun sevgi duygusuyla verdiği bir addır. Bu ad, toplumdaki asker sevgisinin bir simgesi olmuştur. Bir de, köylerimizde Mehmet adı çoktur. Bu çokluktan ötürü de, askerlerimize bu sevimli ad verilmiş olabilir.

Sayın Sunullah Arısoy, Afyonkarahisar'dan mektup yazan bir dinleyicimiz de dilin bir ulusun

yaşamındaki yerini soruyor. Bu konuda siz ne düşünürsünüz?

M. SUNULLAH ARISOY — Bildiğiniz gibi, dil, ulusun tanımında temel öğelerden biridir. Ulusu ulus yapan dildir. Bir ulusun dil bilincine varması, anadiline saygılı olması, sevgi taşıması; o ulusun kültürel yapısını da, düşünsel yapısını da oluşturur ve geliştirir. O yönden dil, ulusun hem tanımı, hem içeriği, hem oluşumu yönünden büyük etkinlik taşımaktadır.

«Dilimizi unutmayın!»

A. BİNYAZAR — Bir Fransız yazarı: «Vatanım Fransız dilidir» diyor. Bu konuyu biraz açmak ister misiniz?

M. S. ARISOY — Şimdi bir öykü aklıma geldi... Haydarpaşa Lisesinde öğrenciyken, edebiyat öğretmenimiz Mithat Sadullah Sander'in Alphonse Daudet' den çevirdiği bir öyküyü okumuştuk. Biliyorsunuz, Birinci Dünya Savaşı içerisinde Fransızların Alcasse-Loraine bölgesi Almanların eline geçiyor. Alman askerleri tam kasabaya girecekleri sırada bir öğretmen son dersini veriyor. Bu son derste çocuklara birtakım öğütlerden sonra şunu söylüyor: «Dilinizi unutmayın! Şimdi yabancı askerler girebilir bu kasabaya. Size kötülükler de edebilirler. Ama dilimize saygılı olursanız, dilinizi unutmazsanız direnciniz artar.» Çok yılın öyküsü, şimdi aklımda böyle kalmış.

Gerçekten, bu öyküde de belirtildiği gibi, bizim öğretmenimiz de bunun üzerinde özellikle durmuş, dile saygının belki de ilk bilincini aşılamıştı.

Bir ulusta, onun bireylerinde dil bilinci ne ölçüde gelişir ve oluşursa; bir toplum, diline ne oranda

sahip çıkabilirse; o ölçüde de düşünce bağımsızlığına, kültür bağımsızlığına erişebilir. Bu yönüyle de dilin büyük önem taşıdığı kanısındayım.

A. BİNYAZAR — Eayın Arısoy, bu ilginç öykü bende de bir çağrışım uyandırdı. Atatürk de devrimlerine bir bakıma Dil Devrimi ile başladı sayılabilir. Bu devrimi gerçekleştirirken, yurt bağımsızlığını kuşkusuz bir tuttu.

Bir yazarımız da: «Yazarlar» diyor, «ülkeleri nin sınırlarında nöbet tutarlar». Bu «nöbet tutma» deyiminin kuşkusuz bir anlamı var. Bu noktaya da değinebilir misiniz?

M. S. ARISOY — Bir ülkenin sanatçısı, yazarı sınırda nöbet tutan bir er gibidir. Yazarın, ozanın, sanatçının sınırı dilin, kültürün, düşüncenin sınırıdır. Bir ülkenin yazarı, ozanı, sanatçısı öz diline ne ölçüde bağlıysa, o ülkenin düşünsel bağımsızlığı da o ölçüde kurulabilir, savunulabilir. O yönden verdiğiniz örnek gerçekten haklıdır.

Kimimiz yurt sınırlarını topumuz tüfeğimizle, uçaklarımızla, savaş gemilerimizle savunuruz. Ama yazar olarak, düşünce adamı olarak dilimize saygımızla kültür bağımsızlığımızı savunuruz.

Dilin yalınlığı

A. BİNYAZAR — Şimdi asıl konumuza geçelim. Sayın Arısoy, öyküde dilin önemine değinir misiniz?

M. S. ARISOY — Batılı anlamıyla öykü ve roman türü Tanzimat edebiyatıyla ülkemize girmiştir. Ondan önce Divan edebiyatında, Halk edebiyatında çeşitli türler var ama bunlar düzyazı türü değil. Öykü, her şeyden önce anlatıma dayalı, sözcüğe dayalı bir tür. Böyle olunca da dilin önemi kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Şimdi burada bir iki örnekle dilin öyküdeki önemini belirlemek yerinde olacak sanıyorum.

Tanzimat edebiyatımızda üzerinde durabileceğimiz belli başlı üç ad sayabiliriz. Ahmet Mithat Efendi, Samipaşazade Sezaî, Nabizade Nâzım.

Tanzimattan bu yana öyküyü incelediğimiz zaman belli başlı birkaç gözlem elde ediyoruz. Birisi şu: Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatında iki kesim var. Bir, bu edebiyat akımının içine girmiş olanlar; onlar Osmanlıca yazıyor. Dışında kalanlar, yani halka yönelik olanlar, o günkü koşullar içinde yalın bir dil kullanıyorlar.

A. BİNYAZAR — Ama, gene de Osmanlıcanın...

M. S. ARISOY — Osmanlıcanın etkisi var, elbette var. Tümüyle yalın bir dil değil. O günkü koşullar içinde yalın...

Diyelim ki, Halit Ziya, Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Edebiyat-ı Cedide'nin öykü türünde önde gelen adları olarak sayılabilir. Bir de bu akımın dışında kalmış Hüseyin Rahmi var. Ahmet Hikmet'in öyküde kullandıkları dille; Hüseyin Rahmi'nin, Halit Ziya'nın öyküde kullandığı dil arasında sezilebilir, görülebilir bir ayrım vardır. Hüseyin Rahmi biraz edebiyat dışı kalmış görünerek halka daha yönelik olduğu için, o günün koşullarına göre, yalın bir dil kullanma gereğini duymuştur.

A. BİNYAZAR — Özellikle tasvir bölümlerinde, kişi çözümlemelerinde yoğun bir Osmanlıca; konuşma bölümlerinde daha bir halkça anlatım sözkonusu.

Ö y k ü c ü l e r...

M. S. ARISOY — Evet, evet. Çünkü getirdiği kahraman-

larının kimlik ve kişilikleri de başka türlü. Konuşmalarını engeller. Bunun da etkisi var.

Şimdi bakın Ahmet Hikmet'ten birkaç tümce okumak istiyorum:

«Menkıbenin kahramanı herkesin tanıdığı simadır. Elîm sergüzeştinin herkese açıklandığını görmekle o bîçâreyi vîran ve karanlık köşesinde dilhûn etmek istemiyorum. İsmini değiştirdim. Vak'a târih-i mukaddesin bize îsâl ettiği ilk insaniyet zâfını, ilk aşk fâciasını andırdığından bu ezelî ve ebedî isimleri tercih ettim» (Müftüoğlu Ahmed Hikmet, *Çağlayanlar*, İstanbul 1971, s. 155)

A. BİNYAZAR — Sanırım bugünün gençleri böyle bir anlatımdan pek bir şey anlamayacaklardır.

M. S. ARISOY — Halit Ziya Uşaklıgil, dilde sadeleşme akımına, bildiğiniz gibi önce karşı çıkmaktır. Ünlü de bir sözü vardır: «Bu dilde sadeleşmek ne demek? Bu, bir adamın ağzından dişlerini söküp atmak gibidir.» Tam söylemedim ama anlamı budur. Ama 1940'lardan sonra yalnız kendisinin değil, kendi kuşağının dilde yaptığı yanlışlığı alabildiğine belirliyor. Dilde süsü, Osmanlıcanın tantanalı anlatımını kullanmayı bir «maraz hadisesi» olarak tanımlıyor. Sonra şöyle sürdürüyor görüşünü; «Bu maraz hadisesini refiklerimin affedeceklerine, hatta benimle beraber itiraf eyleyeceklerine kanaatle söyleyeceğim: Ziynet ve Sanat iptilasıydı.» Gençler için söyleyim: «Arkadaşlar da bana katılacaklardır. Benimle birlikte açıklayacaklardır, bu süs ve sanat alışkanlığıydı.»

Yine Halit Ziya'ya kulak verelim: «Bu iptila, nazımda olsun nesirde olsun; yazıları fazla yüklü, sonradan bulunmuş, bir tabiri kabul edersek, ağdalı

bir hale getiriyordu. Öyle ki, o tarihten uzaklaştıkça, hele bugün ben bizzat bunları tekrar okurken sinirlenmekten halim kalmıyor.»

İster romanı, ister öyküyü ele alalım. Zaten ikisini kesin çizgiyle ayırmak zor. Dilde özleşme akımına karşı çıkmış Halit Ziya Uşaklıgil, sonradan oluşum içinde öyle bir bilince varmış ki, kendi yazdıklarını okurken sinirleniyor. Uşaklıgil'in kendi kendine vardığı bu yargı, sorunu sanıyorum kesinlikle çözüme ulaşıyor.

Dil ve öykü

A. BİNYAZAR — Acaba öykülerin hemen her dönemde canlı kalmamasında, bu dil tutumunun etkisi var mıdır sizce?

M. S. ARISOY — Büyük önemi, büyük etkisi vardır. Çünkü, anlaşılır bir dil kullanmadıkça, bir yazarın gelecek kuşaklara kalma şansı, yaratılan ürünün yaşaması, geçerliği yitiyor.

Şimdi bakınız «Ulusal Edebiyat» akımından, «Türkçeleşme akımı»nın öncülerinden birkaç ad sayalım. Ömer Seyfettin başta olmak üzere, Halide Edip, Yakup Kadri, Refik Halit, Ercüment Ekrem, Reşat Nuri, Peyami Safa, Memduh Şevket Esendal, Halikarnas Balıkçısı, Abdülhak Şinasi Hisar, Mahmut Yesari... Bunlardan bakın, Ömer Seyfettin'in diliyle Memduh Şevket Esendal'ın dili; Fahri Celâlettin'in diliyle Abdülhak Şinasi Hisar'ın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Halide Edip Adıvar'ın dili arasında büyük ayrım var.

A. BİNYAZAR — Öyleyse burada belirlemek istediğiniz çok önemli bir nokta var. Bir, edebiyat akımlarını sürdüren, o akımları benimseyen yazarların getir-

diği dil anlayışı var; bir de bu akımların dışında, kendi başlarına dillerini ve üsluplarını kuran yazarlarımız var.

M. S. ARISOY — Elbette. Örneğin, Abdülhak Şinasi Hisar edebiyatımızda yeri ve önemi olan bir yazarımızdır. Ama toplumdan öylesine uzaktır, öylesine içine dönüktür; dahası Osmanlı yaşama koşullarının beğenisi içindedir ki, onun kullandığı dil, onun kurduğu öykü başka türlü olamaz. Ama, Memduh Şevket Esedal'a bakınız. Esendal edebiyat akımlarının hiçbirine girmemiştir. Dahası, yazdığı öykülere, romanlara, yaşadığı sürece kendi adını koymaktan bile sakınmıştır. Değişik adlarla yazmıştır. Ama 1917, 1918, 1920'lerde yazdığı öykülerin dili bugün bile pırıl pırıldır. Çok az sözcüğünü değiştirmek zorunda kalırsınız. Ya da o sözcükler bugün bile yaşadığı için, genç kuşak anlamakta güçlük çekmez.

Halikarnas Balıkçısı... O da akımlar dışında kalmış bir yazardır. Ama öykülerindeki o şiirsel güç, anlatımındaki güç de, gelecek kuşakların rahatlıkla anlamasını sağlayacaktır.

Şiirsel dil ve öykü

A. BİNYAZAR — Şiirsel dediniz, burada bir noktaya değinmek istiyorum. Acaba dil öyküde biraz daha şiirselleşiyor mu? Çünkü daha yoğun bir yapısı var öykünün. Bu konuya da değinir misiniz?

M. S. ARISOY — Öykücülerin özelliklerine göre biçimleniyor bu. Diyelim ki çağdaş edebiyatımızın en büyük ustalarından biri olan Sait Faik'in öykülerinin dili, şiirseldir. Olaya bir ozan gözüyle bakınca elbette anlatım da yoğun ve şiirsel oluyor.

A. BİNYAZAR — Sayın Arısoy, yeri gelmişken buna Sait Faik'ten bir örnek verir misiniz?

M. S. ARISOY — Bir küçük örnek sunayım. «Kaşıkadası'nda» adlı bir öyküsü. Bunda hem yalınlık, hem de sanıyorum şiirsel yoğunluk birlikte görülebilecektir.

«Sandalın başında Mücahit oturmuştu. İki küçük, küreklerde idi. Ben, sandalda başım döndüğü için, tâ dibe çömelmiştim. Denizi göremiyordum. Yalnız çok aydınlık gökyüzünün bir akarsu gibi kaydığını görüyordum. Odisya Rumca bir şarkı söylüyordu. Yakup yarı beline kadar çıplak, Ordisya'yı dinler gibiydi. Zaman zaman mavi gözlerinde seri bir ay aydınlığı parlıyordu. Yanımda ismini bilmediğim bir çocuk oturmuştu. Ufak, minyatür bir yüzü ve vücudu vardı. Her tarafı ufaktı: Elleri, kulağı, gözü. Ona «Sultan Hamit Cücesi» derdik.

Kaşıkadası'na geçiyorduk. Hepimizin içinde bir Robenson havası esiyordu: gemi batmıştı. Bir sal parçasının üstündeydik. Hâli bir adaya çıkacaktık. Bir kulübe yapacaktık...

Bu güzel hayalleri bozmamak, herkes, kendi Robenson'luğunu paylaşmamak için konuşmuyordu. Çünkü yedi kişinin yedisi de Robenson'du (Sait Faik, *Şehmerdan-Lüzumsuz Adam*, Ankara 1970, s. 24, [Bütün Eserleri. 2]).

Görüldüğü gibi burada büyük bir şiirsellik, büyük bir yoğunluk var. Bu, Sait Faik'in ozanlığından gelen bir güçtür. Çünkü, Sait Faik olaylara, kişilere, doğaya hep bir ozan gözüyle bakmıştır. Öyle olunca da öyküsünü ozan yanıyla kurmuştur.

A BİNYAZAR — Sayın Arısoy, şiirsel olmamakla birlikte ilgi çekici iki öykücü de Ömer Seyfettin'le Mem-

duh Şevket Esendal. İçtenliği doğal bir dille sağlaması yönünden Esendal'ın önemi büyük. Ondan da küçük bir örnek verir misiniz?

M. S. ARISOY — Çalışayım efendim...

«Ağustos. Cuma günü. Sicil Müdürü Cavit Bey, yemekten sonda minderin üstüne uzanmış uyumak istiyor. Ama, karasinekler rahat bırakmıyorlar. Köylülerin, duvar diplerine uzanıp, yüzlerine birer mendil örterek mışıl mışıl uyudukları gözlerinin önüne geldi. İmrendi. Uzandı, sandalya üzerinde duran ceketinin cebinden beyaz keten mendilini alıp yüzüne örttü, sıkıntılı olmasına aldırmayarak uyku gelecek diye bekledi. Bu arada bu ilkin çocukların mektep taksitleri için gönderdiği paranın makbuzunu nereye koyduğunu düşündü. Sonra, karısının «para yetiştiremiyorum» diye sızlanmasını hatırladı. «Ben burada aç duracak değilim ya!» dedi. Maaşlara zam yapılacak diyorlardı... Müsteşar'ın, kendisini sevdiğini düşünüp, sevindi. Yanlışlıkla işten el çektirilen bir memuru Cavit Beyin bir sözü ile Müsteşar hemen eski işine göndermişti. Ya böyle olmayıp da Müsteşar dayatsaydı. Bu zavallı adam sefil olurdu. Sonra onun han köşelerinde nasıl sürüneceğini, nasıl borçlanacağını, kılığının nasıl bozulacağını, tıraşının nasıl uzayacağını, kılığının nasıl bozulacağını, tıraşının nasıl uzayacağını birer birer gözünün önüne getirdi. Acıdı. «Ya, Müsteşar kabul etmese idi?» diye düşündü. O zaman sanki Müsteşar dayatmış gibi kızdı. Kendi kendine sordu: «Ne yapardım?» Hemen ceketinin göğsünü ilikledi, arkadaşına «-Ver şu kâğıdı!» dedi, kâğıtları aldı, doğru Müsteşar'ın yanına. Müsteşar, masasının başında kâğıt okuyordu, başını kaldırdı, her gün sorduğu gibi: «-Hayrola Müdür Bey?» diye

sordu. «-Efendim, dedi, açıkta kalan filan efendi için 'olmaz' buyurmuşunuz... Bu da reva mı, efendim? Bu zavallı nereye gidip derdini anlatsın? Bu bizim yanlışımız yüzünden işten el çektirilmiş. Kendisinin bir günahı var mı?» (M.Ş.E. «Mendil Altında», Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, Ankara 1970, s. 336-337).

Bakınız bu 1917-1920'lerde yazılmıştır. Aradan yarım yüzyılı aşan bir zaman geçmiştir. Ne konu yönünden güncelliğini yitirmiş, ne dil yönünden yaşarlığını yitirmiş. Sanıyorum, bir yazar için az bulunur bir mutluluktur, bu.

Çağdaş öykücüler

A. BİNYAZAR — Sayın Arısoy, son olarak bir özel sorum olacak. Siz bir öykü antolijisi hazırladınız. Acaba bu yazarları seçerken, dil tutumları büyük ölçüde etkili oldu mu?

M. S. ARISOY — Elbette, bundan hiç kuşkunuz olmasın. Ayrıca, bunda güçlüğe uğradım da diyemem. Çünkü çağdaş Türk edebiyatı ile ilgiliydi. Çağdaş edebiyatımızda bugün artık tartışabilecek eski bir dil kullanan öykücümüz yok. Şimdi çağdaş öykücülüğümüzde Oktay Akbal gibi, Kemal Bilbaşar gibi, Orhan Kemal gibi, Kemal Tahir gibi, Fakir Baykurt gibi, Aziz Nesin gibi ustalar var. Ustaları bir yana, şimdi Füruzan var, Erdal Öz var, Bekir Yıldız, Tarık Dursun, Osman Şahin var. Bunların öykülerinin dil yönünden bir eleştirisini yapma olanağımız yok. Olsa olsa onların kurmak istedikleri dilin tadına varmağa çalışıyoruz. Öykülerinde yapısal değerleri göz önünde tutuyoruz.

A. BİNYAZAR — Sayın Arısoy, son dedim ama bir soru daha sormak istiyorum. Bugün halk dili, öykü di-

lini büyük oranda beslemeğe başladı. Sanıyorum ki eskiye göre öykü daha çok okunuyor bu sıralarda. Acaba bu halk dilinin, öykü dilini beslemesinin etkisi var mıdır bunda?

M. S. ARISOY — Efendim, elbette var. Bugünün yazarı, kendisini halkın dışında, halkın üstünde görmüyor. Halkın öyküsünü yazma savaşımına giren bir yazarın, halk dilinin dışında bir dille öykü kurma olanakları yoktur. Böyle olunca, anadilimiz elbette öykümüzü de, romanımızı da, şiirimizi de besleyecektir. Kaynağımız halk olunca, halkın dili de bütün edebiyat ürünlerinde, kendisini olanca ağırlığı, olanca etkinliğiyle duyacaktır.

- XII -

TİYATRO DİLİMİZ

- Tiyatro dilinin özellikleri
- Halk ve tiyatro dili
- Dil değişmesi

Oturuma katılanlar

- Dinçer SÜMER
- Prof. Dr. Sevda ŞENER
- Prof. Dr. Bedrettin TUNCEL

TİYATRO DİLİNİN ÖZELLİKLERİ

ADNAN BİNYAZAR — Tiyatro dilinin önemini nasıl belirleyebilirsiniz, Sayın Tuncel?

BEDRETTİN TUNCEL — O işi yapmağa çalışmadan önce, doğrusu sizleri kutlamak istiyorum. Çünkü bu «Dilimiz» programında sanıyorum ki tiyatro dili çok önemli bir konu. Yanılmıyorsam şimdiye kadar üzerinde yeterince durulmamış bir konu.

Tiyatroda dil kitaplıklardadır. Bence tiyatronun dili o kadar güzel olmalıdır ki, kitaplıklarda onu bulmalıyız. Bu yüzden Shakespeare kitaplıktadır, Sophocles kitaplıktadır. Hatta şu son yarım yüzyılın değerli bazı yabancı ve yerli oyun yazarları kitaplıklardadır. Tiyatrodaki dil, her zaman söylenir, konuşma dilidir. Bir fotoğraf, gerçeği nasıl olduğu gibi yansıtırsa, tiyatro dilinin de gerçeği öyle yansıtacağı sanılır. Oysa tiyatro dili, kendi kendine yeten bir yaratma ürünüdür.

SEVDA ŞENER — Konuya bir başka açıdan yaklaşmak istiyorum. Tiyatro dilinin bir özelliği var bence. Tyatroda anlatım, öyküden de, romandan da, şiirden de çok ayrı. Tiyatro çetin anların dilini getiriyor. Bir sorunla karşılaşan insanın tepkisini, tavrını, duygusunu anlatan yoğun bir dil olmak zorunda. Onun için tiyatro dilini yapanlar, yazarlar, bu konuda titiz olması gereken kişiler. Hem seyirciyi, oyun kişisine yaklaştıran bir doğallık içinde görünmek; hem de bu doğallığı zaman zaman aşarak, seyirciyi kendi yerine koymak... Ya-

zar, bunu dille yapmak zorunda; yalnızca hareketle değil. Dilin burada iki anlamı var: Heyecanla ilgili ve düşünsel olarak, diye özetleyeceğim.

A. BİNYAZAR — Verdiğiniz karşılıkları bir soruyla daha açmak istiyorum. Örneğin, bugünün seyircisini etkilemek, tiyatroya ısındırmak için genel dil tutumunun nasıl olması gerekir? Nasıl bir yol öneriyorsunuz?

S. ŞENER — Doğal görünüşü içinde özenli bir dil öneriyorum. Türkçenin bir özelliği var... Sözcük öbekleri birleşiyorlar, kendine özgü bir uyum kuruyorlar. Bunu halk kendi kendine yapıyor zaten. Kent halkı olsun, köy halkı olsun, sözcükleri kullanırken, bunları yan yana getirirken şiirsel diyebileceğimiz bir uyum kuruyor.

A. BİNYAZAR — Bunu örnekleyebilir misiniz?

S. ŞENER — Örneğin, Güngör Dilmen'in *Kurban*'ından bir dize alayım:

«Üzerine kuma gelen ne ilk, ne de son kadınsın sen.»

Bu, günlük konuşma içinde rahatlıkla söyleyebileceğimiz bir öbek sözcük. Bunu, dilin kendi şiirselliği doğrultusunda yazar almış, kendi nazım diline oturtmuş.

A. BİNYAZAR — Bu yönden insanımızın duygululuğu ile bu şiirsel dil arasında bir bağıntı kurabilir miyiz?

S. ŞENER — İnsanımızı temelde duygulu kabul ediyorsak, bu duygululuğun niteliğini belirlemek gerek. Bunu, sanata açık bir duyarlık sayıyorsak, böyle bir bağıntı kurabiliriz.

A. BİNYAZAR — Şiirimizi çok geliştirmiş bir ulusuz. Belki dünya ölçülerini aşacak düzeyde şiirimiz var.

Bir Yunus Emre, bir Karacaoğlan bir rastlantı değil.

B. TUNCEL — Şiir olmayan yerde, diyalog olmaz.

S. ŞENER — Yalnız şunu belirtmek istiyorum. Bu, yapay bir özenle oluşmuyor; günlük konuşma doğallığı içinde o kendine özgü uyumu bulmak ve oyunda sonuna dek yararlanmak. Bir özen göstermek gerekir dile.

Halk ve tiyatro dili

A. BİNYAZAR — Halk şiirimizin özgünlüğünü, gerçekçiliği de kuşkusuz bu değindiğiniz noktadan geliyor. Sayın Bedrettin Tuncel, nasıl bir dil tiyatro ile halk arasındaki kaynaşmayı sağlar?

B. TUNCEL — Tiyatro ile halk arasında dil yönünden nasıl bir köprü kurabiliriz? Oldukça açıktır. Bunun cevabı, halkın kullandığı dili kullanmakla kurabiliriz. Daha doğrusu, ne konuşma dili ne yazı dilindeki deyimlerden yararlanmadan, ortak dil dediğimiz, içinde alışılmamış sözcükler olmayan, herkesin anlayabileceği bir dil kulanılırsa; oyun yazarı bu dil içinde yeni bir yaratma sağlayabilirse, halkı ilgilendirmek için sanıyorum ki tek yol bu.

A. BİNYAZAR — Sayın Dinçer Sümer, oyuncu, yazar olarak, halkla tiyatro arasındaki kaynaşmayı sağlamak, Sayın Tuncel'in deyimiyle köprüler kurabilmek için nasıl bir dil tutumu gereklidir?

DİNÇER SÜMER — Bence iki türlü seyirci var. Biri, büyük kentlerde görülebilen, tiyatroya belirli aralıklarla, düzenli gidebilen, tiyatronun ne olduğunu bilen seyircilerdir. Öteki tür seyirci, tiyatroya belki ömründe ilk kez, belki ikinci ya da üçüncü kez gidenlerdir.

Ülkemizin bir eğitim savaşımı içinde olduğu ortada. Burada tiyatronun gereğini söyleyecek değilim; bu açık. Yeryüzünün her köşesinde tiyatronun önemi, etkisi belli. Ama bizde seyircilerin ayrı nitelik taşıması, özellikle ikinci tür diye anlattığım seyircinin göz önünde bulundurulması gerekir. Türkçemizin içinde bulunduğu bir savaşım var. Elbette dilimiz arı, duru olacaktır. Bir tiyatro işçisi olarak, gözlemim şu: Tiyatromuz, yazarı, oyuncusu, sahneye koyucusuyla önce anlaşılır olmalıdır.

Oyunun bir başka özelliği daha var. Bir roman, bir öykü, bir denemeyi elimize alınca, anlamadığımız yer olursa, geriye döner bir daha okur, anlayabiliriz. Ama tiyatroda seyirci için bu olanak yok. İşte bu yüzden seyirciye ne anlatmak istiyorsak açık seçik olması gereklidir.

A. BİNYAZAR — Sayın Şener, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

S. ŞENER — Sanırım açık seçiklikte birleşiyoruz. Ama bu açık seçikliğin bir başka koşulu da var. Açık seçik olmak demek, sıradan olmak demek midir?

D. SÜMER — İzin verirseniz şöyle söylemek istiyorum. Az önce siz, beğendiğiniz bir yazarın bir oyunundan bir dize okudunuz. Ben de bu beğeniyi paylaşıyorum. Elbette yazarın kendine özgü bir deyişi, bir ustalığı, belki bir ozanlığı olacaktır. Bunların tümüne katılırım. Ama elimize öyle oyunlar geldiği olmuştur ki, yazarın bambaşka söylemek, renk renk söylemek hevesinden ötürü, bırakınız seyirciyi, biz oyuncular bile yorumlamakta zorluk çekmişizdir. Bunu bir tehlike olarak gösteriyorum. Yoksa açık seçik olacağım diye, sıradan, tekdüze, sıkıcı olmamak gerekir.

A. BİNYAZAR — Az önceki sorumu biraz daha açmak istiyorum. Oyun yazarı hep halk ne istiyor diye mi düşünmelidir? Somutlaştırmak için örnek vereyim. Bugün kimi oyunlarda dil yönünden öykünmeci (taklidî) bir tutum var. Belli bir bölgenin ağzını kullanmakla daha etkili olunduğu sanılıyor. Sayın Tuncel bu konuda ne düşünüyorsunuz?

B. TUNCEL — Tiyatroda yerel ağızlar, yerel biçimler kullanmak, bu yolda sürekli direnmek, oyun yazarı için en belirgin güçsüzlüktür. Bir oyunun en çürük yanlarından birisi budur. Onun için has oyun yazarı böyle yapmacık yollara başvurmamalıdır.

Buradan, önemli saydığım bir noktaya gelmek istiyorum. Türk Dilinin bugünü ve geleceği içinde oyun yazarının yeri, önemi çok büyüktür. Dilimizi aşağı yukarı her on yılda bir büyük değişiklikler içinde görüyoruz. Bir oyun yazarı, dünyanın hiçbir yerinde böylesine değişken bir ortam içinde kalmamıştır. Moliére'in üç yüz yıl önce *Kadınlar Mektebi*'ni yazdığı zaman kullandığı dili, bugün bir Fransız çocuğu anlayabiliyor. Yalnız oyun yazarımız değil, romancımız, öykücümüz, bütün yazarlarımızın dil yönünden başları dertte olmasaydı, şimdiye kadar edebiyatımız çok daha gelişmiş olacaktı. Dil bir anlatım aracıdır. Bu aracı bugünün isterlerine uydurduğumuz ölçüde, halkla oyun yazarı arasında bir bağ kurulabilir. Bu bahtsızlığı belirttikten sonra, son elli yıl içindeki oyun yazarlarımızın, doğrusunu isterseniz yiğitçe davrandıklarını, oyunlarında Türk dilinin gelişmesi bakımından çok yararlı bir iş gördüklerini burada belirtmek isterim.

Dil değişmesi

A. BİNYAZAR — Sayın Şener, Sayın Tuncel dilimizde büyük değişiklikler olduğuna değindiler. Yazarlarımızın dili işlemleri yönünden tiyatro dilimizin ne gibi değişiklikler gösterdiğini örneklerle belirleyebilir misiniz?

S. ŞENER — Bu konuda doyurucu örneklerin başında sanıyorum Musahipzâde Celâl geliyor. Çünkü kendisi hem Osmanlıcayı hem de yalın Türkçeyi yan yana kullanarak, bir bakıma dildeki gelişmenin kültürel gelişmeye olan koşutluğunu ortaya koymuş.

Bir Osmanlıca tavrıyla, Osmanlı düşüncesiyle, halk dili, halk tavrı yan yana. Bir örnekle başlıyalım:

İRFAN — Vay burada ne işin var?

DİLÂVER — Büyük Efendiyi arıyorum.

İRFAN — Terbiyesiz... Büyük Efendiyi Dilâram'ın ağzında mı arıyorsun? Efendi babam selâmlıkta elâlemin davasına bakıyor, Dilâram'ın ağzında cırıt atmıyor.

DİLÂVER — Efendim.. şey..

İRFAN — Sus yalancı, sus... kazık kadar herif oldun. Haremde işin ne... Efendi babama söylersem falakada tabanını patlatır.

DİLÂVER — Aman efendim... bilmeyerek bir kusur ettim... affedin.

DİLÂRAM — Aman efendim affedin... ben ipekleri toplarken bilmeyerek geliverdi. Kuzum affedin...

İRFAN — Seni, seni seni.. ben şimdi gelivermeseydim kim bilir ne haltlar edecektiniz...

DİLÂRAM — A.. a.. Rabbim kuru iftiradan saklasın... günahımıza girmeyin...
DİLÂVER — Bizden öyle şey umar mısınız?
İRFAN — Sus.. bereket versin ki çabuk yetiştim...
DİLÂRAM — Ah efendim... Dilâver'le ikimiz küçükten beri beraber büyüdük, kapı yoldaşı değil miyiz?.. İçimizde bir fenalık olmadıktan sonra...
İRFAN — Ben öyle şey tanımam... işitiyor musunuz.. bugünden itibaren konuşmayacaksınız. Bir daha görmeyeyim, efendibabama söylerim...
DİLÂRAM — Kapı yoldaşıyız.. konuşup sevişiyoruz..
İRFAN — Hüt.. memnu.. bugünden itibaren memnu diyorum.

(İstanbul Efendisi)

S. ŞENER — Görüyorsunuz. burada halk konuşması ile Osmanlıca sözcüklerin geçtiği bir dönem yansıyor.

İsterseniz hemen Ahmet Kutsi Tecer'e geçelim. Daha özenli bir İstanbul Türkçesini çok iyi kullanan; dilin hem duygu, hem düşünsel özelliğini en iyi işleyen yazarlarımızdan bir örnek olsun. *Köşebaşı*nın sevimli bir tipi bekçiyi sunalım:

BEKÇİ — Bu gecede bir uğur var inşallah! Marangozun sevincini görmeli oğlan doğdu deye. Çocuklar oldu beş. Onu düşünmüyor da!.. En büyüğü daha on dördünde. Allah adama kuvvet verirse rızkını taştan çıkarır. (Uzaktan alaturka bir çalgı sesi duyulur. Derinden kahkahalar.) İşi uzattılar. Gecenin bu vakti, daha dağılmadılar. Şimdiki düğünlere aklım ermiyor. Zerde yerine rakı, şarap... Bekçi ba-

baya buyur ederler şarabı, mezeyi... Töbe! Ne ondan, ne ondan!.. Kadın da zorlu kadın ha! Erkek gibi. Mahallenin Saffet Hanımı. Bir başına o kadar kalabalığa çeviriyor... (Bir düdük sesi duyulur. Bekçi de karşılık verir.) Bu gece düğün deye devriyeler burda. Komiser de davetlidir ya, düğüne... Bir de Macit Beyi düşün. Bu dünya böyle.

S. ŞENER — Görüyorsunuz, doğalllığı içinde özenli bir dil. Bu özeni biraz daha artıran, anlama etkinlik ve yoğunluk kazandıran bir yazarımızdan örnek alalım. Güngör Dilmen Kalyoncu'nun *Kurban*'ından:

ZEHRA

Birden ihtiyarlığımı özledim.
İhtiyarlık kuytu gölgeler olmalı.
Büyü tutmadı nar çiçeği gelinliğim
bizi ilk geceye götürmedi, üşüyüp kaldık.
Şimdi öyle bir ot, kök olsa
beni bu yaşımdan kurtarsa.
Ne zor eşiklerde durmak.

S. ŞENER — Tiyatro dilinde Haldun Taner'in ilginç denemeleri var. O, özel olarak geleneksel Türk tiyatromuzun konuşma açmazlarını çağdaş tiyatroya getirmek; böylece çağdaş, ulusal bir bileşime varmak istiyor. Bir örnek de ondan alırsak, bu eğilime bir açıklık kazandırmış olacağız. *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*'ndan bir bölüm:

İŞVEBAZ — İbiş şimdi sana bir şey soracağım.
İBİŞ — Sor bakalım.
İŞVEBAZ — Benim yemek yediğim yerde yer misin?
İBİŞ — Yerim.

İŞVEBAZ — Benim oturduğum yerde oturur musun?

İBİŞ — Otururum.

İŞVEBAZ — Yattığım yerde yatar mısın?

İBİŞ — Yatarım.

İŞVEBAZ — Öl dediğim yerde ölür müsün?

İBİŞ — (Kel başını kaşır.) Oraya gelince düşünürüz.

İŞVEBAZ — Neden?

İBİŞ — Daha Azrail'e borcum yok da ondan.

İŞVEBAZ — Şimdi, hanımın tutulduğu o güzel delikanlıya bir name yazacağız. Al kalemi eline.

İBİŞ — Yaz başına geleni.

İŞVEBAZ — Sen hiç hayatında kalem oynattın mı?

İBİŞ — Oynatmaz olur muyum. Hokkaya göbek bile attırdım.

İŞVEBAZ — Yani mürekkep yaladın mı?

İBİŞ — Mürekkep yaladım, isal oldum.

İŞVEBAZ — Yok canım o değil, yani yazman var mı?

İBİŞ — Yazmam da var, mendilim de var.

İŞVEBAZ — Hay Allah, o değil yahu, yani okur musun?

İBİŞ — Okurum.

İŞVEBAZ — Nasıl okursun?

İBİŞ — Silsilesinden okurum. Sen ne diyorsun be! Ben avukat yanında çalıştım.

İŞVEBAZ — Kâtip mi idin?

İBİŞ — Hayır, hayvanlara bakardım, seyistim.

A. BİNYAZAR — Burada daha çok Karagöz'den, Ortaoyunu'ndan etkilenme söz konusu. Ulusal yorum dediğiniz de bu sanıyorum.

S. ŞENER — Evet evet. Haldun Taner'in, bu geleneksel tiyatrodan yararlanma girişiminin yanı sıra Sabahattin Kudret Aksal gibi, Turgüt Özakman, Necati Cumalı, Oktay Rifat gibi yazarlarımız da özenli bir deyişe varmağa çalışıyorlar. Özellikle yeni sözcükleri yadırgatmadan kullanıyorlar.

D. SÜMER — İsterseniz buraya gelmişken Melih Cevdet Anday'ın *Ölüler Konuşmak İster* adlı oyunundan bir bölüm getireyim:

CENAZE MEMURU — (Ayağını yere vurur, yolcuların dikkatini çektikten sonra başlar konuşmağa) Ölmeden önce zayıflamağa bakın sayın yolcular! Mezarlık şişmanlar yüzünden hızla doluyor. Beş zayıf ölünün gömüleceği yere, iki yada üç şişman gömülüyor çünkü. İş bununla da bitmiyor, bir mezar bekçisi, diyelim ortalama iki bin ölünün gömülü bulunduğu alana baksa, ölüler, şişmanladıkça bu sayı, sözgelişi, bin beş yüze, bine kadar düşüyor. Demek mezar bekçilerini çoğaltmak gerekiyor. Dahası var, ölüleri suluyoruz, değil mi? Üç zayıf ölüye yetecek suyu bir şişman ölü tüketiyor. Bitmedi sevgili dinleyenlerim. Bu gidişle mezarlık sıkıntısı insanların başına büyük dertler açacaktır.

A. BİNYAZAR — Sayın Sevda Şener, Sayın Dinçer Sümer... Dilimizin gelişimini birtakım yazarlarımızdan örneklerle gördük. Sanıyorum Sayın Bedrettin Tuncel de bu gelişimi başka örneklerle gösterecektir.

B. TUNCEL — Önemli gördüğüm birkaç noktaya dokunmak istiyorum. Günümüz yazarlarının ünlü oyunlarından verilen örnekleri dinledik. Başlangıçta sordunuz bana. Nasıl bir tiyatro dili diye. İşte bu parçalar, nasıl bir tiyatro dilimiz olması gerektiğini

çok açık bir biçimde gösteriyor. Yani canlı, yalın, doğal, şiir payı olan, düş payı olan, gerçeğe uygun düşen bir oyun diline saygı duyduğumuz ortada..

Ama biz nerden bu dile geldik?.. Biliyorsunuz Namık Kemal'in, bizim tiyatromuzun gelişmesinde büyük payı var. Namık Kemal, oyunlarını yazdığı dönemde, kuşkusuz, dilimizi en iyi kullananlardan biriydi. O dönemde. Sonra Darülbedayi dönemine gelyoruz. O dönemde adı sık sık duyulan Şahabettin Süleyman var. Bu dil oralardan gelmiş.

Az önce burada, yerinde bir anışla, Sevda Şener, Kutsi'ciğimizin *Köşebaşı*'na değindi. 1947'de nasıl hazırlandığını, nasıl oynandığını adım adım izlemiş olduğum o oyundan birkaç cümle okumak istiyorum. Bakınız dil ne duruma gelmiş. Dil, yalnız sözcüklerin yalınlığı ile kendini göstermez. Dil, yazarını, o sözcüklere yüklediği anlamla karşımıza çıkarır. O zaman yeni bir yaratma olur.

Biliyorsunuz, oyunun başında bekçi konuşur; son sözleri şöyledir bekçinin:

BEKÇİ — Kimi gelir, kimi gider. Kimi konur, kimi göçer. İşte böyledir bu mahalleler... Dünkü çocuklar kocaman adam olurlar. Eskiler gider, yeniler gelir. Didiş didiş, yine bu dünya. Değişen ne sanki? Yirmi yıldır bekçilik ederim: yine o mahalle, yine o mahalle... Şöyle bir dolanmalı.

İşte bu dil, bence Türkçenin erişebileceği doruktur. Türkçe dünyanın en güzel dillerinden biridir. Hele iyi kullanınca!..

- XIII -

DİL SORUNLARI

●

GENEL DEĞERLENDİRME

- Dil sorunları
- Yeni sözcükler - eski sözcükler
- Film sözleri, firma adları
- Yer adları
- Yanlış kullanımlar
- Batı ve Doğu kökenli sözcükler
- *-sel, -sal* sorunu
- Değerlendirme

Oturuma katılanlar

- Ömer Asım AKSOY
- Emin ÖZDEMİR

DİL SORUNLARI VE GENEL DEĞERLENDİRME

ADNAN BİNYAZAR — Elimizde sayısız mektup var programla ilgili. Sayın konuklarımızla birlikte bu mektupların bir bölüğünü yanıtlamaya çalışacağız. Ayrıca, «Dilimiz» programının da genel bir değerlendirmesini yapacağız.

SORU : *«Mahkemelerde yargıçlarımızın, avukatlarımızın kullandıkları sözcüklerin söylenişi çok zor. Hem de bu sözcüklerin anlamını kavrayamıyoruz.»*

ÖMER ASIM ARSOY — Mahkemelerimizde kimi yargıçların, avukatların eski, ağdalı hukuk dilini kullandıkları doğrudur. Ama bunun yanında birçok yargıcımızın, sözgelişi, Yargıtay'ın, Anayasa Mahkemesinin kararlarında arı Türkçe kullandıkları da bir gerçektir.

Aslında Anayasamız, kendi diliyle yargıçlara ve yasalara yol göstermiştir. Bizim eski Teşkilâtı-ı Esasiye Kanunu'nun dili % 25 Türkçedir. Ama Anayasamızın dili % 70 Türkçedir. Eski hukuk dilini kullananların da zamanla öz Türkçeye geleceklerine inanıyorum.

A. BİNYAZAR — Sayın Aksoy, sanıyorum TDK'nın birtakım çalışmaları var bu alanda. Bu konuda da aydınlatır mısınız bizi?

Ö. A. AKSOY — TDK, Anayasa'nın bir sözlüğünü yaptı. Anayasa'da geçen yeni hukuk terimlerini, sözcüklerini Türkçe ve Osmanlıcalarıyla karşılaştırarak yayımladı. Ayrıca 1961'den bu yana çıkarılmış yasalarda geçen öz Türkçe hukuk terimlerini kaynaklarıyla birlikte sözlük yaptı. Bundan birkaç

yıl önce Sayın H. V. Velidedeoğlu'nun büyük çabası ile «Medenî Kanun» ve «Borçlar Kanunu» Türkleştirildi, TDK'ca yayımlandı.

Yeni sözcükler - eski sözcükler

SORU : «Halkın anlayamayacağı ne asıllı olursa olsun sözcük ve yoğun terkiplerin kullanılmasına ve halkın bu yolla uyutulmasına biz de karşıyız. Ancak:

1. Programlarınızda «yanıtlamak», «gereksinmek», «esinlenmek». «yinelemek», «saptamak» vb. gibi, özellikle kullandığınız sözcükleri, uyduranlardan başka, halktan kaç kişi anlıyor?

2. «Devlet», «cumhuriyet», «hükümet», «millet», «meclis», «halk», «hak», «tarih» vb. sözcükler, bilirsiniz, Arapça asıllı. Dilimizin yalınlaşmasını istediğinize göre, bu gibi sözcükleri siz niye kullanıyorsunuz?»

EMİN ÖZDEMİR — Önce şunu belirteyim. Halkın yeni bir sözcüğü anlayıp anlamadığı konusunda somut bir deneme var mıdır? Bir soruşturma yapılmış mıdır? Acaba gerçekten bu sayın dinleyicimizin sorduğu gibi halkımız anlıyor mu, anlamıyor mu? Bu konuda bir araştırma var mıdır bugün?

Bir de şu var. Yeni bir sözcük ortaya çıktığı zaman, başlangıçta yadırganır. Ancak halkımız bu sözcüğü duya duya, göre göre alışkanlık kazanır.

Dilimizi arılaştırma, yabancı öğelerden arıtma ulusal bir görevdir.

İkincisi, yerinde bir soru. Dilimizi yabancı öğelerden arıtma, yüzde yüz katıksız bir dil yaratma anlamına gelmez. Bu tür sözcükler için de birtakım denemeler yapılmıştır. Ama bu demek midir, yarın bunların yerine yenileri bulunmayacaktır?.. Yeni bir sözcük ortaya atıldığı zaman bir sınavdan ge-

çiyor. Bu sözcük eğer halkın dil duyarlığınca, dil beğenisince benimsenirse yerleşiyor.

Bu yabancı öğeleri kullanıyoruz ama yarın belki bunların yerine yenilerini bulacağız.

Film sözleri, firma adları

SORU : «Yabancı filmler Türkiye'de, özellikle büyük kentlerde, neden Türkçeleştirilmeden oynatılmaktadır? Bu bir teknik sorun mudur? Yoksa dil sorunu mudur? Sözgelişi Fransızlar; İngilizce sözlü, Fransızca yazılı filmler seyretmekte midirler?»

Ö. A. AKSOY — Dinleyicimizin bu eleştirisi çok yerinde, haklı, biz de ona katılırız. Dileriz ki bu işle uğraşanlar da aynı görüşe gelsinler; yabancısı yerine, dilimize iyi çevrilmiş olanlara yer versinler.

SORU : «Firma ve türlü gereçlerin yabancı sözcüklerle adlandırılmasının gereği nedir?»

Ö. A. AKSOY — Gereği değil, zararı var! Türk Dil Kurumu, hükümete de, belediyelere de bu konuyu yazı ile bildirdi. Ayrıca yayınlarla da duyurduk. Türkçemizin güzel adları dururken, işyeri adlarını yabancı sözcük sergeni durumuna getirmek çok yakışıksız olmakta. İlgililerin bu konuya titizlik göstermelerini dileriz.

Yer adları

SORU : «Ülkemizde özellikle Yunan yer adları çoktur. Daha çok Karadeniz bölgesinde. Bu adları Türkçeleştirmekle ilgili bir çalışma var mıdır?»

Ö. A. AKSOY : Benim bildiğim şudur: İçişleri Bakanlığında özel bir yarkurul vardır. Buraya ilgili devlet kuruluşlarından üyeler katılmaktadır. TDK'nın da bir temsilcisi vardır. Sanıyorum ki sekiz on yıldır bu kurulun çalışmaları sürmektedir.

Bu gibi adların Türkçeleştirme çabası şimdiye değin yüz bini aşkın yer adı üstünde uygulanmıştır. Çalışmalar da sürmektedir.

A. BİNYAZAR — Bir ara Doğu Anadolu'ya gitmiştim. Orada birtakım yer adları Yunanca değil, sanıyorum başka kaynaklıydı. Hemen tümü değiştirilmiş. Benim de böyle bir gözlemim var.

Ö. A. AKSOY — Halkın yeni adlara alışması için yine de bir zamanın geçmesi gerekir.

A. BİNYAZAR — Sayın Özdemir, Bolu'dan yazan bir dinleyicimizin de «rica etmek» sözüne çok takılıyor. Onun yerine neler kullanalım diyor.

E. ÖZDEMİR — Dilimiz yabancı öğelerden alabildiğince arınmıştır bugün. Ancak kalıplaşmış kimi sözcükler, yine de varlığını sürdüyor. «Rica» ve «rica etmek» sözcükleri de bunlardan. Bunlar dilimize Arapçadan girmiştir. «Rica», dileyiş, dilek anlamına gelir. Bundan kurtulmanın yolları vardır. «İstemek, dilemek» sözcükleriyle de karşılayabiliriz. Eğer bunu, bir kimseye buyurma biçiminde söyleyeceksek; «Bunu yapmanızı rica ediyorum» yerine «Bunu yapar mısınız?» biçiminde söylemekle de bu sözcükten kurtulmanın olanağı var.

Bütün sorun, belirli kalıplar içinde düşünmemek. Gerçekte dil çok devingen. Türkçenin buna yatkın değişik kullanımları, değişik kalıpları var. Önemli olan Türkçe düşünmek.

Dil sorunları

SORU : *«Kanaatimce dil devrimi, yeni bir dil yapmak olmayıp, halkın zaten bildiği ve kullandığı kendi dilinin, aydınlar ve devlet dairelerince kul-*

lanılan uydurma Osmanlıcanın yerini almasıdır. Bu arada «müselles» veya «müddeiumumi» gibi bazı kelimelerin yerine yenileri konulmuş ve iyi de olmuştur. Ancak bu konuda fazla ileri gitmek, bugün yeniden, halkın anlayamadığı bir öz Türkçe aydınlar dili doğmasına sebep değil midir?

Ayrıca bugün dilimiz, Arapça veya Farsça gibi bir Doğu dilinin egemenliğine girmek tehlikesinde olmasa gerektir. Böyle bir tehlike yokken. yüzyıllar boyu kullanılan kelimeleri atmak, dilimizin ifade kolaylığını yok etmektedir.

Son olarak, sizin de kabul edeceğinizi sandığım birkaç kelimeyi örnek vermek istiyorum:

DİLERSENİZ: Son günlerde radyolarımızda moda oldu, «isterseniz» denmiyor. Bu, dinleyicileri dilenci durumuna düşürmüyor mu? Bence, «isterseniz» diye sorulur, isteyen de, isterse, «diliyorum» diye cevap verir.

İZNİNİZLE : Daha önce, «müsaadenizle» denirdi. İkisi de Türkçe olmadığına göre böyle bir zorlama neden?

SOYLU : Türkçede daha çok hayvanlar için kullanılır. İnsanlar için «asiller» yerine kullanıldığında, onları «soylular» ve «soysuzlar» diye ikiye ayırmış oluruz. Hoş bir şey değil bu.

SALDIRI : Tarih derslerinde «Büyük taarruz» diye öğrendiğimiz şanlı olayı büyük saldırı şekline sokarak adi bir saldırganlık haline koyuyoruz. Saldırı «taarruz» değil, «tecavüz» demektir.

Buna benzer çok örnekler verebilir. Özellikle, zaten bugünkü dilimizde var olan kelimelerin anlamlarını değiştirerek 3 - 5 yüzyıl önceki anlamlarında kullanmak, ifade bozukluklarına sebep ol-

maktadır, Türkçemizi zayıflatmaktadır. Mesela «yürek» kelimesi bugünkü dilimizde vardır, ama, «yüreksiz» sözü «kalpsiz» sözünün yerini alamaz, tersi de doğrudur. «Kalpli» ile «yürekli» de aynı anlamlı kelimelerdir. «Endişe» manasına gelen «kuşku» kelimesini, herkesin bildiği «şüphe» sözünün yerine kullanmak bize ne kazandırdı? Saygılarımla...»

Ö. A. AKSOY — Türkiye Cumhuriyeti birçok alanda devrim yapmayı amaçlamıştır. Devlet yönetiminde, eğitimde, ekonomide, toplumsal alanda... Dil, bu saydığım kurumlardan ayrılmayacağı için onun da Türkçeleşmesi gerekiyordu. Dilin, çağdaş gereksemeleri karşılaması zorunludur. Bunun için dilde de yavaş yavaş ilerleme yerine, bir atılım gereğine Atatürk karar vermiş, Dil Devrimi'ni bu amaçla başlatmıştır. Eğer «Hızlı atılım zararlıdır» diye düşünürsek, her şeyde olduğu gibi dilde de bu hızlı atılımı bırakmak gerekir. Ama dilimizin birkaç yüzyıl, gereğince işlenmediğini göz önüne alır da onun bir an önce ulusal kimliğine kavuşmasına, çağdaş gereksemeleri karşılayacak yönde gelişmesine inanırsak, bu alanda da bir atılım yapmak zorunluğunu kabul ederiz. Yani eski, Osmanlıca dönemindeki uyuşuk davranışımızdan sıyrılırsak, dil işinde de biraz çaba harcamamız gerekir.

Gelelim verilen örneklerden «dilerseniz» sözcüğüne.

Türkçede «dilerseniz» sözü «dilenmek» için değil! «istemek» karşılığı olarak kullanılır.

1926, Dil Devrimi'nden altı yıl öncesidir. O zaman kabul edilmiş Medenî Kanun'da Miras Hukuku ile ilgili maddelerden birisi şöyledir:

«Müteveffanın karı kocası füru ile içtima ettikte muhayyerdir. *Dilerse* terekeden yarısının in-

tifa hakkını, *dilerse* dörtte birinin mülkiyetini alır.»

Görülüyor ki burada dilenmek diye bir şey yok. «İsterse» anlamına kullanılmış, Medenî Kanun'da kullanılmış, üstelik Dil Devrimi'nden önce kullanılmış.

«İzninizle» sözcüğüne gelince.. Doğru, her ikisi de Arapça; «izin» de, «müsaade» de Arapça. Ama birini yeğlemek gerekirse, anlam inceliklerini iyi düşünerek konuşmalıyız. Bu, çoğunlukla savsakladığımız br şeydir. «Müsaade»nin iki anlamı vardır. Birisi «izin»dir, birisi de «elverişlilik»tir. Oysa «izin»in tek anlamı vardır. O da, bir yasağın kaldırılmasıdır. «Hava müsaade ederse» denildiği zaman, burada bir «izin» yoktur. Öyleyse orada «müsaade»; «hava elverişli olursa», «hava uygun olursa» anlamına kullanılıyor. «Müsaade»nin ayrıca Türkçenin ses uyumuna aykırı bir yönü de vardır. Sonra «müsaade»nin, «izin»e göre söylenişi daha zor.

Bunlarla bir sözcüğü kötülemek istemiyorum. «Niçin müsaade varken, izin diyorsunuz» diye sorulunca, ilk akla gelen bunlar.

Bir de «soylu» üzerinde durulmuş. Dinleyicimizin sözcükler üzerindeki titizliği elbette saygıyla karşılanacak bir tutumdur. Ama bir yanılgısı olduğunu sanıyorum. «Asîl» Türkçe'de «soylu» diye karşılanır. Şemsettin Sami bile bundan yetmiş beş yıl önce «asîl» karşılığı yalnızca «soylu»yu göstermiştir.

Dinleyicimiz bir de «saldırı» sözcüğü üzerinde durmuştu. Bu sözcüklerin Arapçada ayrı ayrı incelikleri vardır. Arapçada «taarruz», «tecavüz», «hücum» başka başka anlamlar taşır.

Arapçada «taarruz»un karşılığı yalnızca «saldırı değildir. Dinleyicimizin burada hakkı var. Biz saldırmayı, kötü atılımlar için kullanırız. «Köpek saldırdı», «düşman saldırdı» deriz. Ama «düşmana saldırdık» dememek gerek.

Dinleyicimizin mektubunun sonundaki açıklamalarına gelince...

«Kalpsiz» sözcüğünü karşılamak için «yüreksiz» demeyiz. «Kalb»i Türkçeleştirdik, «yürek» dedik; «kalpsiz» de yüreksiz» olsun diye bir görüş yoktur. «Kalpsiz»in Türkçe karşılığı «duygusuz»-dur.

Arapça ya da yabancı bir başka sözcüğün Türkçede zaman zaman tek değil, birkaç karşılığı vardır. Bunun tersine de rastlanır. Birkaç anlamı olan yabancı bir sözcüğün tek sözcükle karşılandığı da olur.

Bir iki örnek vereyim. Fransızcada «marcher», «yürümek» demektir. Ama insan için olursa «yürümek»tir bu. Eğer makine için olursa «çalışmak»tır. Şimdi biz Türkçede «marcher» sözünü hem «yürümek»le, hem «işlemek»le karşılıyoruz. Üçüncü bir anlamı bile vardır, eğer «marcher»yi «zaman» anlamına kullanırsak «geçmek» deriz; «zamanın geçmesi».

İngilizcede «to play» var; hem «çalgı çalmak» hem «oynamak» demektir. «Oynamak» ve «çalmak». Bu iki ayrı sözün yerine İngilizler tek sözcük kullanıyorlar: «to play».

Bunun tersi de var, dediğim gibi. Sözgelimi «çalmak» sözcüğü. Türkçede bakarsınız on on beş türlü anlamı var. Bir başka dilde bakıyorsunuz onun her anlamı için ayrı bir sözcük kullanıyorlar. Onun için bu arkadaşımızın: «Bir yabancı sözcük karşılığında niçin şunu, şu anlamı vererek kulla-

nıyoruz?» demesini doğru bulmuyorum. Eğer, sözgelimi «şüphe»nin bir anlamını «kuşku» karşılıyorsa, bu sözcüğü o anlam için kullanırız. Ama ikinci anlamını «kuşku» karşılamıyorsa, o ikinci anlam için yine «şüphe»yi kullanırız. Ta ki, bu anlamı karşılamak için uygun bir Türkçe sözcük bulalım.

Batı ve Doğu kökenli sözcükler

SORU : «Özleşmeye gidilirken bazı sakıncalar ortaya çıkıyor. Arapça kelimeyi sınır dışı ediyoruz, yerine Avrupa dillerinden kelime alıyoruz. Bunlardan birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz: meselâ — örneğin, mesele — problem, hesap — aritmetik, mev sim — sezon, müsbet — pozitif... Bu mudur öz Türkçecilik? Buna ne dersiniz? Bir de, «—sel, —sal» eklerini kelimelere ekleyerek kelime türetme meselesi var. Bu konularda benim gibi çelişkiler içerisinde olanları aydınlatırsanız memnun oluruz».

E. ÖZDEMİR — Size gelen bu mektupları gördükçe, dilimiz adına gerçekten seviniyorum, göneniyorum. Şundan ki, toplumumuzun her kesiminde bir anadili bilinci uyandığını görüyorum. Bize yöneltilen sorular ister olumlu, ister olumsuz olsun, bunu belirliyor.

Şimdi, bu sayın dinleyicimizin sorusunda da böyle br durum ortaya çıkıyor. Birtakım yeni söz değerleriyle karşılaşıyor, bunları karıştırıyor. Sanıyor ki, ortaya çıkan yeni söz değerleri Batı'dan alınıyor. Örnek de veriyor.

Biz doğu kökenli sözcükleri atıyor da yerine Batı kökenli sözcükleri asla yeğlemiyoruz. «Mesele» yi de, «problem»i de atıyoruz. Onun yerine Türkçenin öz değeri olan «sorun» sözcüğünü getiriyoruz. Bu, öteki örnekler için de böyledir. «Hesap» sözcü-

ğünün yerine «aritmetik» sözcüğünü alıyorsunuz diyor. Böyle bir yeğlememiz de yok. Ancak şu var... Türkçesi tam olarak bulunamayan terimlerden, bakıyoruz ki Batı'dan gelen, Doğu'dan gelmiş olanı atıyor, onun yerine geçiyor.

Şimdi, bu dinleyicimizin karışılıklığa gitmemesi için yapacağı ilk iş, kanımca, karşılaştığı yeni bir söz değerini araştırmaya yönelmesi. Burada soru sorması önemli. Dil bilinci de zaten soru sormakla pekişir, güçlenir, gelişir.

-sel, -sal sorunu

-sel, -sal eklerini soruyor. Çok tartışılan, önemli bir konu. Aslında bu ek Türkçe söz dizgesinin kendi öz değerlerinden biridir. Dilimizin eski örneklerinde de buna rastlıyoruz. Hem halk dilinde, hem yazı dilinde bunu görüyoruz. «Uysal», «kumsal» örneklerinde olduğu gibi. Eğer bir ek, tek sözcükte bile görülüyorsa, bu eki işletiyoruz. Nitekim bugün *-sel, -sal* ekiyle, yabancı kökenli sözcüklerin büyük bir bölüğünü Türkçeleştirdik. Artık ne «içtimaî» ne «ilmî» diyoruz; «içtimaî» yerine «toplumsal», «ilmî» yerine «bilimsel» diyoruz. Kısacası, *-sel, -sal* artık Türkçenin en işlek eklerinden biri durumuna gelmiştir. Bu da Dil Devrimi'nin ürünüdür, sonucudur.

A. BİNYAZAR — Sayın Aksoy, bir dinleyicimiz de «onur» sözcüğü üzerinde durmuş. Sözcüğün Fransızca olduğunu sanıyor, bu konuda bilgi istiyor.

Ö. A. AKSOY — «Onur» sözcüğü Anadolu'nun birçok yerinde, köylerimizde bile kullanılıyor. Fransızca «honneur»den mi geliyor diye bir kuşku var. Belki onun bozuntusu olabilir. Ama bizim de, bütün ya-

bancı sözcükleri Türkçeden attık diye bir savımız yok. Yabancı sözcükleri dilimizin ses uyumuna sokabilmek için çok çaba harcamışızdır. «Gaip etmek» sözünü «kaybetmek», «yitirmek» yapmışız. «Müdir»e, «müdür»; «sahife»ye «sayfa» diyoruz. Eğer bu da «honneur»dan gelmişse, onu halkımız «onur» biçimine sokmuş, dilimizin ses uyumuna uygun duruma getirmiş, böylece kullanıyor.

SORU : *«Dilimiz programını ilgiyle izliyorum. Her şeyimizin özleşmesini isteyen bir Türk olarak, dilimizin özleştirme çalışmaları beni çok sevindiriyor. Dilimiz konusunda sormak istediğim bir soru var: «Amaç», «siyasal» gibi sözcükler Arapça köklü ve yapılıdırlar. Bunların TDK sözlüklerinde Türkçe olarak kabul edildiklerini görmekteyiz. Siyasal'da ince - kalın uyumu da söz konusu değildir. Bunları ne derece Türkçe kabul edebiliriz?»*

E. ÖZDEMİR — Önce şunu söyleyeyim. Ortaya çıkan her söz değeri, yeni yaratılmış anlamına gelmez. Bunların içinde uzun bir geçmişin ürünü olanlar vardır. «Amaç» böyledir. *Divanü Lügat-it-Türk*'te bu sözcüğü görüyoruz. Demek ki dokuz yüzyıllık bir geçmişi var: «Hedef, nişan, nişan yeri». Bu sözcüğün türevleri de var aynı kaynakta: «Amaçlık, amaçlamak» gibi. Daha öncesine giderek, sözcüklerin kökenini araştırmıyoruz. Eğer bir sözcük dokuz yüzyıllık bir süreyi aşarak bugüne gelmişse, bu bir kez Türkçenin dokusuna sinmiştir.

-sel, -sal ekiyle yabancı kökenli sözcükler türetilmesi ise yeni değildir. «Siyasa» sözcüğü kök olarak belki yabancıdır. Dilimizde buna benzer birçok örnek vardır. «Perdelik, kitaplık, çerçevelik» örnekleri bu türdendir. Diyesim şu ki, yabancı kökenli sözcüklerin sonuna Türkçe ekler gelebilir.

Değerlendirme

A. BİNYAZAR — Programımızın sonuna geldik. Dilimizin edebiyat ve bilim alanlarındaki gelişmelerini bu on üç dizilik programda ele aldık. Bunun kısa bir eleştirisini yapar mısınız?

Ö. A. AKSOY — Bence dil, ulusça, hepimizin üzerinde titizlikle durmamız gereken önemli bir konudur. Ne işle uğraşırsak uğraşalım, dilden uzak duramayız. Onun için dil konusundaki bu programların sürüp gitmesini çok yararlı bulurum. Nitekim bu dizinin birçoğunu dinledim, hepsi çok yararlı olmuştur, benim için bile yararlı olmuştur, işin içinde olmakla birlikte.

A. BİNYAZAR — Bundan sonraki dil programları için ne gibi önerileriniz vardır. Öncelikle neyi ele almak daha uygun olur?

E. ÖZDEMİR — Önce Sayın Aksoy'un söylediklerini paylaştığımı belirleyeyim. Gerçekten bu dizi program, dilimizin güncel sorunlarına ışık tutmuştur, bu bir. İkincisi de, dilimizdeki gelişmeyi somut örneklerle ortaya koymuştur. Eğer bundan sonra dilimiz konusunda bir program yapılacaksa, şu yönlere ağırlık verilmesini isterim:

Dilimizin söz değerlerini tanıtma, dilimizin anlatım gücünü tanıtma. Açayım bunu biraz... Deyimlerimizi, atasözlerimizi, söylencelerimizi; bunun dışında da dilimizin anlatım biçimini belirlemek.

Dilimizin zenginliği derken, onun dağarcığındaki sözcük sayısından çok birtakım soyut, somut kavramları; kısacası, insanoğlunun yaşamını; insan duygu, düşünce evrenini nasıl, hangi olanaklardan yararlanarak deyimleyebilmiş... Bunun iletilmesi, bunun gösterilmesi gerekir.

25 Lira